

IPOLYI ARNOLD

VÁRADI PÜSPÖK

ÉLETE ÉS MUNKÁI VÁZLATA.

IRTA

PÓR ANTAL

APÁT-KANONOK, A M. T. AKADÉMIA LEV. TAGJA.

POZSONY — BUDAPEST.

KIADJA STAMPFEL KÁROLY,

kir. udvari és akad. könyvkereskedő.

Mslyi Arnoldy

Stampfel, Eder és társai könyvnyomtató intézetéből Pozsonyban.

zép május havában, 1858-ban volt, midőn a nagy-szombati érseki főgymnasium igazgatójával Bécsből jövet Pozsonyban megállapodánk, hogy az időközt, míg az „első magyar“ vasut Nagy-Szombatba indul, a „Zöld fá“-ban ebédeléssel töltjük el.

Az egyik asztalfőn szellemes, szelid, kissé beteges arcu, fiatal pap ült. Nyakig egysoron gombolt finom papi kabát simult karesu alakjához; az elegancia meglátszott minden mozdulatán.

Ipoly Arnold, zohori lelkész volt.

Mi, ugyanazon asztalhoz telepedők kölcsönösen bemutatattuk egymást. „Nem szükséges, — mondá kezét felém nyujtva nyájasan, — hogy megismertesse magát; ismerem a „Családi Lapokból,“ és valamelyes bókot mondott e lapban megjelent irodalmi zsongéimre. „Sőt, — tévé hozzá, — hogy lássa, mennyire barátomnak tartom már is, desiderátáim közt kérésem is van Önhöz.“ Csakugyan; ott láttam nevemet jegyzőkönyvében; gymnasiumi programunk egyik számát ohajtá.

E megnyerő fogadtatás mennyire fokozá rokon-szenyemet a Magyar Mythologia nagynevű írója, minden, irodalommal foglalkozó ifjabb pap ideálja iránt, képzelhető . . . Levezésünk ez időtől fogva nem rekedt meg soha. Ismételve meglátogattam őt Török-Szent-Miklóson, Egerben, Buda-Pesten; tisztelegtem nála Beszterce-Bányán,

Bars-Szent-Kereszten; hat éven át, mikor a törvényhozás tagja valék, sürűn ért a szerencse találkoznom vele a fővárosban, s a delegatiók alkalmával Bécsben.

Ipolyi életemre, nevezetesen irói csekély munkáságomra elhatározó hatást gyakorolt részint saját pankratiasta tevékenységével, melyet folyton figyelemmel kísértem és nyom nélkül nem vonulhatott el fölöttem, tanulságot és lelkesedést merítvén életéből és műveiből mindenha; részint az által, hogy munkára buzdított, irányt, utat mutatott, ajánlott, kegyelt, pártolt.

Szándékom az volt, hogy majdan emlékirataimban rovom le, melyet iránta mélyen érzek, tiszteletemet; azonban hála e vállalatnak, mely korunk nevezetes férfiai életrajza kiadását célozza, és jelen vázlatom megjelenését sürgeti, a dolog másként esett. S én örülök annak, hogy így esett . . . Soha se voltam szégyenlős, ha vett jótéteményeket illet megköszönnöm; aztán ki tudja, jut-e érkezésem emlékeim megírására? Az idő gyorsan halad, s „az ember nem szabad életével“, mondogaták gyakran hiveim, a jó esztergamiak.

Csak az Ő, az én kegyelmes uram és jóakaróm neheztelését ne vonjam magamra; mert noha szive jósága nagyon nagy, de még nagyobb szerénysége, mely a parasita músa alacsonyan röpkedő, izetlen hizelgéseit megveti s utálja.

Ezért kemény zabolát kell vetnem a magasztaltságra, mely eltölt, és igyekeznem lehetőleg tárgyilagosan írni, mire egyébként az elem szabott tér is szorít.

Nem is kívánok jelen művemre egyebet kiérdemelni, hanem csak a birálatot, melyet az evangélista magáról mondott: „Ez az a tanítvány, aki bizonyosságot teszen ezekről és írta ezeket, és tudjuk, hogy igaz az ő bizonyossága.“ (Szent János, XXI, 24.)

Pozsony, 1886. március 21.

Pór Antal.

polyi Arnold (született Ipoly-Keszin, Hontmegyében, 1823. október 20-án)¹⁾ családja, Stummer neve után itélve idegen származásának mutatkoznék ugyan; de kétségtelen, hogy őse, Stummer György, a füleki várnak Koháry István gróf kapitánysága alatt hadnagya, ki vitézségeért (pro servitiis militaribus) 1741. évi október 28-án Mária-Teréziától nyert címeres nemeslevelet, már teljesen meggyökeresedett, tekintélyes, birtokos magyar ember volt, mint ezt a család levéltárá-

ban őrzött magyar iratok, nagyobb összegekről szőlő kötelezvények tanúsítják. Emelte a Stummer-család tekintélyét tagjainak a Bánhidy, Palásthy, Majthényi, Disznósi Horváthy, Péchy, Benedekfalvi Luby, Nádasi Tersztyánszky, Pongrácz, Szrme-csányi családokkal való rokonsága, s összeházasodása.²⁾

Családja e szerint, — ámbár Ipolyi püspök felőle szerényen mint szegényes, középsorsu nemzetségről, azt is csak meghittebb körben szokott megemlékezni, — sajátlag a hontmegyei előkelő gentryhöz tartozott, s e megyének — ugyszóllván — mindannyi előkelő

¹⁾ Igazabban október 18-án született, de 20-án keresztelték.

²⁾ Lásd a család történetét bővebben: *Nagy Iván, Magyarország családai* X, 382; és *Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser*. Brünn, 1882. 496. l.

családjával atyafiságban és sógorságban állott. És míg családjabeli ősei egymás után főbb megyei hivatalokat viselének, nagyanyja Nádasai Tersztyánszky Anna testvérei: Antal udvari tanácsos és országgyűlési követ, Imre vál. püspök és septemvir,¹⁾ Sándor előbb alispán, majd kir. táblabíró és septemvir volt. De Ipolyi keveset adva minderre mellőzőleg szokta említeni, hogy e rokonságában inkább a magyar nemes családok hivalkodó ambícióját és pöffeszkedését szemlélte, magasb hazafiui erényeket és lelkesedést nem látott bennök, amiért példájok szellemét nem igen emelhetette.

Kivételt csak néhányval tett, kik közül Pongrácz Lajosra, cs. és kir. kamarásra, Hontmegye alispánjára emlékezem, kit már gyermek korában mint lelkes hazafit, a külföldi és magyar irodalommal buzgón foglalkozó férfiút bámult. Azonképen Tersztyánszky Bertalant emelte ki, kinél a harmincas évek elején először tanulta ismerni az Aurora-irodalmat, a Jelenkort és Széchenyi első munkáit öcscsével Lajossal, ki családjának Terényi ágát Békés vármegyében folytatva, már ifju korában e megye alispánja, országgyűlési képviselője, a forradalom alatt kormánybiztosa volt; majd Komárom vára védelmében ezredesi ranggal szolgált, végre mint az országgyűlési határozati párt egyik vezértagja és jelesebb szónoka tűnt ki.²⁾

Minél kevesebbet emlegeté azonban Ipolyi püspök őseit, lenézve az üres családi ambíciókat, annál nagyobb kegyelettel és tisztelettel említi, és pedig nemcsak enyelegve, de szinte dicsekedve, hogy ősei közt nemcsak hősök,³⁾ hanem szentek is vannak. Megihletve szokta ilyenkor a vértanuk korszaka szólásával mondani: „Fili et haeredes sanctorum sumus; szentek ivadéka vagyunk;“ és meghittebb körben előveszi ilyenkor anyai ősei, a Szmrecsányiak néhány méter hosszú, régi, ékes családfáját, melynek egyik levelén Dénes, a Lapis Refugii szepesi karthausi zárda szerzetese, liptai Bogomér comes (1220) unokája van följegyezve, ki a csodatevő szentség hírében hunyt el.⁴⁾

¹⁾ Mint egyházi irónak emlékét és nekrolóját lásd: *Nemzeti ujság*, 1847. 513. és *Hornyik*, Kecskeméti Lapok 1872. 42.

²⁾ Lásd *Kákai*, Országgyűlési újabb fény- és árnyképek: Terényi Lajos; és *Ország Tükre* 1863. 36. szám: Terényi Lajos orsz. képvis. arcképpel.

³⁾ *Elek* mint ezredes esett el Belgrád utolsó török ostrománál a múlt század végén; *Ignác* pedig mint huszár e század elején Franciaország elfoglalásánál. L. a család idézett történetét.

⁴⁾ „Comes Bogomer de Liptovia dux belli in Polonia,“ és „Comes Dyonisius monachus Lapidis Refugii Carthusianus Thaumaturgus, in fama sanctitatis mortuus.“

Ismertebb és élénkebb emlékekben maradt még Ipolyi Gáspár esztergami kanonok és szent-györgymezei prépost, ki testének kemény sanyargatása miatt hasonló jámborság hírében halt meg.

Ipolyi püspök sokat fáradott, hogy ez utóbbinak élete adatait és családi származását tisztába hozza. De családi levelesládájában csak néhány adatot talált. Nevezetesen egy remek magyarságu levelet 1760-ból, tehát halála évéből, Koháry István honti főispánhoz intézve, ugyanahhoz, ki mint füleki kapitány a családnak nemességét szerzette. A levél családi kegyelet és ragaszkodás emelkedett kifejezése.¹⁾ Él azonban a családban azon hagyomány, hogy Ipolyi Gáspárt, mint az Ipolykeszi mellett átfolyó Ipoly partjára kitett gyermeket vette fel és neveltette a család, melynél ciliciumának részein kívül rézbe metszett és olajba festett arcképei is találtak.

* * *

Ipolyi Arnold, Ferenc főszolgabírónak és Szmrecsányi Arzeniának legidősb fia, kora ifjúságában élénk esze és gyors fel fogása által tűnt ki. Nevelését édes anyja, e mívelt lelkű, finom kedélyű és nemes szívé asszony gondosan kezdette meg, midőn fia fogékony keblébe önmagából átplántálta a hazaszeretetet s a magyar irodalom iránti érdekeltiséget az által, hogy Kisfaludy Sándor regéit és magyar történeti epizódokat beszélt el neki. Sejtette, de tudta a nemes magyar hölgy, hogy senki sem állhat ellen a hazafiúi érzetnek, a nemzeti eszmének, ha az a magyar történetből fényesen sugárzik ki feléje.²⁾

Ipolyi oly szerencsés volt, hogy az élvezetet, melyet édes anyja elbeszéléseiből merített, visszaszolgáltathatta neki. Esetleg került kezünkbe az agg matrona egyik levele, melyet 1874. februárius 12-én írt „kedves, édes, jó fiá“-nak ilyképen: „Örömmel vettem küldeményedet; alig tudok megválni olvasásától; még a felvágásnál is majd minden lapon oly érdekest találok, hogy alig tudom a felvágást folytatni. Valóban nagy élvezetet nyújt a munka, mert épen úgy van, mintha magadat hallanálak beszélni, és az ily dolgoknak elbeszélése és közlése nekem mindig a legnagyobb élvezet volt, ha hallhattalak. De engedd meg, hogy két érdekes korábbi munkádra figyelmeztesselek, melyeket itt

¹⁾ Ismeretesek Ipolyi Gáspár classicus latin irályu levelei Máthes János Veteris arcis Strigon. Descriptiojából.

²⁾ Gyürky Antal, Ötvennégy év Hontvármegye történetéből. Vác, 1883. II. 195. A szerző az Ipolyi család rokona, nekünk pedig Ipolyi ifjúságára hiteles kútfőnk.

nem találok, t. i. fehérhegységi utazásodra s a pozsonyi Ferenciek sz. János kápolnája leírására. Ezek akkor nagyon érdekelték, és ugy szeretném még egyszer elolvasni. . .“

Kapott-e író e levélnél becsesebb tiszteletdíjat?!

Akkor azonban, mikor a kis Arnold magán nevelője³⁾ gondos kezei alatt gyorsan haladt, a nagy fűszeres szekrényből, melynek száz fiókja volt, és szívvidító nyikorgással hirdette tárulását, járta még az anyai honorarium. Szülei az eleven és külsőleg is szépen fejlett fiút épen e tulajdonságai miatt a katonasághoz szánták, de később mind komolyabb iránya és mélyebb tanulmányai folytán nem vonták el a papi pályától, melyre a tizenkét éves, de a gymnásiumi hat osztályt már is elvégzett fiú vonzódott.

Fölvétetvén az esztergami érseki megye növendékei közé, szoktatóul két évre a Lósy Imre érsek által alapított pozsonyi Emericanumba küldetett, hol a buzgó és lelkes egyházi férfiú és kitünő egyházi szónok, *Hevdánzky*, az intézet aligazgatója nagy befolyással volt a papi pályára előkészítésében; azután — ismét két évig — a nagyszombati lyceumban hallgatta a bölcsészeti tanfolyamot, ma azt mondanók: a hetedik és nyolcadik gymnásiumi osztályt.

Nagy-Szombatban két férfiú volt Ipolyira maradó hatással: *Mészáros Imre*, a magyar nyelv és irodalom akkor kitünő és ritka tanára és *Gály Lőrinc*. Mészáros tudományszomjas, megnyerő külsejű és modorú, hazafias pap volt, kit utóbb a M. T. Akademia is megválasztott tagjának; Gály, a történettanár nem volt ugyan történettudós mai felfogásunk értelmében, de a magyar történelmet oly lelkesen adta elő, hogy tanítványai, köztök Simor János bíboros, az ország primása, ki az elaggott férfiút pozsonyi kanonokká nevezette ki, még mindig kedvesen emlékeznek a nem rég elhunyt, páratlan ékes előadásu tanárjokra.

Nem csekély befolyással volt Ipolyi szellemi fejlődésére, hogy a hittani folyamra — mint ez a jelesebb tanulókkal ki-tüntetéskép történni szokott — Bécsbe a *Pázmáneumba* s egyetemre küldetett. — Igen tévednek, kik azt hiszik, hogy a Pázmáneumban azért, mert székhelye Bécs, a növendék magyar papság hazafias érzületén csorba esik. Ellenkezőleg; ha attól

³⁾ *Kamis Ferencnek* hitták e művelt, világot látott férfiút, ki növendékében a művészet iránt is felkelté az érdeket és később b. Majthényi László honti főispán-nál, majd Deák Ferenc unokáinál, Guáryéknál és (gondolom) Szélléknél is nevelő volt.

nem tartanék, hogy megsértem a többi, magyarországi papnevelő intézetet, bátran kimondanám, hogy a Pázmáneum a leghazafiasb intézet volt, mely tapasztalatomat (magam is ez intézetnek négy évig tagja) az ötvenes években merítettem, oly időben, midőn az intézeti elüljárók megválasztásánál a birodalmi rendőségnek is volt hozzászólása. — Nem jelent meg ama szomorú években magyar lap, magyar könyv, mely a pázmániták közt szorgalmas olvasókra bőven ne számíthatott volna, mint erről a derék *Hugel* Ede és Otto könyvkereskedők, hazánk fiai tanuságot tehetnek. Nem volt az a nemzeti ügy, mely ott visszhangra ne talált, s a növendékeket ne lelkesítette volna. Sőt egyenesen több tót vagy német ajku ifjunak, elvéte horvátnak is, kik oda a magyar nyelv ismerete nélkül feljutottak, valódi magyarosító intézete volt. E mellett a bécsi egyetem kitünő tanárai, kiknek az élénkebb szellemű pázmániták legkedvesebb hallgatóik, a bécsi gazdag könyvtárak, muzeumok, galleriák, műremekek, gyűjtemények, a császári székváros intézetei, melyeket a közkedvelt-ségű „kék papocskák“ szabad óráikban szorgalmasan látogatnak, csakis művelő, nemesítő hatással vannak a fenkölt szellemű ifjakra, honnét mint munkás méhek, szellemi kincsekkel gazdagon térnek vissza a szeretett hazába, hogy amit ott tanulának, itt érvényesítsék.

E hazafias szellem és kedvező viszonyok ösztönzék Ipolyit tanulni, irni, tenni; e vágyak feszítették lelkét. Itt, a Pázmány intézete akkori virágzó magyar irodalmi gyakorló iskolájában írta meg irodalmi zsengéjét „Vallás és művészet“ és „A magyarok ősvallása“ címen, melyek történeti alapja sejtetni engedé, hogy Ipolyi történetiróvá lesz, mi egyébként rég határozattá vált benne.

Érdekesen írja le ő maga Emlékbeszédében Ráth Károly felett¹⁾, hogyan készült e pályára. „Mint hazánk istenáldotta sík mezeinek vad virágai, a legtöbbször úgy nőttek fel irodalmunk terményei. . . Csak amúgy magunktól, saját szorgalmunkból jöttünk reá, tudás- és tanulásvágyból, vagy épen a véletlenből. Végtelen fáradsággal, lassu és nehéz munkával ismertük meg historiai kútfőink bibliographiáját, tanultuk a paleographiát és diplomaticát; mindegyikünk magunk gyűjtöttük külön az okmányokat, egyre küzdve a naturalista és mester nélküli magántanuló nehézségeivel. Éjjelek és nappalok, évek és hónapok munkája után alig jutottunk annyi eredményre, a mennyit szerencsésebb

¹⁾ Kisebb Munkái II, 148.

körülmények közt a tehetséges tanuló jó mester utmutatása mellett, néhány órai lecke által megszerezhet vala magának. Sokszor azonban ennyire sem, és csak azon szomorú és bús ismeretre jutottunk végre, hogy rossz uton jártunk, és visszatérhetünk oda, honnan kiindultunk, ha feltalálva az utmutatót még célhoz jutni akarunk.“

E bukácsolás egyik stádiumán Ipolyi a legjelesb diplomaticai és paleographiai szakműveket szerzé meg: Mabillon korszak alkotó művét, Toussaint és Tassin Nouveau Traité de Diplomatie és Walther I. L. Lexicon diplomaticum című munkáit; de mire aztán magyar történelmi tanulmányait megkezdette, alaposságra törekvő ösztöne csakhamar megakadt e kérdésnél: mi volt a magyarok ős hite? A Pázmáneumban elkészült értekezése az ősvallásról irodalmi próbálgatás volt inkább, és ki nem elégíthette. Hanem Ipolyi birt a lángész emelkedettségével, annak teremtő és alkotó erejével és ösztönével; érinté őt a genius azon forró, végzetes csókja, melylyel választottait és kedvenceit magasb feladatokra fölszentelte; föl-emelkedett a historiai tanulmány magasb regioiba, volt ereje követni e téren az új irányokat, volt tehetsége, hogy újabbakat alkosson és tüzzön ki.

Huszonegy éves korában végezvén az egyetemi hittani folyamat még sokáig kelle várnia felszenteltetésére, midőn Kopácsy József primás rendeletére szerencséje *Mednyánszky Alajos* báró körébe hozta. Ipolyi méltó emléket emelt e kitünő férfinak¹⁾, kit így az ő szavaival jellemezhetünk: „*Mednyánszky* báró egyenlő sikerrel fáradozott a magyar történelem mélyebb kútfői vizsgálatában és buvárkodásában, valamint az ebből vett eredmény összeállításában, a történet népszerűsítésében, s annak költői feldolgozásában; nem kevesebb szerencsével jelent meg az ethnographia és statistica, geographia és archeologia terén. De ami mind ezen munkásságát valódilag becsessé tevé, írói tökélyén túl még az, hogy mindezekben csak egy eszméje és célja volt, mely körül minden irodalmi munkássága forgott: „patriam illustrare“ s a hazai irodalom parlagon maradt tereinek művelése.“

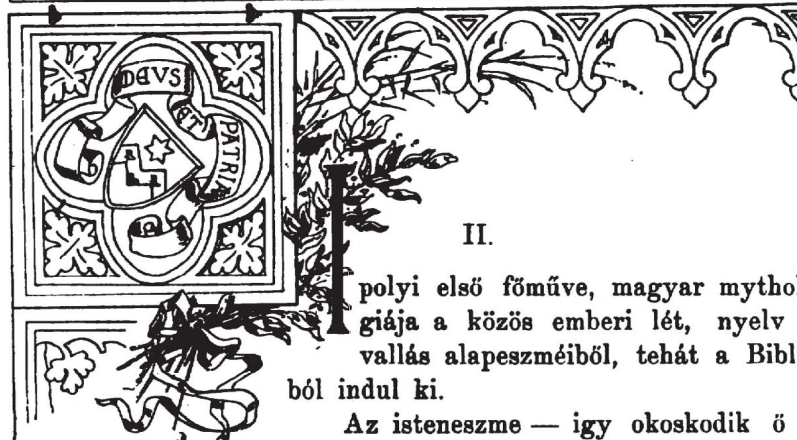
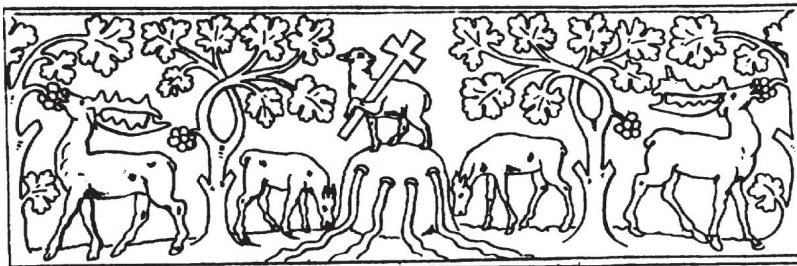
Ily nemes irodalmi traditioikat talált Ipolyi *Mednyánszky* báró családjában, és képzelhetni, mily mohón szívta azokat a tanulni vágyó ifjú magába. E nagy tudományú főur hozzá min-

¹⁾ Az Uj magyar Muzeum 1854. évi folyamában: „Báró *Mednyánszky* Alajos Emlékezete“; megjelent Ipolyi kisebb munkái II. kötetében is.

denben hasonló fiának és jeles írónak, Dénes bárónak bölcsészeti tanulmányai vezetését bízta Ipolyira, kinek itt bő alkalma nyílt folytatni tanulmányait és tágítani történelmi látkörét. Miután pedig Grimm Jakab német mythológiáját áttanulmányozá, és Mednyánszky kéziratai közt igen érdekes feldolgozandó regei kútfőkre akada, eltökélte magában, hogy megírja a magyar mythológiát, mire a külső impulsust a Kisfaludy-Társaság pályázata adta meg.

„Láttunk virasztni hosszú éjszakákon,
Betűzve régi pergamenteket,
Avult irások kétes jeleit,
Az ős világba vándorló szemekkel;
Láttunk bolyongni, Krisztus bajnokát,
Hadúrnak összedőlt oltári közt,
Keresve a tüzet, mit Volgapartról
Világhódítani jött ősink imádtak,
Az ős oltárok szerteszórt követ
Kiasni, megtalálni, összerakni;
És visszaadtad Nemzetednek azt,
Midőn már csak regékben álmodott,
Magyarok ősi mythológiáját.“

II.

polyi első fõmûve, magyar mythologiája a közös emberi lét, nyelv és vallás alapeszméibõl, tehát a Bibliából indul ki.

Az isteneszme — így okoskodik õ — az emberben fogalmilag helyesen ki nem fejlõdhetik; azt ki nem képezheti öntudata reflexiójából: kell tehát, hogy az ember fensõbb nevelés, azaz kinyilatkoztatás által jutott legyen az istentudatra.

Viszont azt tapasztaljuk, hogy ezzel, a kinyilatkoztatás által megvilágított észszel szemben áll az elferdített, erõtlen, korlátolt ész, mi fokonskinti elaljasodásnak és romlottságnak lehet csak eredménye. S itt kezdõdik a mythologia, mely bennünket a fõntebbiek ismeretére vezet.

Minden mythológiában, ugyanis, befoglaltatik a hit és a tan az õsi, tisztább istenismeretrõl, az erkõlcsi tõkélyrõl és a boldogabb létrõl, melytõl az emberiség elpártolt, elszakadt, minek folytán esze elhomályosodott, akarata megromlott és elgyõngült, a boldog õskor eltűnt.

Ezen elpártolás után kezdetben egy ideig fõnmaradtak még az emberben a kinyilatkoztatás által belé oltott vallási tiszta eszmék: az egy Isten, a világ és emberiség teremtése, a teremtõ és teremtmény közötti helyes viszony tudata, miként ez az õsi mythosok leplein keresztül fõl ismerhetõn átlátszik. Hanem az elgyõngült öntudat és akarata, az elhomályosodott ész nem sokáig

tarthatá fönn magát az elpártolás folytonosan dúló következményei ellen. Az érzéki szenvedélyek elhatalmasodtak, az anyag a szellemet elnyomta, s a gyengülő öntudat a kicsapongó képzeletnek volt kénytelen engedni.

Azonban, jóllehet a magára hagyott ész az isteneszme tiszta forrásától elesett, képtelensége dacára kénytelen volt folyvást kutató ösztönét kielégíteni, és majd véges jeleneteiben igyekezett feltalálni a Végtelent, mi által a természeti erők istenítésére s ez uton a bálványozásra jutott; majd ismét a véges tünetmények anyagát a Végtelen egyes részletének, — azok összegét istenségnek, — életerejét pedig a világszellemnek tekinté, s ez uton a pantheismusra, vagyis a mindistenségre jött. Mire aztán az emberi kebelnek belső meghasonlása külsőleg is kitört, bekövetkezett az emberi nemnek egymástól való elszakadása, mint a feldúlt egységnek szükséges folyománya. És minél messzebb szakadtak egymástól és az eredeti őshontól az emberek, annál inkább enyészett el bennök az eredeti, isteni nevelés emléke.

Más, nem az emberi nem bölcsőjének szánt, kelletlenebb földdel kellett az embernek megküzdenie. Az új éghajlat tompító hősége vagy dermesztő hidege a szellemet fokonként elnyomta, míg a folytonos küzdésben edződő test előnyeit kiemelé. Ez utóbbinak erői lőnek most a legfőbb tökély; ezeket csudálta az ember az általa immár istenített állatokban, mialatt másfelül a győztes természeterek ellen a magiára és fetisre vetemedett, a keze ügyében eső tárgyaktól keresvén ótalmat.

Ezen vonásokban a mythologiai tant teljesen birjuk első kezdetétől fogva, miként az a monotheismus lassú elhalványulásával a pantheismusnak, polytheismusnak és a természetiszteletnek helyt adott, egész ama legvégső elaljasodásig, midőn az ember a durva, értelmetlen magiában, sabacismusban, állattisztelet- és fetisben keresé üdvét.¹⁾

¹⁾ Azóta Hettinger a kereszténység védelméről megjelent jeles és tudós művében egészen hasonlóképen fejti ki az egyház tanát a pogányság és a mythologiai tanok keletkezéséről, mint azt Mythológiájában Ipolyi az általa idézett régebbi egyházi írók katolikus tana szerint előadja. Azért teljesen alaptalan és téves e tekintetben Gubernatis gróf azon információja, melyet Ipolyiról, Mythológiájával foglalkozva, ír (La Hongrie politique et sociale 303), mintha Ipolyinak munkája e részén később változtatnia kellett volna. Ellenkezőleg: Csengery éppen ezen műve irányát kifogásolta rationalisticus szempontból; míg ellenben az egyházi hittanirók a „Religio“-ban e szempontból védelmezték Ipolyi mythológiája helyes és correct egyházi felfogását.

Ez adatokban birjuk egyszersmind a schemát a mythologiai familiák kellő megítélésére. A kérdés csak az: mily nyomokat mutatnak a vizsgálat alá vett mythosi emlékek? mily jellem bélyegét viselik magokon tüneményei? hogy azokat az előadott rendszerbe igtassuk és mint egybefüggő részeket felvilágosítsuk.

Ha például, a vizsgálat tárgyát képező mythos részleteiben ősvallású elemekre utal; ha monotheismusi határozott forma mellett, ennek alárendelt daemonologiai szellemekről alkotott képzetek, s egyszerű természettisztelő jelenségek mutatkoznak ugyan, a nélkül azonban, hogy ezek teljes personificatióban a polytheismusra emelkednének; ha ehhez gyöngye pantheisticus világnézetek tűnnek föl csupán, melyek hogy később vétettek át, kölcsönöztettek el, csaknem történeti bizonyossággal kimutatható: az ily mythologia nyilván ősmythosi eredetre mutat; az emberiség eredete közelébe, az első kezdethez, az őshonba nyulnak föl nyomai.

És ilyen mythologia a magyar. 1)

Amily világos és átlátszó e rendszer, szűkkörűnek látszik maga a bebizonyítandó tétel, annyira mérhetetlenül tág a mező, melyet a szerzőnek gondosan át kellett a legparányibb hervadó virágszálig fürkésznie, ha mindazt, a mi tárgyának némiképp szolgálhatott, fel akarta dolgozni.

Nyomokra, melyeken elindulhatott volna, a magyar irodalomban alig talált. Amit előtte a magyarok ősvallásáról irtak, az nagyobbára kelletlen, eltévedt, hálátlan szönyomozás, odavetett állítás, elméncség, mely a tudományon nem lendített; ritkán egy-egy helyes sejdítés. Közvetlen kútfők — milyenek például a zendben az Avesta — teljes hiányában, Ipolyinak a közvetett kútfőkre lehetett csak támaszkodnia, és ezeket is előbb kifürkésznie, lelepleznie, restaurálnia kellett, hogy hasznokat vehesse.

E téren Ipolyi rengeteg szorgalmával csorbíthatatlan elméle tartott lépést. Ki- és átkutatta összes nemzeti krónikáinkat, melyeknek ezentúl perpetuus commentariusává, elbeszéléseik alapos magyarázójává lön, mely magyarázat nélkül azok legérdekesebb hitregei részletei nem érthetők; azután pedig koriratainkat, legendáinkat, meséinket, a néphagyományt, nyelvünk összes kincseit és a külföldi irodalom összes felhasználható szemcséit. S ezzel ugyszólván minden hagyományunk, minden regénk,

1) *Ipolyi, Magyar Mythologia. Bevezetés.*

mondánk, népmesénk, nemzeti szokásunk benne megtalálja jelentősége s alapja megmagyarázását, hozzá még összehasonlítva más népek hasonló hagyományos vonásaival.

Mekkora munka volt ez, arról fogalmat alkothatsz t. olvasó, ha telt magtárt képzelsz magadnak, melynek minden szemét, rég letarolt mezők hulladékaiból egy madarka hozta össze; s ez még nem elég, mert e szemeket osztályozni, feldolgozni, megörölni, egybegyúrni is kellett és szép kalácsba fonva föltálatni az ingyenc, efféle csemegéhez nem szokott olvasónak.

E titáni munka közben értem Ipolyi szerénységét, helyesebben talán: bátortalanságát, mely irodalmi kezdetleges föllépését jelöli, midőn alkotásai zsengeit nem is a maga nevével, de előbb álnevek alatt és barátai közvetítésével kezdte bemutatni. Tekintetbe kell vennünk azt is, hogy irodalmi pályája azon ádáz korban indul meg, midőn a nemzeti érzet elzibbadt, a közszellemet elnyomták, a magyar nemzetet eltemetni készültek; miután honvédeink fegyverével kiesett írónk kezéből a toll, legjobbainkat pedig a világ mind a négy szele hordotta szét, amennyiben azok bürtöneik falai közt nem sorvadtak.

Elgondolom tehát mint dobogott Ipolyi szive, míg mythológiája két szakasza: „Tündérek és Papok“ mutatoul oda voltak Toldy Ferenc itészi széke előtt¹⁾, és mint repesett az örömben, mikor 1851. augusztus 5-éről keltezve, a magyar irodalom e fő, ne mondjam: egyetlen föntartó oszlopa, „kincstárnoka“ így üdvözlé: „Tisztelendő Ur! Legőszintébb meggyőződéssel üdvözlöm Kegyedet, mint a magyar historiai tudománynak egyik ága teremtményét! Megbecsülhetetlen az, amit Kegyed tett, és dicsőségétől az ez uton mások által netán még elé állítandó sikerek sem foszthatják meg. Kegyed maga az, ki azok közül, kik e téren pályáztak, a feladást megértette, azt egész mélységében és kiterjedésében fölfogta, és nem tapogatózva, hanem másoktól is ösmert, de meg nem értett csupa positiv anyagból az egész épületet reconstruálta . . . Csak két cikket láttam; de ez elég, hogy az egészről itéljek. Ex ungue . . . “

Most hozzá látott Ipolyi műve befejezéséhez, letisztázásához és kiadásához, mely utóbbi a majdnem szegénységgel küzdő falusi papnak több közvetlen gondot okozott, mint megírása. Szerződést kötött a pozsonyi Schmidt-féle nyomda tulajdonosával, elég jutányost; de a kiszedett íveket pontosan kellett fizetni, s

¹⁾ E mutavány meg is jelent az Uj. m. Museum 1851—2. folyamában.

ez okon csaknem megszakad vala a kiadás, ha Toldy fáradhatatlan s a műért annyira lelkesedő buzgó utánjárására Heckenast Gustáv azon áldozatra (!) nem szánja el magát, hogy a Mythológiát díj nélkül átveszi, a szerződést a pozsonyi nyomdával föntartja, a kifizetett előlegeket megtéríti, sőt a szerzőt is tizenkét füzött példánnyal honorálja . . . Ilyenek voltak a magyar irodalmi viszonyok hazánkban az ötvenes években.

Végre 1854. őszén megjelent a pesti könyvpiaczon ujdonságul a „Magyar Mythologia“ írta Ipolyi Arnold. Pest, 1854. n. 8-r. a legtömöttebb nyomtatással 660 lap, ára 8 frt. Tartalma: Isten. Istenek. Szelleme. Ördög. Tündérek. Óriás. Hősök. Elemek. Állatok, növények. Égi testek, természeti tünemények. Világ. Lélek, végzet, átok, üdv. Halál utáni állapot. Varázs. Boszorkány. Papok. Szent helyek, oltárok, bálványok, jelvek. Istentisztelet, áldozat, ünnepek, szertartások. Temetés.“

„Ezek főszakaszai a *páratlan munkának*, — írja felöle Toldy, — mely nagyszerű tudományos készüllettel és lángelmű vizsgálattal hozza napfényre a magyar nép *ősvallása egész rendszerét*, kimutatja annak ezer meg ezer fönmaradt szálait (kronikáinkban, történetünkben) népünk regéi, példabeszédei, sőt szólamai, szokásai és babonáiban, folytonos tekintettel azon solidaritásra, mely közte s az új és ó világ valamennyi hitregéi közt van, de nem mindig kölcsönzésben, hanem igenis gyakran, sőt alapvonalaiban mindenütt a mindenütt azonegy emberi lélek felsőbb törvényeiben leli eredetét. A philosophiára nincs érdekesebb a népek ősvallása ismereténél; s az ujkoré a dicsőség, hogy az élő népek mythológiáit ezer forrásaiból merítve, újra megteremtette. De e perctől fogva nemcsak a skandinávok és finnek és németek dicsekedhetnek ilyennel: büszkén állíthatjuk Ipolyi Arnoldot e tudomány Columbusai mellé, s munkáját a historiai tudomány nagyszerű fölfedezményei közé. Egy csapással meg vannak cáfolva azon celebritások, kik a keresztleetlen magyart isten, vallás, bölcészet nélküli, emberevő és vérvívó vadnak kiáltozák, és nemzetünknek kivíva a műveltségi népek közt a hely, mely egy ily szellemiséggel bíró népet köztök megillet.“

Igy az akkori egyetlen tudományos folyóiratunk, az Uj magyar Muzeum (1854. évfolyam, 272. lap.)

Ipolyi, ki egy művét se dedikálta soha senkinek, ez elsőt „Endlicher István László emlékének“ szentel. „E kitünő férfiú emlékének, kit míg élt, fejedelmi kegy és népszerűség fogott

körül, tanítása főiskolák tanszékeiről hangzott, munkássága a homályfedte ősidők aknáiból a legragyogóbb kincseket hozta fel a napfényre.“ Ekként indokolja a szerző dedicatioját. Egyetlen-szer találkozott vele, de maig is kegyelettel emlékezik róla. Ipolyi a bécsi udvari könyvtárban foglalkozott, midőn Endlicher látva a tudományos művek egész halmazát, melyeket átvizsgált, és sok kérdezősködésre kitudva, hogy egy magyar mythologia megírásával foglalkozik, nem győzte nehéz ugyan és merész, de méltó vállalatát bámolni, arra Ipolyit ösztönözni és lelkesíteni.

* * *

„Ha a zivatar elvihartzott, a férfi karok uj erővel fognak a munkához,“ Ipolyi művének ez első mondata pedig mint a vezényszó hangzott végig a dévényi hegytől, melynek aljából megindult, a Brassó fölötti Cenkig, melynek tetején a rég feledett Zajzoni szúszerü kitartással őrlötte a muszka invasio emlékét, — és visszhangra talált minden hazafi éledő keblében.

Öröm nekem meghatottan visszagondolnom ama lelkesedésre, melylyel a maroknyi magyar had, igazán csak cadrese a magyar nemzetnek, mert ennyire olvadtunk már le! Ipolyi művét, mint az első örvendetes eseményt és örömsugárt a forradalom után fogadta. *Lugossy József*, debreceni tanár, ki maga is a mythologiai szakban dolgozott, levele ad a sok közt erről praegnans kifejezést. „Elvalahára tehát, — így kiált föl, — ünnepel szegény irodalmunk, mert megláták ami szemünk a Magyar Mythológiát! A munka óriási . . . az olvasás gyönyörének varázsa alatt vagyok . . . örök hálára kötelez egy hazát, egy nemzetet.“ — És nemcsak a lelkesültség első percében ítélték így a szakértők, hanem mind e napig. *Barna Ferdinánd*, fáradhatatlan mythologusunk nyilatkozott nem rég az Akadémia előtt ekképen: „Vannak elmetermékek, melyek az olvasó elméjére olyszerü termékenyítő hatással vannak, mint a növényországban a hímszál az anyaszálra, melyek egymásra hatása nélkül termékenyülés a természetben nem létezik . . . Ugyanaz történt velem, . . . midőn a hazai tudományosság egyik élő főbűszkesége: Ipolyi Arnold Magyar Mythológiája 1854-ben megjelent, s a monumentalis mű az ama szomorú időkben ily nagyszerü tüneményre egészen készületlen magyar művelt közönséget méltó ámulatba ejtette, sok tekintetben hasonlóba ahhoz, mely elfogta mindazokat, kik tanui voltak az Üdvözítő csodatételének, midőn a halva fekvő

leányt halottaiból feltámasztá, így szólván: „E leány nem halt meg, hanem csak alszik.“ . . .¹⁾

Ipolyi örömét azonban nagyon megcsorbította Csengery kritikája.

Hogy Csengery írói egyéniségéről, az állásról, melyet az ötvenes évektől kezdve elfoglalt, bírálatot mondjak, arra magam hivatottnak nem érzem. Az ifjabbak, kik erről némi tájékozást kívánnak szerezni, mintbogy Csengeryről mindeddig behatóbb tanulmány meg nem jelent, találnak egy-két jellemző észrevételt a „Budapesti Társaság“ című ujabban megjelent mű több helyén²⁾.

De hogy akkoron Csengery kritikája nagy resensust keltett, arra élénk emlékezetünkön felül néhány kezünk ügyébe került adat is tanuskodik. Csak a klasszikus helyeket idézem, első soron *Kazinczy Gábor*-nak Bánfalván, 1855. július 31. kelt leveléből: „Nincs senki, ki bensőbb érdekléssel és méltánylással ne kisérné Ön (Ipolyi) nemes, hatalmas futását. A Capitolium vár, s utban ez felé, ki méltatná észrevezésre a plebs sárdobálásait?“ — Melegebben érdeklődött ez ügy iránt *Danielik János*, a „Religio“ szerkesztője, ki gyakorlati felfogással azt izené Ipolyinak, ne vegye a dolgot könnyedén, mert arról van szó, hogy ki nyerve el az akadémiai nagy jutalmat, Ipolyi-e vagy vetélytársai H. és Cs? — És midőn a *Religióban* ugyancsak Danielik tollából a cáfolat megjelent, örömmel jelenté *Greguss Ágost*, hogy „az itteni irodalmi körökben nagy zajt üt, s minden jóra való embernek jól esik azon elégtét, melyet a „Religio“ mostani számai az ügynek szolgáltatnak azon tudománytettető áltekin-tély leálarcozásával, melynek főképviseelője nálunk Csengery. A gondviselés akarta, hogy ugyanakkor a „Religiót“ csak egy-két nappal megelőzve, a „Magyar Sajtó“ is napfényre derítse a jó urnak irodalmi visszaélései egyikét“. (Pest, 1855. szeptem-ber 15.)

¹⁾ „*Ősvallásunk főistenei*“ című akadémiai értekezésében. L. *Értekezések a Nyelv és Széptudományok köréből* IX. kötet, VII. szám. 1881.

²⁾ A Budapesti Társaság e sorok íróját is fölveszi körébe, és megemlíti, hogy „más vallásban születtem.“ Amennyire én tudom, 1834. október 18-án semmi nemű vallásban se születtem, hanem a következő napon — szüleim keresztény katolikusok lévén — a szent keresztység által fölvettem a katolikus egyházba. El kell tehát magamtól a „convertitaság“ érdemét háritanom, hacsak azt nem akarom, hogy az esztergami vizivárosi plebánia anyakönyvei meghazudtoljanak.

Pór Antal.

Engesztelön lépett közbe és pedig ismételten Lugossy József Debrecenből. „Derűsb színben tekintsd — ezt írja Ipolyinak — a Csengeryanumot; ime nem más az, mint munkád tudományos bírálata, mely azt mind késedelmével, mind nagy apparatusával akarhatja ellen is megtiszteli, nagynak, deréknek vallja.“ Hogy nem a pusztába hangzott el szava, arról Ipolyi nemes gondolkodásmódja előre kezeskedett neki; meg kell azonban Csengerynek is adnunk az elismerést, hogy ő se késett sokáig elfeledtetni a multat. Egyebek közt ő indítványozta az Akadémiában, miszerint Ipolyit szólítsák föl, hogy az 1862. évi nagygyűlésen értekezést tartson a középkori műépítészetről, s ugyanő Ipolyihoz intézett levelében, mint „igaz tisztelője“ kéri a szerzőt, hogy az értekezés kivonatát, mely az eredeti felénél többre terjedhet, sziveskedjék elkészíteni a „Budapesti Szemle“ számára, melyet az időben Csengery szerkesztett.

A Mythológiának pedig „nagy részvétellel“ íteltetett oda 1858. december 15-én az akadémiai Marczibányi jutalom; „Szalay és Teleky munkáik mellett többre nem vihette“, mentetetődzék Toldy Ferenc, de hozzá teszi vigasztalásul, hogy ugyanakkor Ipolyit huszonkét szavazat közül tizenkilencel megválasztották egyszersmind levelező tagul. — Őszintébben, igaz későbbben is, de az Akadémia színe előtt oldja meg ez anomáliát Barna Ferdinánd idézett értekezésében igazán és kereken megvallván: „Midőn a nagytudományu szerző (Ipolyi) művét (M. Mythologia) 1854-ben napvilágra bocsátotta, azok, kik még élünk, vissza is tudunk emlékezni a nagyszerű hatásra, melyet mindjárt megjelentekor előidézett . . .; de ha igazat akarunk mondani, meg kell vallanunk, hogy . . . azok száma, a kik az e téren időről időre fölmerülő jelenségekről saját eszök világánál szeretnek tudomást szerezni, okúlást meríteni, szerfelett megapadt, s magok azon hazafias gondolkodásu férfiak is, kik a szerző felmutatott sikereit méltányolták, ha művét olvasták is, s mint jó hazafiak teljes lelkökből örvendeztek, hogy a magyar nemzet mythológiája is meg van írva: *érteni teljeséggel nem értették*, azon egyszerű okból, mert magoknak e téren szerzett tanulmányaik nem voltak, és így szerzőnk művét, *ki korát egész emberöltővel előzte meg*, s magok a kútfők is, a melyekből merített, akkor még nem úgy mint ma, hogy a nagy közönségnek is hozzá férhetők, hanem előttök ismeretlenek valának; felfogni s figyelemmel kísérni teljesen képtelenek voltak. Fájdalom, nem egyedül álló tünemény, kivált nálunk“.

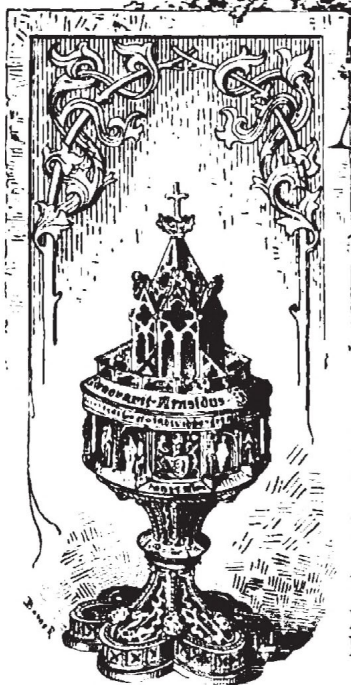
Mindamellett a Magyar Mythologia példányai hamar elfogytak, mint azt Heckenast jelenté, ki, mert szépen nyert a magyar kiadáson, egy német kiadásra is ajánkozott. A Szent István-társulat szintén fölhívta a szerzöt, hogy művét népszerűsítvén engedje át neki. De Ipolyinak, kit idöközben már más, újabb tanulmányok foglaltak el, erre nem volt érkezése. Fájdalom, alig lehet remélni, hogy a közönség mind sürgetőbb óhajlásának, e még mindig „páratlan“ mű második kiadása iránt elég tétessék. Ipolyit annyira elfoglalják újabb vizsgálatok és kutatások, hogy régibb művei átdolgozására sem ideje, se kedve. Az ilyesmi az iskola dolga másutt; nálunk, sajnos, a legavatottabb tudós sem számíthat eddig se tudományos, sem irodalmi iskolára.

Verssel végzem e fejezetet is, boldogult *Tárkányi Béla* epigrammjával, melyet Ipolyinak, plébános-társának, emlékkönyvébe írt:

Kimérte Isten a
Tudás határait,
Embertől elfödé
Fönséges titkait.
A megadás szelid nyomán
Kel a valódi tudomány.

III.

A tudomány e szellemi köréből és eszményi fényes csarnokából, melyet Ipolyi magának nagyszerű művével alkotott és a melybe őt a hazafias közönség beigtatta egyországszéli utósó tót falu szerény paplakába vezetem a szíves olvasót.

Az esztergami egyházmegyei hatóság, mihelyt elérte vala Ipolyi a kánonszerű kort, visszahitta őt Mednyánszky Dénes báró mellől; 1847. július 26-án áldozó pappá szenteltette és Komárommegyébe a szentpéteri egyházközségbe küldötte segédlelkészül. Egy évig működött itt Ipolyi, midőn 1848. október 10-én

Pálffy Lipót Nándorgróf Mednyánszky bárók által megismerkedve Ipolyival, kikérte volt egyházi hatóságától egyelőre udvari káplánjául s esetleg idővel még serdülő kisebb gyermekeinek nevelőjeül. E fölhívásnak engedvén, Ipolyi Pozsonyba ment új helyét elfoglalni; azonban mire oda érkezék, épen a pozsonyi hidon a schwechati csatából visszavonuló magyar hadakkal találkozott, de a grófi családot már nem találta otthon. Pálffy Lipót Nándorgróf, a család feje, mint az akkori főurak közöltöbben, udvari aristokraták, ó-conservativek, a bekövetkezett zavarok elől a Bécs melletti Badenbe huzódott vissza. Minthogy Ipolyi oda nem követte, az akkori érseki helytartó által ki neveztetett az Üdvőtőről nevezett pozsonyi egyház szónokának.

Első szónoki föllépése ez új állomásán örökké emlékezetes maradt előtte. A Pozsonyból kivonuló magyar sereg, mely heteken át ott táborozott, minden percben várta az osztrákok támadását. A Dunán túl a parton az ágyúütegek immár fel voltak állítva, a városra irányozva, mely körül két felül hatalmas hadsereg, minden percben bevonulásra készen állott; e miatt vasárnap reggel azt kapta utasításul a prédikálandó szónok, hogy a szószékre csak azon esetben lépjen, ha addig nem ágyúznak. Másrészt egy az osztrákok szolgálatában levő angol-irlandi Russel nevű tiszt belopódzott a városba és jóakarólag arra intette a Mednyánszky báróéknál látogatóban talált Ipolyit a bárókkal együtt, hogy meneküljenek, mert a császári sereg halomra löveti a várost, ha a legkisebb ellenállásra kísérlet történék. Még nem elég! Ez izgatottságot azon leverő hírrel tetézte Ipolyi nagybátyjának gyászlevele, hogy a még élte javában állott édes atya, Ferenc főbíró, váratlanul rövid idő alatt elhunyt a dalmadi kastélyban. A szent beszédet megtartotta mégis; vele szemben ült édes anyja, ki a gyászestéről még semmit se tudott; csak a beszéd után borult annál forróbb szeretettel immár özvegy anyjára az árva fiu, ki hazát és szülőt vesztett el egyszerre.

.....

1849-ben visszatérvén a gróf Pálffy-család birtokára, stomfai várakába, Ipolyi elfoglalta körében helyét, hol egyelőre a forradalom alatt a wiener-neustadti felsőbb katona-intézetben s a trieszti marina-akadémiában elhelyezett Pálffy-fiúknak inkább csak mentori barátja volt a bekövetkezett szünnapok alatt, mint nevelője, ámbár rendkívüli tanulmányaik vezetésével is foglalkozott egyuttal. Szorosabb viszonya fűződött ifjabb Lipót grófhhoz, ezen nem rég elhunyt nemeslelkű főurhoz, kinek „egy jó barát“ egyszerűségében is meghatóan szép emléket emelt*). Szépen és lelkesen van jellemezve ebben, mily befolyást gyakorolt az érzelemteljes ifju Pálffy Lipót grófra Ipolyi. Hallgassuk meg e legjobban értesült „jó barát“ nézetét felöle: „Azt hisszük — ugymond — nem tévedünk, ha Pálffy Lipótnak a hazai történet, a művészet, a hazai régészet és nemzetünk régi szokásai iránt mutatkozó nemzeti és hazafias előszeretetét

*) „Ifjabb gróf Pálffy-Daun Lipót, teanoi herceg emlékezete, írta egy jó barát“. (Ha jól tudom, a gróf hátrahagyott özvegye, a szelleműs Pálffy-Lónyay Olga grófnő). Budapest, 1886.

nagy részben Ipolyi hatásának tulajdonítjuk; valamint vallás-erkölcsi érzete emelkedettségét és tisztaságának kultuszát és a nemes barátság ápolásának szükségérzetét szintén ő tőle sajátíthatta el.¹⁾ — Ipolyi az ifjú grófok képzésével és tanulmányaikkal sokat foglalkozott még azután is, hogy alig néhány hó multával a Stomfához közel fekvő Zohorra plébánossá nevezetett ki; innét is szoros baráti összeköttetésben maradt az egész főuri családdal, de kivált az ifju grófokkal, kikkel csaknem naponkint találkozott, amint a család majd őt látogatta plébániáján, majd viszont a családnak ugyszólván mindennapos vendége volt, hivatalos levén a főuri estebédekre és theákra, melyeken a tőszomszéd várlakban estenkint könnyen megjelenhetett.

E barátivá fejlődött viszonyról élénken tanuskodnak a levelek, melyekkel a „keresztes vitéz“, akinek magát ifjabb Lipót gróf tréfásan de találóan nevezte, barátját, Ipolyit a csaták zajából is mindig fölkereste.²⁾ Ő, tudniillik a pápai hadseregben mint Lamoricier tábornok hadsegéde s egyik legbátrabb és legbizalmasabb tisztje, — mint őt maga a híres francia tábornok irataiban dicséri, — szolgált. És még a leghevesebb csatákban se feledkezett meg Ipolyiról, kivel a csata eseményeit, a tábor és vezér képét leírásban és rajzban közölte. Midőn pedig a hadjárat végeztével azt kérdé tőle a pápa, mivel jutalmazhatná meg önfeláldozását? ismét nem magára gondolt a nemeslelkű gróf, hanem szeretett barátjára, s ennek szerényen némi kitüntetését kérte; minek következtében ő szentsége IX. Pius pápa kinevezte Ipolyit tiszteletbeli kamarásának, s az ezzel járó abito paonazzo, a püspökihez hasonló violaszínű öltöny viseletére jogosította fel. (1860.)

Stomfán tehát, a Pálffy grófok várában, mint érintők, csak néhány hónapig maradt Ipolyi. A zohori plébánia, melynek adományozási joga a gróf Pálffy-családhoz tartozott, s Ipolyi számára a patronátusi egyéb plébániákkal együtt kilátásba helyeztetett, időközben megürüle, s Ipolyi kénytelen volt azt elfogadni. Atyja halála s a válság, melybe ennek folytán a család összes vagyona

¹⁾ Ugyanezen szép tulajdonokat lehet elmondani Ipolyi előbbi növendékéről Mednyánszky Dénes báróról is, kivel hasonlóan inkább mentori és baráti viszonyban volt, mindketten szinte egykoruak levén.

²⁾ Lásd Pálffy grófnak évek során át folytatott ezen érdekes levelezését Ipolyival, kiadva az említett grófnő kézirat gyanánt csupán barátai számára ki nyomtatott, főntebb idézett szép könyvében, melyben szeretett férje életét oly meghatóan írta meg.

jutott, kötelességévé tették, hogy édes anyjáról, testvéreiről, sőt testvérünokáiról is, kik nálok nevelkedtek, gondoskodják. Nehezen akarta őt elbocsájtani a jó grófi ház. Maga a családfő látogatta meg özvegy anyját kipuhatolandó, ha vajon okvetlen szükséges-e, hogy fia a zohori szerény javadalmat elfogadja. Az özvegy előadta szigorú helyzetét: a család vagyona csődbe került; két fiának, Gyulának és Györgynek, kik a szabadságharc után a honvédek sorából visszakerültek, nem volt alkalmazások; két leánya, Augusztá és Mária gondviselésre, részben még nevelésre is szorultak; ezekhez épen ama napokban hoztak még három leánykát, legközelebbi egyetlen rokona, testvérje gyermekeit: Rain Emmát (jelenleg Montecuccoli-Ledarchi grófné) Gusztit és Arankát, kiknek nem volt hova lenniök; míg viszont másik fia, Lajos, az egyetlen, kire Arnold után számíthatna, mint a forradalmi kormány conpromittált biztosa Törökországba kényszerült menekülni.¹⁾

A tények e logikája előtt meg kellett, bármily nehezen volt rávehető, hajolnia a grófnak, és engednie Ipolyi kérelmének, ki is kilenced magával bevonult a szerény plebániába, mely jövedelmével eddig alig volt elégséges a javadalmast magát

¹⁾ Ezen testvére, Lajos, jóllehet a komáromi várórséggel kapitulált, de mivel előbb Békés vidéke kormánybiztosa volt, in effigie halálra ítélve tizenhét évi fogságra megkegyelmezett, mi elől azonban külföldre menekülve szabadult, 1854-ben pedig visszakerülvén a hazába, befolyásos barátai és rokonai közbenjárására teljesen amnestiáltatott. A visszatérő ez érdekes levelével sietett testvérét üdvözölni: „Kedves Bátyám! Mily kimondhatatlan hálával vagyok én neked lekötelve! A honfűi érzetemet elragadó forradalom szabadságának lidérce engemet is eltévelyítve, az elvesztett szeretett honnak képével és fájós érzetével szívemben kellett menekülnöm és számkivetve idegen földön járom, míg Te a bölcs józanságával elveszett hazánkat és szegény, bukott családunkat igyekeztél nemes szíveddel és nagy eszeddel nemcsak vigasztalni, megmenteni s ápolni, de megírva és felvilágosítva a nemzet legnemesebb hagyományait és eszményeit, azzal egyszersmind az inségtől megmentve családunkat, annak szerény nevét örök betűkkel irtad be az alatt a magyar irodalomtörténet arany könyvébe. Köszönöm; és leborúlva nagylelkűséged előtt testvéri szeretettel üdvözöllek. . .“ De Ipolyinak csakhamar nehéz gondja támadt e jeles testvére miatt is. Lajos t. i. bele volt keverve — ha jól tudom — a Csomortányi-féle összeesküvésbe. Helyesebben: azon Londonból érkezett névsorban, mely a megbízhatóbb hazafiak neveit tartalmazá, kikre fölkelés esetén számítani lehet, Lajos neve is befoglaltatott, minek alapján elfogatott újra, és több társával a bécsi Kriminál-Gebäudebe elzárattott. Arnold bátyja ismételve füljárt Bécsbe öcscsét vigasztalni, mígnem befolyásos rokonságának és barátainak sikerült őt sok költséggel kiszabadítani. Nemsokára azután megválasztották a mostani miniszterrel, Treforttal együtt békés-megyei alispánnak, országgyűlési képviselőnek, mint azt fontosabb érintők.

föntartani. De a jó Isten segít a jó embereken; s az egyetlen tehenke, melyet a gondos házi asszony sajátjának nevezett, az egy-két holdnyi rét, krumplis és káposztás földecske, mely a plébánia összes gazdaságát képezte, de leginkább a plebániai hívek, kik, mint minden vele érintkező ember, rajongtak új plebánosokért, nem fogyatkoztak meg soha, ha segíteni kellett. És ha is Gyürky Antal idéztem emlékezéseiben azt írja (amit tagadni bajos is volna), hogy Ipolyit első tót predikációja elkészítésében a szótáron kívül anyja és Gyula öcsce is segítette, kik jártasabbak valának a tót beszédben, míg Ipolyi a tót szót, Selmecezen és Korponán járván iskolába, értette ugyan, de gyakorlat hián csak törve beszélt: viszont Zohor egykori országos képviselője, Prileszky Tádé megmondhatója annak, mily élvezettel hallgatták Ipolyi szent beszédeit hívei, kik még évtizedek után is el tudták mondani azok részleteit.

Ipolyi szeretete és önfeláldozása áthatotta az egész közösséget, melyben épen beléptekor a kolerajárvány pusztított, és melynek rövid időközökben két elődje áldozatul esett.¹⁾ Első teendője tehát a kolera-betegek sűrű látogatása, ellátása és temetése volt, miáltal leginkább nyerte meg hívei szeretetét és ragaszkodását. Ugyanezt kell feljegyeznünk saját háza népéről családjáról, melyre hivatala mellett nagy gondja volt, minek egyetlen — bőven elég! — bizonyítványát hozom fel csak szépszemű és főhadnagyul a königgräzci csatában harcképtelenné lett, s ezután csakhamar elhunyt öccsének, Gyulának levél-törödékében, melyet, habár véletlenül került kezembe, úgy hiszem indiscretio nélkül közölhetek: „Tudod, — így ír Arnold bátyához, — hogy évek óta szokva voltam Benned nem csak testvért, de — mi nézetem szerint több — a részvevő, intő, tanácsadó, tekintélyes férfit, mintegy atyai barátot becsülni. Erélyességed és önmegtágadásod soha se szűnt meg példányképemül szolgálni és ha sokszor, mert felsőbb vagy lelki erőben nem birtam körülményeim közt követőd lenni, legalább minden ambítióm abban központosult, helyesléseidet nyerni el“ (Losoncz, 1863. április 18.)

Valóban azt kérheti az ember, kit becsül meg jobban e levél, a címzettet-e vagy íróját?

* * *

¹⁾ 1848-ban a sirlalmas végzetű Mednyánszky Caesar báró volt Zohor lelkésze, ki innét lett a magyar hadsereg főpapja.

Hivatalában Ipolyi szigorúan pontos és rendtartó, de e mellett nyájas és barátságos volt. A meglehetősen tágas falusi templom köznapokon is úgy megtelt ajtatoskodókkal, mint másutt alig ünnepeken. Igaz, hogy buzgón és áhitatosan tartott isteni tiszteletet és egész évszakon át, adventben, nagy böjtben minden nap mondott legalább oltárbeszédet is, vagy hittanítást. Vasárnapi és ünnepi szent beszédeire pedig úgy özönlött a nép, hogy be nem fért a templomba. Jól és szépen prédikált, azért szívesen, mondhatni elragadtatással hallgatták hivei; délutáni társalgások rendszeren a szent beszéd körül forgott, miről úgy értesült maga a plébános, hogy egymás közt vitakozva a mondottak fölött, nem ritkán őt kérték föl bírónak. Jelenleg is szívesen őrizi levelei közt a püspök ur hivei leveleit, melyeket maig irogatnak hozzá, emlékeztetve őt rendszeren majd egyik majd másik „híres“ beszédére, melyeket az öregek még el tudnak mondani.

Hogy előzékenysége és szeretetteljes bánásmódja mindeneget lebilincsel, mondani is fölösleges. Egy alkalommal a kerület kis zsarnoka, régi modorú szolgabírája látogatott a plébánoshoz, de szerfelett megindignálódott látva az öreg bírót a karosszéken ülni a plébános előtt. „Hát ez, plébános ur, már megint mily philanthropicus és humanisticus hóbort! Csak az kell, hogy még a plébános is elkapassa a parasztokat, úgy sem engedelmeskednek.“ „De sőt — válaszolja a plébános védve népét, — hiveimnél jámborabb, szelidebb és szófogadóbb népet képzelni se lehet, csak kell tudni velök emberségesen és tisztességesen bánni . . .“ Nem is győzi őket maig is dicsérni, hogy mennyi lelki örömben és anyagi jótéteményben részesítették kifogyhatatlanul. A zohori nép jó módú, részben gazdagnak is mondható. A szájhagyomány szerint vagy száz év előtt egyik plébánosok, ki negyven évig élt köztök, megtanította őket a zöldség, káposzta, répa, hagyma, tök, uborka termesztésére, mire a helység talaja kiválóan alkalmas. Ezzel a termékkel elárasztják a bécsi, pozsonyi piacokat és jócskán pénzelnek. Ezért hálából nagy kegyelettel viseltetnek plébánosaik iránt, nemcsak háztartásokat látják el túl bőven mindennemű zöldséggel, de borjaik, vajok zsengeit is följánlják. Valódi áldás volt ez Ipolyira és háza népére.

Kezdetben a lelkészi és házi gondok elvonták Ipolyit egy időre rendszeres tanulmányaitól, irói foglalkozásától, mígnem a házába vonuló tizedik családtag szellemét visszaterelte a történeti tudományhoz. E tizedik családtag — bizony úgy nevezhetni azt magyar nemes nemzetségeinknél — a családi leveles láda

volt, mely számos iratsomagaival, köztök több száz pergamenhártyával, most Ipolyihoz, mint a család fejéhez került, atyja halála után. E régi, a XIII. századig visszaérő okiratok azonnal fölkellették Ipolyinak paleographia és diplomatikai előbbi érdeklődését és azonnal elkezdett bennök kutatni. Kutatás közben esetleg egy csomagra akadt, melynek borítékára valamely ügyvédkedő öse ezt írta: „Litterae D. quondam Rimay, nihil valentes.“ Ezen az irodalomtörténetből ismeretes név, és a prokátori felirat annál figyelmesebbé tette Ipolyit, mert egy más kegyeltesebb kéz melléje jegyezte, hogy „emlékezet okáért megőrizendők.“ Értekezései, melyek az Uj magyar Muzeumban és Pesti Naplóban megjelentek¹⁾, ezirányu kutatásainak eredménye; azonban a főeredmény volt a rajz, mely családja egyik őst, Rimayt a költőt, mint azon körnek, melyben élt, központját, Magyarországnak, Bocskaynak és Bethlennek ismételve egyik portai követét Konstantinápolyban s a budai nagyvezéreknél fogja még bővebben feltüntetni; ez eleddig kéziratban várja a mester keze utolsó simítását, mert a levelek máris ki vannak szedve a M. T. Akadémia történelmi bizottsága Monumentái sorában. Akkor a mythologia ujjab, és pedig egész lelki erővel megindult mivelése gátolta Ipolyit ennek kiadásában, és azután, hogy a Mythologia megjelent, mint látni fogjuk, uj irányok mellöztek minden melles kedvtelést és tanulmányt; végre szerényen azt is vélte, hogy nem épen illenék mindjárt pályája elején az ily kitünő irodalmi össel való dicsekvés, kinek versei a XVI. század óta tiz kiadást értek; naplója és követi jelentései becsesek a történetre, levelezései pedig a királytól kezdve kora minden hires államférfiával, Báthory Istvánnal, Bocskayval, Bethlennel, Thurzó, Forgách és Esterházy nádorokkal, a hirneves Balassa Bálinttal, kinek verseit kiadta, Zierotinnal s a t. folytak.

A Mythologia megjelenése s a fény, mely reá ekkor derült, egy irói körnek mindjárt központjává tette azonban Ipolyit. Ne értsünk ez alatt iskolát, mely körötte mythologiai tanulmányok ápolására keletkezett; sajnos, ez irányban neki csak később született s akadt egy-egy tanítványa. Hanem aki Pozsonyban és vidéken az irodalom bármely ágát művelte, az örült, ha Ipolyival érintkezhetett, őt felkereshette, neki munkálkodásáról számott adhatott, tőle tanácsot kérhetett, ilyet neki adhatott,

¹⁾ Tudósítás Rimay János XVI. századi költő kézirati munkáiról és leveleiről (Uj magyar Muzeum 1853.) Rimay János élete és munkái. (Pesti Napló 1855.)

tőle utmutatást nyerhetett. E körbe tartoztak: az öreg *Bartal György*, *Michnay* és *Lichner*, kik azonban, mint *Ipolyi* hálásan szokta őket emlegetni, részben inkább buzdító és művelő hatással valának reá; továbbá *Knauz Nándor*, *Boltizsár Ágost*, *Geiger József* káplányok, a magyarfaló pozsonyi reáltanár *Schröer*, a panszláv *Csekanovics Intibusz*, hasonlóan *Hergotovics*, kőborló tudósok, kik szláv régiségekkel foglalkoztak, *Csaplár Benedek* Szent-Györgyön kegyesrendi tanár az időben, ma *Révay* életének jeles írója, a M. T. Akadémia tagja; *Rómer*, *Czinár Mór*, *Ráth Károly Györött*, *Dudik Béda* és *Chlumetzky Brün-*ben; *Weisz Károly*, a *Mittheilungen für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler* szerkesztője Bécsben, és *Widter* a bécsi archaeologiai egyesület elnöke, kik öt leveleikkel és látogatásokkal gyakran fölkeresték Zohoron.

Érdekesen festi e viszonyt veterán tudósunk, *Rómer Flóris*¹⁾ ki ellátogatott Zohorra, „minthogy *Ipolyi*tól egy-két nap alatt többet tanulhatott régészeti törekvéseire nézve — ugymond — mintha hónapokon át lapozgatta volna a legbecsesebb könyvtár kincseit“. „*Ipolyi* maga — írja — egy eleven könyvtár, és terjedelmes tudománya mellett előadása oly világos, okai oly meggyőzők, itészete annyira átható, miszerint mindenki lelki élvezettel hallgatja honi, főkép egyházi régészetünk, ha tán nem egyedüli, de bizonyosan legbuzgóbb, legtanultabb mesterét, apostolat“.

Ide mellékelem *Rómer* zohori látogatása leírását, mely élénk képét adja *Ipolyi* életének. *Ráth Károly* korán elhunyt fiatal történetírónkkal²⁾ megérkezvén Zohorra, „*Ipolyi*nk — írja *Rómer* — nem vala honn; nyájas anyjától és kedves hugától a legszivesebben fogadtatván, rövid pillanatot vetettünk egy falusi pap erejét — főleg ha a javadalom oly szerény és terhes mint barátunké — majdnem meghaladó gazdag könyvtárra, és a régészetbe vágó sokféle s igen érdekes darabokat tartalmazó gyűjteményeire. — Megjött végre sétájából szives gazdánk, ki oly valódi örömmel, oly nyílt őszinteséggel fogadott bennünket, hogy ezen élvezetes pillanat bizonyosan még sokáig fog szívünkben visszatükrözni. — Nem lett vége-hossza a sok kérdésnek,

¹⁾ A Bakony, természetrajzi és régészeti vázlat. Irta dr. *Rómer Flóris* pannonhegyi bencés. Győr, 1860.

²⁾ Ugyanaz, kinek életét *Ipolyi* a történelmi társulatban felette tartott egyik legjobb és meleg beszédében oly megragadón festi. Egy részletet belőle már közöltünk. Lásd *Ipolyi* kisebb munkái. Beszédék II. köt. 137. l.

tanácsnak, utasításnak, jegyzéseknek, fölvilágításoknak, bámulásnak és jövőre való terveknek . . . Ráth barátom az oklevelek és történelem, én a régészet felé irányzám a beszédet, míg mindenik saját szakmájából valami ritkaságot választván, lecsendesedett, vagy hogy a tanulságos beszéd számára el ne vesszen, az érdekes és drága régészeti munkákat lapozgatá.“

„Ki Ipolyit minden tudós sajátságaival ismerni akarja, az keresse föl saját házánál. A gazdaszat minden kellemetlenségeivel édes anyja kezében nyugszik, ez pedig igen jól tudja, milyen

Ipolyi dolgozó szobája Zohoron.

szolgálatot tesz a hazának, midőn fiát fölmentvén a háztartás ezer apró bajaitól, egészen átengedi hivatalának s az irodalomnak.¹⁾

Bár mennyire buzgó is a mi barátunk a templomban s az iskolában, mégis marad elég ideje az írásra is, minthogy legnagyobb gyönyöre visszavonulva mindentől, mit a csalékony világ nyujthat, nappalokat, éjjeleket könyvek közt tölteni; és ha nagyra becsüli magát mint pap és tanító, sokkal magasztosb

¹⁾ Ezt édes anyja oly lelkiismeretesen és annyi tapintattal teljesíté, hogy fia lelkészkedésének egész ideje alatt soha se volt kénytelen se gazdaságát kezelni, se ólát, konyháját vagy éléskamráját meg is tekinteni.

fogalmi vannak kötelmeiről mint magyar íróról, mi annál dicsegetesebb, minthogy német és tót nyelven (is már) épen oly könnyűséggel és szabatosággal képes értekezni, mint anyanyelvén. Magyar írónak lenni tehát egyik legszebb büszkeségének tartotta, mert maga nem egyszer mondá: ezt vagy amaz tehetném mint zohori pap, de mint magyar író nem tehetem . . . Milyen dolgozatokkal diszithetné ezen fáradságtalan írónk irodalmunkat, ha minden gondtól menten egyedül a tudománynak szentelhetné munkás életét!

* * *

Igen csalódnék azonban, ki azt hinné, hogy Ipolyi mint tudós, író és falusi lelkész teljesen elvonulva élt a nagy világtól. Az idylli kép, melyet róla eddig festünk, az éremnek csak egyik oldala; pedig a másik is nem kevésbé vonzó. Ipolyi otthonos csaknem mindennapos volt a stomfai várban, hova estenkint ellátogatott, főleg ha vendégek érkeztek a várba, ami gyakran történt, különösen a vadászati idény alatt. A Pálffyak Stomfán akkor nagyon fényes főuri házat tartottak, hova a Pálffyak, Zichyek és Apponyiak magyar rokonságán kívül a grófnénak szül. Lobkovitz hercegnőnek, német és cseh rokonai: Auerspergek, Fürstenbergék, Windischgraetzek, Schwarzenbergék, Harrachok, Lichtensteinok szorgalmasan ellátogattak, és ugy esett, megfordultak a tudós zohori papnál is, kit halaványsága és karcsu testalkata miatt „átlátszóan tudós urnak“ neveztek el, ha a főuri estélyek alkalmával a várlak és család történetéről és régiségeiről szellemdús, nem egyszer előadászerű fölvilágosításait hallgatták.

Ellenben Ipolyinak is kijutott a szellemi élvezetből, midőn például Zichy Nándor gróf, kitünő politikai notabilitásunk György és János testvéreivel olvasta fel nála genialis nemzetgazdászati műveit; vagy Széchenyi Ödön gróf hozta „nagy“ atyja üdvözlését, és maig a püspök szobájában függő, sajátkezűleg neki ajánlott arcképét. — Közben Ipolyinak a közel pozsonyi és bécsi könyvtárakat kellett meglátogatnia, hogy a munkáihoz szükséges könyveket megszerezze, hol ismét tudós imerői körében fordult meg. Így találkozott, ismerkedett, majd barátságot kötött Bécsben dr. Bock kölni kanonokkal és mesterével, a legelső és legidősb egyházi archaeologussal, dr. Kreuzer kölni tanárral. Mindez Ipolyi lelkészi életét komolyan buzgó és tudományosan

szigorú iránya mellett nemcsak változatossá, de gyakran kelle-
messé is tette.

Hanem hogy a magyar közmondás igazsága: „Nem mind
fenéig tejfel“, rajta se szenvedjen csorbát, nem hiányzott az
sem, ami keseríté pályáját, és aggodalommal tölté el. Sehogy
se volt képes, iskolájával boldogulni. Kántora iszákos, a tanítás-
hoz nem értő ember volt, ki az iskolatartással keveset törődött.
A szerencsétlen ugyan nem sokára „kiitta“, értsd: agyonitta
magát, de utóda se volt különb, s midőn ez is elpusztula, vala-
mivel jobbra tett ugyan — hosszú keresés után — szert, de
ezt meg a csendörök vitték el valamely régebben elkövetett
csinja miatt. Végre véletlenül talált egy segédtanítóra, kitől a Ta-
nodai Lapok ügyes értekezést adtak. Ipolyi azonnal tudakozódott
felőle, és mert az esperes értesítése kedvező hangzott, fölhíttá,
hogy fiatal kora dacára — még husz éves alig volt — jelenjék
meg a pályázaton. Hanem e pályázatra régi kántorok is meg-
jelentek, kik itatva korteskedtek a falusi választók közt, s a
plébános helyzetét megnehezíték. Ipolyi tehát oly fogas paedag-
ogiai és didaktikai kérdéseket tett, melyekre a fiatal jelöltön
kívül senki se tudott felelni. Végre is tréfával ütötte el a dolgot.
Azt kérdezte, ugyanis, a Bibliából: miért adott Jákob patriarcha
József fiának tarka és szebb ruhát, mint bátyjainak? A kérdezettek
egymásra néztek és hallgattak. „Valószínűleg azért, mert jobb volt
többi fiainál; valamint hogy mi is a legjobbat fogjuk tanítónak
megválasztani, ha a legfiatalabb is“, így irányzá szavát a plé-
bános, melyet hívei megértettek és követtek. A választást nem
is volt okuk megbánni, mert az ifju tanító kitünő iskolát tartott,
hova nemcsak az igazgató lelkesz, de a szülők és gyermekek is
örömet ellátogattak. Érdekes fölemlítenünk, hogy e tanító is
hasonlón plébánosához rendkívüli pályát futott meg azóta. Egy-
szerű elemi néptanítóból képezdei igazgató lett, előbb Beszterce-
Bányán, jelenleg Nagy-Szombatban az érseki képezdében; s iskolai
irodalmunk terén számos tankönyv megírásával, és „Népiskola“
című közlöny szerkesztésével ritka munkásságot fejt ki.

IV.

Már ifjusága óta érdeklődött Ipolyi a művészet iránt. Érintettük, hogy a Pázmáneum magyar iskolájában ily címen irt értekezést: „Vallás és művészet.“ Esztergamban, hol a lángszellemű Haynald Lajos bibornoknak, akkor tanárának vezetése mellett szintén egy évet töltött, és pedig a kilencediket mint papnövendék a Presbyteriumban, melynek növendékei főleg a magyar jogot tanulták, növendéktársa Wohlfarth Gyula dr. által lerajzoltatta a régi basilikának a várhegyen heverő emlék köveit, oszlopfőit és portaléja timpanumát. A Klezso József által szerkesztett Családi Lapok pedig 1852-ben hozták tőle első egyházművészeti cikkét: „Vázlatok a hazai egyház-archaeologiai műemlékek köréből,“ míg a Religióban (1854.) a középkori keresztény művészet aesthetikájáról értekezett.

Tudta ezt Toldy Ferenc, valamint azt is, hogy több külföldi, berlini, ingelheimi, göttingai, bécsi tudóssal érintkezik; hogy a „Zeitschrift für Mythologie“ göttingai szaklap értekezéseket hoz tőle. ¹⁾ Midőn tehát *Eitelberger Rudolf*, a genialis tudós, humanus férfiú, ki inkább a tudományt, mintsem Thun Leo germanizatori törekvéseit szolgálta, akkor Pesten járt múregészeket keresve Toldynál, kik a Magyarországbán fönmaradt műemlékeket őrizni és leirni segítsék, ez Ipolyit alkalmasnak

¹⁾ Ezek címei : Beiträge zur Mythologie. — Ungarische Sagenzüge. — Die Milchstrasse im Ungarischen.

találta arra, hogy öt ajánlja a pozsonyi terület conservatorának, mivé öt Eitelberger ki is nevezte.¹⁾

A conservator hatáskörét Eitelbergerék tisztán a tudomány érdekében határozták meg: régészeti tanulmányokat gyűjteni, művészeti emlékek iránt érdekeltséget kelteni, azokat megvizsgálni és összeírni, az ősidők műkincseit megőriztetni. Ez volt a conservator feladata; e mellett megkapta hivatalból az intézet folyóiratát, sőt ha irt bele, jól is honorálták érte.

Ipolyi komolyan megfontolta teendőit. A tudományban új szakmát választani, mely nemcsak a hazai tudományosság terein, hanem a németeknél is éppen csakhogy kezdetét vette Kugler által, és a francia Vicomte Caumont művén kívül tan- és kézi könyvek hián egészen parlagon hevert; e tudományágat a magyar irodalomban fölvirágoztatni, és vele az összes tudományosságon lendíteni; hazája műkincseit így megőrizve látni, az érdeklődést iránta fölkelteni; a külföldet, melyet mások a magyar barbárság hírével betöltöttek, előnyösen felvilágosítani, rokonszenvét megnyerni: ez egészen megfelelt Ipolyi óhajának és tudományos céljainak. Tehát elvállalta a felajánlott conservatorságot azon elhatározottsággal, hogy óvatosan elkerül mindent, ami a körülirt célokon túlhajthatna. „Megilletődve olvastam, — írja hozzá ez elhatározásairól értesült Toldy Ferenc, kinek akkor már kellő érzéke volt ez iránt, — hogy egy oly szakmának áldozza most Kegyed idejét és munkásságát, mely nemzeti becsületünkre oly fontos és mégis annyira elhagyatva fekszik mindeddig. Kegyed most végre első magyar műtörténészünk leszen. . . Csak én primás volnék, tudnám én, mit csinálnék Ipolyiból, hogy az egyházi művészet is lendületet nyerjen általa.²⁾ Hasonló értelemben irt a derék Lugossy, de mint gyöngéd barát is arra figyelmeztette, hogy egészségét kimélje:

¹⁾ Ama kor jellemzéseül megemlíteni nem fölösleges, hogy mielőtt Ipolyit a bécsi kormány conservatornak kinevezé, véleményt kért fölöle a csendőr őrzetötől, ki azt jelentette, hogy tudományyal foglalkozó, nem politizáló, buzgó pap. Midőn, ugyanis, később b. Eötvös minster fölkeréte Ipolyit, hogy a műemlékek fontartására törvényjavaslatot dolgozzon ki, s ez töle ennek folytán a helytartóságnál levő anteactákat kérte ki, itt találta Ipolyi a kijelölt conservatorok összes informatióit a német korszakból, köztük Eötvösét is, ki nyugtalan liberálisnak, míg Bretzenheim herceg malcontentus aristokratának volt denunciálva.

²⁾ Szabadjon e levél folytatását is ide írnom: „ . . . és Knauzból. Knauz valódi Isten ajándéka a történelmi ügynek. Nem lehet eléggé becsülni kitérését, e bátor szembeszállást minden nehézségekkel.“ Csakhogy a jó Scitovszky herceg-primás mellett nem voltak akkor emberek, kik ilyesmire is gondoltak volna.

„Nagy a szellem hatalma a test felett, de a testet is ápolni kell. Szent Dávid a XXX. psalmusban azt mondja a Molnár Albert nyelvén :

Uram, ha én porrá leszek,
Tégedet hogy dicsérhetlek ?

Azért, hogy az Urat tovább is dicsérhessük, sanitati maxime invigilandum!“

De Ipolyi gyöngéledő egészsége dacára is szorgalmasan hozzá látott régészeti új tanulmányaihoz. Miután a francia Caumontból elsajátította a legszükségesebb elméleti stilkorszaki ösmereteket, bejárta legott pozsonyi területét, e célra egy kis tudományos expeditiót szervezván, melynek tagjai valának rajzoló építészek, u. m. Aradi *Lippert* József, Keller és Berger, barátai *Knauz* Nándor, *Csaplár* Benedek és fölváltva mások. Egyikök a műemlékeket tanulmányozta, a másik rajzolt, a harmadik a levéltárakat kutatta, a negyedik a tájszóllásokat, népszokásokat, a regéket, meséket gyűjtötte s így tovább. Az egyik évben a Csallóközt kutatták át, a másikban a Fehérhegység vidékét járták be Pozsonytól Szokolcáig, a harmadikban a Mátyusföld volt tanulmányok tárgya, máskor ismét Pannonhalma vala főszállások, s onnan kalandozták be a Dunántúlt.

„Csallóköz műemlékei,“¹⁾ „A pozsonyi szent Anna kápolna egyház-művészeti leírása,“²⁾ „Hazai egyházi művészet“³⁾ „A deákmonostori XIII. századi román basilika,“ melyet székfoglaló értekezésül adott elő 1860. március 5. a M. T. Akademiában,⁴⁾ „Magyar műemlékek,“⁵⁾ „Régi magyar keresztutak,“ valamint a magyar régészeti Repertorium és régészeti Krónika⁶⁾ voltak ez utazásokból és fölvételekből eredő tudományos publicatiók.

Hanem Ipolyiban a műrégészet nem meddő régiségtudományképen élt. Lelke egész lángjával azon volt ő, hogy hazája műemlékeit, műtörténetét megismerje és megismertesse, a műérzék jobban érdekelje a nagy közönséget, áthassa az életet,

1) Megjelentek az archaeologiai közleményekben, de külön is, 1859.

2) Religio, 1856.

3) Ugyanott, 1859., 1860.

4) Az akad. évkönyvek X. köt. III. darabja.

5) Az archaeologiai közleményekben 1859. Ugyanaz fordítva a Mittheilungen der Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale III. kötetében.

6) Az általa szerkesztett Arch. közlemények II. kötetében.

gyakorlati tudomány legyen és hogy egyházi műemlékeink helyreállíttassanak. Első sorban a templomok restaurálása, Isten hazáinak külső, belső dísze, a szent edények és ruhák méltó megválasztása, ezáltal az istentisztelet dísze emelése, s az ez uton elérendő lendület a hitéletben: ez volt az ő tanulmánya lelkesítő és gyakorlati vezéreszméje. Ez eszme vezette, midőn hazánk akkori legnépszerűbb ismeretterjesztő lapjában, a Vasárnapi Ujságban tette közzé számos rajzzal élénkített csallóközi és fehérhegységi uti képeit¹⁾; ezen cél lelkesítette, midőn a „Religio“-ban egyházi értekezést irt „az egyházi épületek fentartásának kötelméről hazánkban²⁾; ezen gondolat tette ékesen szállóvá minden utjában, hol alkalmá nyílt felvilágosítani, buzdítani, tette sarkallni, és nem ritkán sikerrel.

Az imént érintett tudományos expeditiok egyike alkalmával megnézték az árpádkori lébenyi, mosonmegyei monostor román izlésben épült egyházát, egyikét azon nagyszerű emlékeknek, melyeket a középkorban szent Benedek fiai építének. A templom persze eléktelenítve ama dicső kor és izlés hanyatlását hirdette. Azonban Ipolyi ékesszólása annyira föllelkesíté lelkészét (Dingráff Gáspárnak hitták a derék papot), hogy tanulmánya tárgyává tette az egyházi műrégészetet, és bele okulván feladatába, lelkesedése tüzeit hiveibe is átöntve, országszerte gyűjtögetve, kilencvenezer forint költséggel restaurálta templomát s annak minden szerét; sőt buzgalma rávette hiveit, hogy a fülhasító falusi hegedűk és trombiták elhagyásával az egyházi régi cantus gregorianus szerinti énekre tértek át.³⁾ Ipolyi utóbb, mint a Szent-László-Társulat alelnöke segílyt is eszközölt ki buzgó proselytája számára.

Köztudomásu, hogy a pozsonyi társas-káptalani egyház, nem különben a szent-mártoni apátság főtemploma stilszerű restauratiójára⁴⁾ Ipolyitól indult ki az eszme, ő buzdított, lelkesített

1) Vasárnapi Ujság 1858. és 1859. évfolyamok.

2) Religio 1858.

3) *Czobor*, Egyházművészeti lap I. 13.

4) Kruesz Krizosztom főpát szokta volt beszélni, midőn Ipolyi hosszabb ideig tartózkodott Pannonhalmán, hogy a monostor régi egyházát műiertő építész-szel fölvetesse, Rómer fölkiáltott: „Ki lesz végre e templom méltó restauratora?“ Ipolyi rámutatva Krueszra mintegy jósérettel azt felelte: „Ki más, mint Krizosztom!“ Ki főpáttá választatván százezernyi költségen oly fényesen és művészileg állította helyre azt, hogy jelenleg nálunk meghalad minden más restauratiót. Ugyancsak Kruesz restauráltatta az Ipolyi által oly nagy tudományos apparattussal leirt deákmoncstoni XII. századi basilikát is, melynek monumentális becséről mindaddig senkinek még csak fogalma se volt.

tanácsolt; valaminthogy mindazok, kik hasonló dolgokat terveztek, hír nélkül őt nem hagyták. Így (csak a legfényesebb például hozom fel) az akkori győri püspök, ma esztergami érsek, Simor János bíboros 1859. évi október 4-én értesíté a zohori egyszerű plebánost, hogy gót stilű kápolnája restaurálása a jövő márciusig készen lesz, aztán a sopronyi sz. Mihály templomára fordítja figyelmét, mi iránt építészével, Lipperttel tanácskozik. „Kápolnámban mintát akartam felállítani, mely papjaim izlését képezze és nemesítse, és arról tanuskodjék, hogy Magyarországon se vetik meg, de sőt művelik a művészetet.“ Egyébiránt olvasta — írja tovább — Ipolyinak ezekről szóló jeles műveit, örvend igyekezeteinek, és így végzi: „Deus Te confortet, ut Ecclesiam porro illustrare valeas patriamque nostram praestantissimis tui ingenii foetibus.“ Ipolyi a győri püspök műemlékeinek ezen becses restauratioit, valamint azok történetét azután, amint elkészültek, meghivatván azok felavatására, érdekesen írta le a „Religio“ egész cikksorozatában.

* * *

— „... A szegény zohori plebános.“

— „Maga az oka, ha szegény. Aki nagy hazafi akar lenni, tanuljon meg koplalni.“ Magam fülével hallottam Haas Mihály, akkori „Schulrath“ urnak, mint magát magyar leveleiben is nevezni szerette, eme szavait. Gyanítám, de nem fogtam föl teljesen e szavak értelmét; most, kezem közt levén a nevezettnek néhány levele, szavai bővebb és szomorú magyarázatával szolgálhatok.

A bécsi kormány emberei, úgy látszik, általa vetették ki hálójokat Ipolyi után; Haas Mihály volt megbízva, hogy tapogatózzék nála. „Engedje meg, — írja Ipolyinak 1855. április 7-én a bátor férfit, — hogy bátorkodom ismeretlen létemre jelen soraimmal alkalmatlankodni. Mythologiája Bécsben a tudósoknál nagy figyelmet gerjesztett, és némelyek azt vélték, hogy nt. plebános ur accatholicus (igy), mivel (a hivatalos Wiener Zeitung irodalmi mellékletében) Schröer (protestans) ismertette meg jeles munkáját, szeretnék azt tudni, miután most már tudják, hogy ki kegyed, (Dr. Katsner, malackai kerületi orvos megsúgta Ipolyinak, hogy nála „über Personam, characterem et eruditionem Erkundigungen eingezo-gen“) és hogy Kegyed loyaltásában, pol. elveiben és a dynastia iránti hűségében bizhatnak, valljon Kegyed hajlandó volna-e bécsi egyetemi tanszéket vagy egyéb alkalmazást elfogadni?“ — Ipolyi, mint e levelezés folytatásából kitűnik,

tagadó választ adván, ezt azzal indokolta, hogy nagy családjával Bécsben alig volna képes a bécsi egyetemi rendkívüli tanári 1200 frt. fizetésből megélni. De a kisértő nem tágitott; erősen bizonykolta, hogy a ft. ur rövid idő múlva tudományához illő alkalmazást kap, mert komoly a szándék Bécsben; megteszik ott vagy Pesten a magyar irodalom vagy az összehasonlító ugor-altáji sat. nyelvtudomány csász. kir. rendes professorának. Máskor meg, hogy történeti cathedrát is, ha akar, adnak neki. „Fogadja el ft. ur, biztatja Haas Mihály, lehet majd a fizetést pótolni azzal, hogy a történelmi segédtudományokat, p. Diplomatikát, Heraldikát vagy Neveléstant is vállalná el Kegyed. Még egyszer mondom, fogadja el, t. barátom uram, majd a tisztes meghívást. Lesz itt majd alkalma tanulmányainak folytatására és irodalmi munkásságának gyakorlására“. De Ipolyi, a hazafi, valóban inkább „koplalni“ akart volna és szeretett hiveinek tótul prédikálni, mintsem ily ígéretekre hallgatni. Hogy a Schulrath ur a nagy hazafiságtól megója őt, levele végén (rókának is farkán tetszik ki ravaszága, mondja Pázmány,) még a következő megjegyzéseket kockáztatta: „Meg nem mondhatom, mennyire érdekelnek engem az újabb ausztriai történelmi mozgalmak, Dümmler, Fitz, Pritz, Holzmann és legújabban a nagy tudományu Chmel vizsgálódásai; reánk nézve is nagy figyelemre méltók, és — fájdalom — az Akadémia eddigelé, mennyire tudom, ignorálja mindezeket, ámbár még Anonymusunk is ujolag támadtatott meg, és pedig új oldalról. Új Vindiciae kellenek.“

„Gy . . . Pált párbajban combba lötték kritikája miatt. Friebeisz kardvágást kapott szinte ez ügyben. A jeune Hongroie (igy) vitézül viseli magát, és egyre írja a sok románt és gyártja a tömérdek verseket, mintha ebben rejlenék a magyar literatura egész feladata és missioja. . . Meghallgattam Csengerynek az Akademiában barátom uram Mythológiájára felolvasott kritikáját. Nem méltó lábsaruja szíját megoldani, mondhatom.“ Hanem Ipolyi mindezek dacára csak megmaradt mellette, már t. i. a magyar irodalom mellett, noha maga Thun Leo minister hivatalosan is felszólította: jelentse magát nála Bécsben, és küldje be pusztán csak vitae curriculumját, hogy tanfelügyelőnek kinevezhesse. „A tanfelügyelőnek 1600 frt a fizetése, 4 forint a napidija, s az állomással egy kanonoki javadalmat is egybe lehet kötni,“ kecsegteté továbbá a hirhedt Haas Mihály.

Ipolyi Thun Leo grófot, a hatalmas kultusministert már akkor személyesen ismerte ugyan; a Pálffy grófok bécsi salon-

jában ismételve találkozott vele, ha futólag is; de került a magyarok iránti gyűlöletéről ismeretes cseh, pánszláv velleitásu államférfiút, kit észben tartott polemiája óta, melyet a 48-as évek előtt Pulszkyval folytatott az Augsburger Allgemeine Zeitung mellékletében. Most azonban hivatalosan kellett megjelennie előtte. A minister rendkívül nyájaskodott vele; „mennyi jót és szépett hallott — ugymond — felöle és nagy tudományos munkájáról: sok jeles férfiú figyelmeztette reá“.

Ipolyi később értesült, hogy ezek osztálytanácsosa s egyik titkára, dr. Heider jeles egyházművészeti író, és Feil Ausztria jónevű helyirója, mindkettő Ipolyinak személyes irodalmi barátai, valának. „Csak azt nem értem, folytatá a minister, hogy volt képes egy magyar mythológiát megírni? Meglehetősen ismerem a magyar történeti munkákat, de nem emlékezem, hogy ezekben a magyar vallás nyomairól olvastam volna.“ Ipolyi előtt nem volt új e kérdés, melyet Thunnal jártasabb történettudósok, sőt a magyar történetírás két első matadorja, Szalay László és Horváth Mihály szintén intéztek hozzá. Ipolyi egyszerűen utalt az újabb e nemű kutatásokra; mikép reconstruálta Grimm és iskolája a német mythológiát a nemzet krónikáiból, és történeti egyéb forrásaiból, a hagyományból és népmesékből, mondákból, regékből és szokásokból, de nevezetesen a nyelv-összehasonlításból, a nyelvemlékekből, a rokon nyelvcsaládok emlékeiből sat. Thun érteni látszott ezt, csak az egy megjegyzést kell — ugymond — tennie, hogy a magyar nyelv nem igen engedi a nyelv-hasonlítást, minthogy magánálló, egy nyelvcsaládba se, legkevesébbé valamely európai művelt nyelvcsaládba tartozó a magyar. „Vagy ön talán a finn rokonságnak hive, s azt tartja, hogy a magyarok csakugyan a finnektől származnak? Tehát ellenkező véleményben lenne a törzsökös magyar tudósokkal? Toldy nemde perhorreskálja ezen épen nem díszes atyafiságot?“ Várva a feleletet arra kérte a minister Ipolyit, hogy székét oldalt helyezze, csak egyik fülének beszélje, mert a másik nagyot hall. Ipolyi válasza ez volt: „Felteszem, hogy ő Kegyelmessége ismeri a nyelv-hasonlítás tudományos kérdés mai állását, és tudja, hogy az indogermán, helyesebben: indoeurópai családba tartoznak az ó s új indiai sanskrit, parkrit, pelvi, ó-persa, görög, latin, sőt a cigány, szláv, német és ezekből származó mai európai nyelvek; hasonló viszonyban vannak másrészt a semi és ugoraltai nyelvek is. Az utóbbihoz tartoznak, például, az összes török, mongol, finn, ugor és magyar nyelvcsaládok azzal a különbséggel

hogy ezen nyelvek jóval távolabbi viszonyban állanak egymáshoz, mint az indo-európaiak; távolabbi a rokonság a finn és magyar, mint a cigány és szláv nyelvek közt. De ha még oly közeli volna a rokonság a finn és magyar nyelv között, ebben azért a magyarok, és épen Toldy, ki ez iskolának irodalmi közvetítője, csakugy nem látnak semmi szégyelleni valót, mint nem az ó-szláv philologusok az indo-cigány jóval közelebbi rokonságában. Azért magam is a magyar mythologiai összehasonlító nyomokra szorgalmasan felhasználtam a hasonló finn mythosi és nyelvi dús hasonlatokat, melyeket közvetlen élő forrásból, finn utazónknak, Regulynak közléseiből voltam szerencsés meríthetni.“

Erre a beszélgetésnek azon egyszerű kérdéssel szakadt vége: „Tehát, tisztelendőseged, ugy látszik, nem hajlandó elfogadni a kormány szolgálatait?“ Értsd: a budai tanfelügyelői állomást a püspökké kinevezett Haas helyébe. Mire Ipolyi a vele született simasággal: „Szerencsésnek tartanám magam, ha *megfelelőbb* tudományos pályán szolgálhatnék.“

S ezzel elbocsáttatott.

Mindamellett Thun tanácsosainak javaslatára mégis kinevezte Ipolyit Haas helyébe budai tanfelügyelőnek, mit az illető tankörök ép oly nagy örömmel fogadtak, mint Haas távozását. Azonban ez öröm korainak bizonyult. A magyarországi kormányzék, ugyanis, felsőbb helyen protestált, ily „túlzó magyar“ kineveztetése ellen; Haas Mihály is felettébb sopánkodott, mennyire sajnálja, hogy az általa gondosan ápolott tanügy, most ily veszedelmes kezekbe kerül. Mire Thun nagy szemrehányásokkal illetvén tanácsosait azért, hogy Ipolyit ajánlották, a még ki nem hirdetett kinevezést vissza vonta — Ipolyinak semminemű bánatára, de söt alapos örömére, mert beteljesedett rajta a classicus mondat: *Spreta interdum gloria cumulator redit.*

Helyesen írja tehát a „Budapesti Társaság“: „Ami Ipolyira jellemző, hogy nála nem mer semmiféle hatalom ügynöke kopogtatni. Arról, hogy őt valami módon bizalmasan megrettenthesse nála már régen letett mindenféle hatalmi tényező. Hisz a szónak, mint minden emberi lény, a kinek lelke tiszta. De ha egyszer észre veszi, hogy félre akarják vezetni csak a leggyöngédebb hamis információscska által is: fölismeri ő azonnal az embert is, s a háttért a honnan az ered. Hogy mennyire megvan benne azon erkölcsi bátorság, mely nélkül semmiféle emberi nagyság, de valódi tudományos nagyság sem képzelhető, kiderül az ő utóbbi felleptéből,“ s elbeszéli itt a képzőművészeti társulat

annyira ünnepelt elnöksége leléptéről szóló esetét, melyről hasonlóképen hazafiságból mondott le, nem tűrhetvén a nemzeti, monumentalis, magasb műiránynyal és hazafias műnézeteivel szemben a nemzetsorvasztó, divatos ugyan, de üres, érdekhajhászó köznapi, törpe műirányok lábrakapását. (328. lap.)

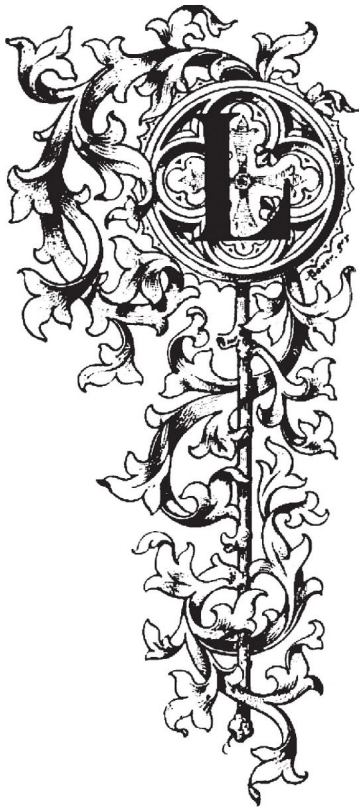
E rövid eltérés után, még csak annyit kívánunk itt megjegyezni, hogy Toldy Ferenc megértvén Thun tervei meghiusultát örömmel felkiáltott: „Stummert megbuktatta Ipolyi.“ A Schulrath ellenben igen boszorkodott, és valahányszor tehetete, mindig elővette papirkosarából Ipolyinak valahol megjelent arcképét és ezzel intriguált ellene. De nem használt semmit, mert örködött felette a Gondviselés.

Kisapponyi *Bartakovics* Béla egri érsek, e hazáját forrón szerető, nemeslelkű főpap Danielik püspök és Toldy Ferenc által figyelmessé tétetvén, szerető gonddal kísérte Ipolyi irodalmi működését. „Semminek sem örültem annyira, — írja Ipolyinak 1856. április 12-én Török János Bécsből, — mint azon meleg elismerésnek, melylyel főtisztelendő urról az (egri) érsek ö excja nyilatkozott; semmit sem ohajtván ő annyira, mint ha anyagi helyzetének javításához és tudományossága által érdemelt emelkedéséhez járulhatna.“ Közben anyagi segélyben is részesítette. Igy midőn arról volt szó, hogy Ipolyi Csengery kritikája ellen antikritikát írjon s adjon ki, az érsek e célra 500 forintot ajánlott fel neki Danielik által. Ipolyi azonban ilyesmitől mindig vonakodván, ellenezte azt. Tehát a Danielik által a Religioiban kiadott válasz keletkezett, melyet Főton, Károlyi István grófhoz hivatalosak levén, a szép parkban fogalmaztak. De a nagylelkű érsek az egyszer felajánlott összeget mégis Ipolyinak ajándékozta; minthogy látta, hogy az, kinek első sorban leendett kötelessége róla gondoskodni, nem gondoskodik, másrészt örvendve, hogy a kormány kinevezését elkerülte, magára vette gondját és Egerből 1860. április 5-én sajátkezűleg írt levelében följánlá neki a török-szent-miklósi lelkészi nagyobb javadalmat, mert — ugymond — híret vette lelkipásztori buzgóságának, és hogy valamivel több időt szentelhessen — segédlelkésszel is levén el látva — a haza diszére való tudományos kutatásainak. E plebánia előnyére tünteti föl, hogy vasuti állomás, honnan Budapesttel gyakran érintkezhetik. — Utána következett ugyancsak Egerből Danielik János levele április 13. napjáról keltezve, melyben kéri a zohori kedves hiveitől és magányától elválni vonakodó Ipolyit, fogadja el a kínált plebániát, különben megbántja az

érseket, ki őt, mihez kétség alig férhet, egri kanonoknak szánta.

Ipolyi tehát Esztergamba ment, ügyét főpásztorának előadandó. „Hisz ily plebániát én is adhattam volna conservator urnak“, felelé kissé pironkodva, kissé sértődve a jószívű Scitovszky. „Aztán ígért-e Bartakovics kanonokságot is?“ „Nem!“ válaszoló nyiltan Ipolyi. „No lásd!“ mondá szemre hányólag, mint ha neki most ez is eszébe jutott volna, és elbocsájtotta egyházmegyéje kötelékéből (1860. április 27.). Ipolyi pedig átköltözött Török-Szent-Miklósrá azon az ezer forinton, melyet neki a Szent-István-Társulat a magyar Encyclopaediába irt műarchaeologiai és mythologiai cikkeiért tiszteletdíjúl fizetett. Barátai is segítettek, kik közt főleg Perger kanonokot, később kassai püspököt kell megneveznem, ki a még az új hely elfoglalásától mindig idegenkedőt személyesen is lekísérte Török-Szent-Miklósrá, és baráti részvételével nyugtatta.

V.

Lakását Zohorról Török-Szent-Miklósrá áttéve, Ipolyi egyszerre egészen el-
lentétes helyzetbe jött. Míg Zohoron
anyjáján és családjáján kívül, melyet
nagyobbára máris sikerült a világ-
ban elhelyeznie, alig hallott magyar
hangot és társalgást, s a nemzeti
multban vizsgálódó munkáin kívül,
több mint tiz esztendőn át magánya
visszavonultságában alig látott és
érezett magyar életet; most azonnal
a magyarságnak mintegy kellő kö-
zépén, a tiszántúli vidék magyar-
ságának s a hevesi népeletnek élénk
köre fogta körül.

Épen akkor a hatvanas évek
elején, mintegy hosszú dermesztő tél
után, a nemzet új tavasza első napjai
ébredését élte. Pozsonyban és vidék-

kén ugyan még alig virradozott a nemzeti élet és viselet; Buda-Pesttől kezdve azonban immár erősen lüktetett az, akár a Tiszának akkor az egész rónát elöntött s gátait elszaggatott hullámai, melyek midőn Török-Szent-Miklósrá érkezék, nagy tengerré változtatták az előtte elterülő Alföldet. Mindenki el volt ragadtatva a feléledt nemzeti érzettől, s az utósó emberig ha nem magyar dolmányt és sarkantyút viselt, legalább árva leány-hajjal kalapján és a csáti hosszú bottal kezében adott

lelkesedésének kifejezést, s a nemzet ügye helyreállításában remélve nemzeti dalokat énekelt és velök tüntetett.

Igy várták a megérkező Ipolyit is hivei s a közönség a pályafőnél. Bármily erősen lüktetett ezek láttára az ő honfiúi szive is, megemlékezően vallásos küldetéséről, el kellett nyomnia egyéb érzetét, s a hangos, hazafias, tüntető, üdvözlő beszédekre s éltetésekre egyszerűen azzal válaszolt, hogy ő a béke és szeretet szent Istenének nevében a béke és szeretet érzetével szívében jön hirdetni az Ur szent igéjét.

Csak abban lelte magát itt is mindjárt otthon, hogy ép oly buzgó és ájtatos hiveket talált, mint a zohoriak voltak. Tágas temploma itt is azonnal telve volt köznaponként is, egyházi szónoklataira tolongtak az emberek, és pedig nemcsak az egyszerű nép, hanem vegyesen a miveltebb, az uri osztályok is, kiknek immár anyanyelvén, szónoki lendülettel, ékesen adhatta elő hittanításait. Örömmel említi, mennyire meg volt lepette, midőn mindjárt első beszéde alkalmával ott látta maga előtt *Szapáry Gyula* grófot, a jelenlegi ministert, predikációját hallgatván. A gróf nem is tartozott plebániájához, mert a szomszéd Fegyverneken lakott, de ismerte őt az Akademiából, hol szintén megtisztelte azzal, hogy székfoglalóján megjelent. — Török-Szent-Miklós, nagy terjedelmű, hét négyszög mértföldre, számos pusztára kiterjedő plebánia, hajdan apátság volt. E pusztákon lakó uri családok, az Almásyak, Harkányiak, Vörös-Várkonyi Serákok, buzgón templomlátogató hivei valának Ipolyinak.

Ellenben a török-szent-miklósi nép jóval szegényebb volt a zohorinál; részökről nemcsak hogy támogatásban nem részesülhetett a lelkész, de Ipolyinak kellett őket segítenie vagy legalább elengednie párbéri, stolai s egyéb tartozásaikat, mit oly mértékben tett, hogy három évi lelkészkedése után e hátralékban maradt tartozás 3000 frt összeget meghaladta. Nehogy mégis ez által a javadalom bevételeit utódaira nézve megcsorbítsa, Ipolyi e tartozást külön okmány erejével a városnak adományozta oly kikötéssel, hogy a mennyiben végrehajtás nélkül beszédhető a helybeli kath. népiskolák javára fordíttassék. Hanem az erre bekövetkezett 1883-i aszály és inség nem engedte, hogy ez összegből valami is beszédhető lett volna. — Annál hálásabban említi Ipolyi, hogy plebániája imént nevezett, gazdag uri hivei nemcsak templomát ajándékozták meg pompás egyházi öltönyökkel és egyéb felszereléssel, hanem asztalát, éléskamráját is gyakori ajándékkal látták el.

Az előde, Pánthy Endre egri kanonok által jól berendezett háromosztályú néptanodában¹⁾ szintén nagy örömét lelte Ipolyi, ki vásárnapokon az ismétlődő iskolában a szent-lászló-társulati tagok és értelmesebb hivei által sűrűn látogatott népies előadásokat tartott. Általában véve plebániái kötelességeit Ipolyi oly szigorúan vette, hogy segédlelkészeit csak a szükség esetén tekinté helyetteseinek; még a szent beszédek se váltakozva velők, de rendszeren ő maga tartotta.

A mind erősebben lüktető társadalmi és politikai élet hullámai azonban őt is bevonták az akkori élénk közéletbe.

A város előkelői fehérták az alakuló olvasó és társalgó egyesület elnökéül, mi annyira sikerült, hogy Ipolyi távozta után, ha jó tudom, az egyesület örökös tiszteletbeli elnökévé választatott. Midőn pedig végre az alkotmányos aera beköszöntött, az oktoberi diploma óta Ipolyi háza s asztala a vidéken egyik sűrűn látogatott központtá vált. Ő maga kedélyesen írja és festi e képet levelében egyik barátjához, hogy míg azelőtt zohori háza főhelyiségei az író- és könyvszoba vala, nyilvános szónaklatai és ténykedése csupán a templomra szorítkozának; most Török-Szent-Miklóson a főhelyiség az ebédlő, a könyvlevelek szelíd susogását az edények és poharak lármás csöngése és csörömpölése váltá föl, és nem ritkán kelle politikai gyülekezetben és tanácskozmányokban is szerepelnie, a jövő-menő látogatók, értekezletek és bizottságok ideje nagy részét igénylék. Csakhamar megkezdődött a megyei élet meg a képviselői választások is, melyeknél mint bizottsági tag, és egyik kerület választási elnöke a közügyekben is el kellett többször járnia.

Ekkor történt, hogy a tiszai járás török-szent-miklósi kerülete Ipolyit küldé ki másodmagával Szapáry Gyula grófhoz, hogy neki a főbiróságot följajánlják és annak elvállalására fölkérjék.

Szapáry gróf akkor már fiatalsága dacára a hevesmegyei tiszai gazdasági egyesületnek, mely Török-Szent-Miklóson tartá gyűléseit, volt nagytekintélyű elnöke. A küldöttek útközben jobban meghányták a dolgot és arra határozták el magokat, hogy Szapáryt nem a főbiróságra, hanem az alispáni állás elvállalására kéri föl. Szapáry azonban nagy szerényen azt válaszolá, hogy oly érdemes férfiú elé, milyen Almásy Pál, kit a megye egy része alispánjának kandidál, nem fog tolazkodni, de

¹⁾ Pánthy Török-Szent-Miklóson külön leánynevelő-intézetet is alapított a szeretett testvérek vezetése mellett.

sőt eléggé megtisztelve érzi magát, ha megválasztják a tiszai járás főbirájának. Mindamellet ez eszme oly hamar lett népszerűvé, hogy a választógyűlés alkalmával Almásy önként visszalépett, mire Szapáry rögtön egyhangulag választatott meg alispánnak.

De Ipolyi ez élénk társadalmi és politikai mozgalmak közepette sem engedte magát elragadtatni. Folytatta egyre tanulmányait. A nemzeti élet újabb felvirradása után is visszamerült a multba, hol annak méltó történelmi alapot keresett, és egyre nagyobb érdekléssel vizsgálta a nemzeti mivelttség és hatalom dicsősége, önállása és függetlensége, megszakadt szárait, hogy azokból fonja tovább jobb jövője reményeit — ama üresen kongó szóllamok helyett, melyekkel eddig történelmi irataink és közbeszédeink legtöbbszörre semmit mondólag duzzadoztak, puffadoztak.

Igy jutott most előbbi történelmi kútfő-vizsgálatai és mythologiai tanulmányai nyomán a még Zohoron megkezdett archaeologiai, nevezetesen műarchaeologiai irányba, melynek alapját és irányát már első akadémiai, székfoglaló értekezésében meghatározta.¹⁾ De ezt nem csupán a puszta elmélet útján tette, hanem már mint a pozsonyi helytartósági kerület műemlékei conservatora ezen emlékek vizsgálata s autopsiája alapján is azokat szakszerűen felvéve, leírva s ismertetve megkezdette volt tárgyalni. Ismerte ezen vizsgálatai nyomán előbbi s utóbbi utazásaiból: Nógrád, Hont, Bars, Esztergom, Komárom, Nyitra, Trencsén, Liptó, Zólyom, Árva, Pozsony, s a Dunán túl: Győr, Moson, Sopron, Vas, Zala, Somogy nevezetesebb emlékeit. Most a Tiszához jutva, folytatta vizsgálatait a közeli megyék beutazásával, mintegy Pesttől, a Kunságtól és Jászságtól kezdve, Heves, Borsód, Abauj, Zemplén, Sáros megyéket, kivált az annyira dús és mintaszerű Szepességen át, melyet háromszor és igazán toronyirányban bejárt.

* * *

¹⁾ A régiségtan hazai parlagain — írja a deák-monostori basilika leírása bevezetésében, — megkísértve erőmet, mind annyiszor élénken és mellőzhetetlenül lépett előmbe vágya és szüksége régiségeink összes ismerete rendszeres tárgyalásának, melyet nemzeti archaeológiának nevez az újabb tudomány, beléje foglalva a köz és magán élet régiségeit, a vallási és egyházi, a polgári és házi, az állami jog- és műrégiségeket; egyszóval mindent e téren, ami a nemzetet életében jellemzi, kezdve — hogy úgy mondjam — azon hamvedény végső cseréptörredéke sajátságától, mely az elszántott sírhant rögzével felgördül, egész a felhőkbe nyúló, magasztos főnségű gót domnak csúcsáig, és a hét vezér vérszerződésének nemzetet alkotó törvénypontjaitól, egész a nép ajkán öntudatlanul elhangzó közmondásig, meséig és sajátságos szólamig.

Igy fölkészülve írta meg aztán Magyarország monumentális művei történetét, melylyel Török-Szent-Miklósról lépett föl az új életre ébredett M. T. Akadémia egykori sűrűn látogatott fényes és híres nagygyűléseinek díszülésein. E jeles művével épen úgy mint magyar Mythológiájával akkor a nemzet legrégibb szellemi élete maradványait, most legdicsebb műalkotásainak hűképét szinte egy fogással rekonstruálta. Csakhogy ezzel még jóval nagyobb sikert aratott. Az Akadémia az időszerinti elnöke, Dessewffy Emil gróf, elnöki székéből szokatlanul fölemelkedve, magasztalta a művet és szerzőjét, midőn még csak a deákmonostori basilikáról értekezett. Az erre következő sorozat Magyarország műemlékeiről annyira sikerült, hogy Toldy csaknem azon kifejezésekkel üdvözölte Ipolyit, mint Magyar Mythológiája megjelenése alkalmával: „Kétségtelen — ugymond — hogy az ezután következő epigonok még sok kibővitendőt és kiigazítandót találандnak idővel. De erős meggyőződése, hogy Magyarország műtörténete munkád által alapvonásaiban örökre és változatlanul meg van alapítva, és hogy azt csak így és nem másképp lehet nemzeti iránytan tudományosan és mégis népszerűen tárgyalni“. Csakhogy most nem csupán a többiek felett felfogásával kimagasló Toldy volt, ki Ipolyi műve iránt ily méltánylón nyilatkozott, hanem — mint alkalmunk vala érinteni — előbbi bírálója, Csengery Antal is meghajolt tudományos alkotásai előtt. A „Pesti Napló“-ban egész tárca-sor jelent meg tőle, melyben Ipolyi ezen műveit ismerteti és magasztalja. Versengett vele jeles történetírónk Szalay László, az Akadémia titkára, ki ismételve kéri leveleiben Ipolyit, hogy fejezze be Magyarország műemlékei trológiáját a festészeti műemlékek leírásával.

Ipolyi, kit immár azzal tüntettek ki úgy a bel- mint a külföld kapacitásai, hogy ezen tanulmányok mestere, egymás után tartott értekezéseivel egyszer Magyarország középkori építészetéről, máskor szobrászatáról, harmadszor festészetéről tartott alapvető előadásokat, melyekben újabb tíz évi fáradhatlan buvárlatának mintegy öszletét tárta a művelt közönség elé, s ezzel általános érdekeket keltett és meggyökerezteté nálunk a régiség-tant, a tudománynak ezen (dacára annak, hogy a régiséggel foglalkozik) mondhatnók egészen új ágát.

Mert habár ritka vidék hazánkban, hol ne találkoznék egy-egy szenvedélyes régiségkedvelő és gyűjtő, sem ez, sem a közönség a régiség-tannak fogalmával nem volt tisztában, s annak

kulturai momentumát, művelődési mozzanatát nem értette, föl nem fogta. Egyébiránt így volt ez másutt is. A kor legnagyobb elméi, — mint Ipolyi egy helyütt mondja — egy Göthe, Grimm Jakab, Hugo Victor a nemzeti műemlékekről nyilatkozván, alig emelkedtek túl a lángelme homályos sejtelmén. — Pedig nincs tanulságosabb részlete a történelemnek, mint a hazai föld, a nemzeti élet mult kora, fejlődésének, műveltségi életviszonyainak ismerete, melyre sok esetben csakis a régiségtan oktathat bennünket. Vannak hazánk és nemzetünk történetében századok, sőt őstörténetében ezredévek, melyekből egy irott sort, de egy szót is fölmutatni képesek nem vagyunk, míg a föld méhében föllelhető őskori tárgyak, a föld felett álló középkori műemlékek hazánk és nemzetünk művelődési történetét a legélénkebben beszélik el. Ezen leletek és vizsgálatok által a hazai föld mintegy megnyílik előttünk; a sírból az őskor alakjai lépnek elő eszközeikkel, fegyvereikkel, ékességeikkel; azonképen a középkori romlatag elhagyott műemlékek a tudomány előtt megszóllalnak és csodás dolgokat beszélnek azon kor valóban csodálatos és nagyszerű műzsléséről, vallásosságáról és hazaszeretetéről, melyeknek ama fényes basilikákat, magasztos dómokat és óriási várakat köszönjük, és szóllnak oly magas nemzeti műveltségi és polgárosodási fejlettségünkről, milyenről eddig költőink se mertek álmodni. Oly tények ezek, melyeket az őskorból emberi kéz nem jegyzett föl, és melyeket ha a középkor egy-két mellékes följegyzésében véletlen olvasunk, ez emlékek vizsgálata nélkül nem is vagyunk képesek megérteni és méltányolni.¹⁾

Legjelentékenyebb és legrégebb műemlékek, már a tárgy természeténél fogva, az építészeti, első sorban a templomok, minthogy valamint az ember legmagasztosabb érzete, a vallás volt mindenkor a művészet egyik leghathatósabb ébresztője, úgy a művészetnek is az istentiszteleti szükség nyitott legtágabb tért.

Ipolyi miután akadémiai értekezésében, melynek címe: „Magyarország középkori emlékszerű építésze”²⁾ a különböző építészeti izlésekről, az ókeresztény basilikai, bizanci, román, átmeneti és gót stílusokról kellő meghatározásokat nyújt, elősorolja, mily műemlékeket alkotott nemzetünk, illetőleg melyeket vagyunk képesek ezek közül felmutatni — a pécsi

¹⁾ Ipolyi, A magyar régiségtan. Kisebb munkái I. köt. 555. kk. II.

²⁾ Található kisebb munkáiban is I, 1—62.

római katakomba-szerű földalatti sírkápolnától egész a XV. század végeig épült gót egyházakig.

Mily adatbőség, mennyi szorgalom gyümölcse e hatvan lapra tömött értekezésben, e mellett mekkora világosság és rendszeresség! Szerző Magyarország összes középkori templomával, melyeket egytől egyik áttanulmányozott, osztályozott s a külföld hasonló építményeihez viszonyított, úgy bánik el mint a himzönő, ki százféle fonalból virágos szőnyeget alkot. Toldy Ferenc egyik levelében Ipolyinak „nem csak tudományát, de alakító tehetségét is“ irigyl, és valóban igaza van; mert szerző ez értekezésében, és hozzá tehetjük a többiekben is nemcsak terjedt tudományát, átható elméletét árulja el, alakító műizléséről is tanuskodik. És teszi ezt azon kedvteléssel, mint aki rég várja az alkalmat, hogy feledett, lenézett emlékeinket végre egyszer kellő fénybe helyezze, s miután lelki szemeink elé vezette egymás után a nagy mesterműveket, melyeket egykor nemzetünk alkotott, és kimutatta, hogy alig van Magyarországon jelentékenyebb város, mely annyi pusztítás után maig fönálló alkotmányával ne dicsekedhetnék, a műveltség nevében kéri diszes hallgatóságát legalább a meglevőnek fön tartásáért, a reánk maradottnak megőrzéséért. „Őrizzük — ugymond — gyűjtsük össze emlékeinket, nehogy véglen elveszsszenek, s ez által is üresebb legyen a mult, szegényebb a jelen, kétesebb a jövő!“

* * *

A képzőművészetek fejlődésében az építészetet követi a szobrászat, mely az építészetnek ha nem szülöttje, legalább testvérje. A monumentalis építészettel azért mindenkor és mindenütt, de nevezetesen a középkorban karonfogva járt a szobrászat. Minden műalkotmány ugy tekinthető, mint a szellem győzelme az anyagon. A szellem addig küzd az anyaggal, míg tetszése szerint átalakítja. Minél magasabb az eszmény, minél inkább megközelíti azt az alakítás, annál nagyobb a diadal, annál tökéletesebb a művészet.

Igy van ez nevezetesen a szobrászatnál, mely mint minden egyéb művészet tetőpontját ott éri el, hol az élet mindennapi szükségein túl a szellem eszményi magaslataira emelkedik. Tehát a legmagasb eszmény, a hit eszménye, a vallási érzet a szobrászatnak is legnemesb ihlete, éltető lelke volt az ősvilág művelt népeinél épügy, mint a keresztény uj világban.

Ez utóbbival, illetőleg annak magyar emlékeivel foglalkozik Ipolyi „Magyarország középkori szobrászata emlékei¹⁾” című ünnepi előadásában a M. T. Akadémia 1863. évi közülésén.

Osztályozván a keresztény szobrászat műizléseit és megmagyarázván a typológiák, physiologiai és bestiariusi ábrák, valamint a symbolikai alakzatok értelmét, díszes hallgatóságát végig vezette, melyeket egykor nemzetünk alkotott, őseink buzgósága, fénye, műérzete emelt, a szobrászati mesterművek egész során, ős tisztes basilikáink, magasztos dómjaink szent faragványain, királyaink síremlékein, hőseink, jeleseink szobrain — megkezdve a rendet Péter királyunk sírja XI. századi durva dombormű faragványainál végig. Sorra veszi aztán román templomainkat és nem feledi ki egy részletét sem a rajtok és bennök föllelhető szobrászati tárgyaknak. Ekközben mintegy szeminkkel látjuk, mint emelkedik szobrászatunk az Arpádi korszakon át a nemzeti, eredeti, kezdetleges állapotról a román műkorszak jelvies képzései színvonalára, és fejlődik az izlés magaslatára, melyen azonban az építészetnek alárendelt szobrászat önállása terét és működése körét mindinkább elveszti, midőn a román izlés a gótnak engedni kénytelen; mert ez utóbbi a román izlés ellenében mind inkább az egyetemítésre a szellemítésre törekszik, és falterének áttörtsége, azonképen tagozottsága mellett kevesebb tért enged a szobrászatnak. Mindamellett az oszloptámokra alkalmazott szobrok, zárkövek, faragványokkal, szobrokkal és domborművekkel díszített kapuzatok, fedélszilipek műérdekű szörnyfejei sat. elég alkalmat nyújtanak Ipolyi tanulmányainak, még inkább a fafaragmányok, melyek számára új tér nyílt a gót egyházak ékességét képező szekrényes szárny oltárain.

Különálló nagyszerű tanulmány ez, melyet a gót oltárokról idézett értekezése V. fejezetében összegez Ipolyi, míg a VI-ban monumentalis szobrászatunk történelmileg legérdekeseb tárgyait, történetünk legnevezetesebb alakjai és személyei emlékeinek egész sorát csoportosítja. Mert habár a középkor szoroson vett monumentalis művészetet az egyházin kívül nem ismer, annál inkább ismerte az egyházban, a középkori élet ezen központjában, annak legünnepélyesebb helyén. Itt állítá föl legmagasztosabb emlékeit, ide tűzte győzelmi trophaeumait, ide helyezte el és feles számban fönn is tartotta mindazt, amit nagyot és magasat megörökíteni kívánt.

¹⁾ L. Kisebb munkái I, 62—218.

Ipolyi középkori emlékeink összes tömegét (hála Istennek még ennyi van) a XI. századtól a XVI. sőt XVII-ig adja oly tanulságosan, hogy nemcsak anyagokra, alakokra, mellékdiszitményeikre, felirataikra, címereikre fordít figyelmet, de érdekesen vizsgálja még a viseletet, fegyverzetet, öltönyt, egyszóval a costumet is.

Miután végre fölemlíti azon szobrászművészeinket, kiknek neveit a véletlen föntartotta, azon megdöbbenő igével serkent megőrizésükre: „Azon nemzet, mely emlékeit veszni hagyja, azzal saját síremlékét készíti.“

Aki egyébiránt Ipolyi ezen nemű tanulmányát kiegészíteni akarja, annak összevetésül ajánljuk még e című értekezését: „Adalék a magyarországi domonkosok történetéhez,“ mely megjelent a Magyar Sionban.¹⁾

* * *

A következő 1864. évben, nemzeti archaeológiánk trilogiájának mintegy befejezéseül, a hazai középkori monumentalis festészet műemlékeiről értekezett az Akademia ünnepélyes közülésén Ipolyi.²⁾

A festészet a képzőművészetek legkecsesbikéje, a gyönyör és fényűzés művészete, az építészet ölében s a szobrászat bölcsőjében növekedve, kezdet óta ezen két idősebb testvérének szolgálatában található fel. — A festészet legkiválóbb neme századokon át a falfestészet volt, mely főleg a román egyházak tág téerein, nagyszerű mérvben, nyilvános és hatásos műveket alkotott, melyek nem csak az egyházak diszítésére, de a hitérzet és hittudat ébresztésére, eszméi és alakjai eleven és sokoldalú kifejezésére oly mértékben szolgáltak, minőre más művészetek hasztalan törekedtek, — a miért a művészet e neme oly dúsan virágzott, oly elterjedésnek örvendett, hogy a műtörténelem biztos adatai szerint nem létezett már basilika, nem egy dóm sem, de sőt alig egy falusi román kápolna, mely ha nem egészen, legalább részben kifestve ne lett volna.

Mégis míg ezen egyházak építészeti műrészletei, faragványaik és domborműveik oly nagy számban maradtak reánk, addig falfestészetünk nyomát alig találjuk, ami onnét magyarázandó, hogy a gyöngédebb természetű falfestmény az idő mostoha-

¹⁾ 1876. évfolyam 481., 596., 662., 709. és köv. lapj.

²⁾ Címe ez értekezésének, mely Kisebb Munkái I. kötete 219–257. lapjain föllelhető, ez: Magyarország középkori festészete emlékeiből. A szepesváraljai XIV. századi történeti falfestmény.

A szepesi falfestmény a XIV. századból.

ságának nem bir oly mértékben ellenállani, ami szerfelett nagy kár, mert festészetünk nemzeti történetünk korszakias nagy eseményeit is és alakjait egykorúlag megszokta volt már elő állítani, mint erről a szepes-váraljai székesegyházban a XIV. század elejéről fennmaradt és napjainkban fölfedezett falfestmény tanuskodik.

E festményről értekezik Ipolyi, és benne, mint példában, mint kikerekített és összefüggő mutatványban állítja elő igen tanulságosan középkori festészetünk történetét.

Tárgya, e mészrétegek alól uj életre kelt 14' 6" hosszú, 6' 3" magas festménynek röviden a következő: Fényes teremben, fejedelmi trónon ül az istenanya ölében szent fiával; előtte térdel I. Károly, magyar király amint a koronát a sz. szűztől elfogadja, másfelül Tamás, esztergami érsek, az ország sz. koronáját följánlva; a király mögött kardhordója Semsei Frank Tamás, szepesi várnagy, az érsek mögött az ország almáját tartván Henrik, szepesi prépost, ki ezen képet 1317-ben festeté.

Ez egyszerű — mondjuk — motivumról Ipolyi oly érdekes tanulmányt közöl, mely elbájolta hallgatóit, elbájolja maig is olvasóit, noha Ipolyi azóta rég túlhaladta önmagát, és tanulmányai amily mértékben szélesedtek, oly arányban mélyedtek is.

Ime egy kép, — monda befejezésül, — melyekkel őseink magas érzete nemzeti eseményeinket megörökíté, kegyelete és műszeretete a nemzeti történetet illusztrálja, buzgósága és hite egyházainkat díszesíté. Számtalan ilyen létez még; nem halt meg, csak alszik — a rákent mészréteg alatt, mely alól ki kellene szabadítani!

Keményebb szavait, melyekkel türelmetlenségének ad kifejezést: „Ne ámítsuk magunkat; nincs még köztünk közérzet, nincs még műérzet!“ azóta némileg enyhítjük, midőn annyi, ujonnan fölfedezett falfestményről értesülünk, ami — ki tagadhatná — nagyrészt az ő és iskolája érdeme.

Minthogy pedig a műépítészettel nemcsak a szobrászat és festészet jártak karon fogva, de a kisebb művészetek is, nevezetesen az ötvös- és kovács-, az arany-, ezüst- és rézművektől kezdve minden mesterségek egész a szövésig és himzésig: mi természetesb, mint hogy Ipolyi pankratiasta elméje mindez ágakat tanulmánya tárgyává tette, bejárván nemcsak az írott tudomány sűrű berkeit, de tapasztalás és tanulmány végett egész Európát, Német-, Olasz-, Francia- és Angolországot, míg végre az 1867. évi párisi világtárlat gazdag archaeologiai kiállításán büszke levertséggel mondhatá e sorok írójának: „Semmit, alig valamit találtam, ami új volna előttem.“

Publicatiói közül e nembe és időbe tartoznak korszakot jelző tanulmánya a „középkori magyar ötvösművekről“ valamint a „téglaépítészeti műemlékek Magyarországon,“ melyek mivel egyenkint terjedelmesebbek, mint mekkorára ez életrajzi vázlatnak terjednie szabad, a szives olvasót Ipolyinak Ráth Mór által 1873-ban kiadott Magyar műtörténelmi tanulmányaira bátorodom utalni. — Csak legujabb művéről, mely ha keletkezése idejét tekintve nem is, de tárgyára nézve e helyre tartozik, szabadjon a következő vázlatos ismertetést adnom.

A hazai tudományos igyekezet nemzeti régiségeink és műemlékeink vizsgálatát, leírását és kiadását, hála Ipolyi s iskolája törekvéseinek, a tudomány mai színvonalára emelte. Csak az ország *szent koronája*, mely a nemzet műemlékei közt a legméltóbb helyet foglalja el, maradt megvizsgálatlan, noha eddig megjelent leírásai s ábrái sem a valóságnak, sem a műarchaeologiai tudomány mai állásának nem feleltek meg, s e miatt több fontos kérdést megoldatlanul hagytak.

A M. T. Akadémia tehát archaeologiai bizottsága előterjesztésére, a felség és törvényhozás engedélyét is kötelességszerűen kikérve, Ipolyi elnöklete alatt szakbizottságot nevezett ki, mely 1880. május 9. és 10-én a *szent koronát* és *koronázási jelvényeket* a legszakavatottabb mesterek által minden irányban fölvetette, történetének valamint műleírásának elkészítésével igazgató és rendes tagját, Ipolyi Arnold püspököt bizván meg.

Ipolyi e kettős feladatának szokott virtuozitásával felelt meg. A sajtó alól imént kikerült műve ¹⁾ az érdekes előszó s a koronára vonatkozó munkák és értekezések teljes bibliographiája

¹⁾ A magyar *szent korona* és *koronázási jelvények* története és műleírása. A. M. T. Akadémia megbízásából írta Ipolyi Arnold. Budapest 1886. kiadja a M. T. Akadémia.

után két részre oszlik; az első rész a magyar szent korona történetét adja elő szent Istvántól kezdve napjainkig, a második a műleírást tartalmazza. Ha amaz alapos teljességben és vonzó előadásban beszéli el azon nevezetes viszontagságok sorát, mely államiségünk e palladiumát orsovai legujabb feltalálásaig érte; a sz. korona és koronázási egyes jelvények művészeti és műtörténeti leírása, mint azt a mai műtudomány magasabb állása igényelheti, a legfokozottabb kívánalmakat elégíti ki.

A szerző kimutatja, hogy szent koronánk oly magasan áll, hogy az minden kornak e nemű ismeretes legkitünőbb és legnevezeteseb műemlékszerű koronáin felülemelkedik. „Nincs a keresztény világ maig fennmaradt legrégebb koronái közt egy sem, mely történeti és művészeti tekintetben a magyar szent koronánál becsesebb és érdekesebb volna.“ Szétszedi aztán kettős koronánkat alkatrészeire, apróra leírja és geniáliasan reconstruálja azokat, míg az alsó korona zöld leveles, a világosságot átbocsájtó, szinte páratlan zománc képzéseiből kiindulva a zománctól oly tanulmányt fejt ki, mely e műtant lényegesen és feltűnően kiegészíti. Elősorolja továbbá csodálatos tájékozottsággal az e nembe tartozó műkincseket, hogy sz. koronánknak, valamint a Magyarországon lelt házi és temetkezési koronáknak helyét kijelölje. Majd roppant ismeretei tárházát nyitja föl előttünk, midőn a régi keleti drága selyem mintázott szöveten, arany fonállal hímzett dús ábrák rávarrásával díszített koronázási palástot, ezen, a kora román műkorszak valódi gyöngyét, díszművét, korszakot alkotó műremeket látható kedvteléssel írja le, magyarázza és történetét adja.

A királyi jogar, országalma, kard, apostoli kereszt és a koronaszekevény töltik be utolsó fejezetét e monumentális műnek, melyről méltán elmondhatnók, hogy koronája Ipolyi hasonnemű, régészeti dolgozatainak, ha multról himet varrva joggal nem következtethetnők, hogy a jövődök ismét meg fogják haladni előzőiket.

VI.

örök-szent-miklósi lelkészkedése idejét emlékezetessé teszi még Ipolyi konstantinápolyi utja Mátyás király könyvtára maradványai fölfedezése érdekében. — — Midőn 1862. évi augusztusban Erdélybe utazván meglátogattam Török-Szent-Miklóst, beszélt amaz utjáról néhány részletet szives házi gazdám; utóbb kiadta e fölötté érdekes élményeit¹⁾, melyeket itt röviden elbeszélék.

Kubinyi Ferenc, az országháznak és Akademiának egyaránt illustris tagja a „felirati és határozati emlékezetes vita közben azzal az ötlettel

lépett fel, hogy a török szultánhoz is illenék feliratot küldeni, és megköszönni neki az 1849-ki menekült honfiainknak nyújtott ótalmát. Ő majd el is viszi azt személyesen Konstantinápolyba, visszatértében meg haza hozza II. Rákóczi Ferenc hamvait. E rögeszméjétől nem is szabadult, míg nem utitársakul fölhívta Henszlmann Imrét és Ipolyit, kikről tudta, hogy műtanulmányok vonzzák őket kelet felé.

Ipolyi iránt régtől fogva nagy előszeretettel viseltetett; már atyjának volt jó barátja, két szomszéd megye, Nográd és Hont

¹⁾ Gr. Prokesch-Osten Antal Emlékezete, olvasta a M. T. Akadémiában 1878. febr. 25. és Adalékok a Pálosok történetéhez. Magyar Sion, I, 38., 93.

szomszédos járásai főbirói hivatalát viselvén; utóbb pedig a műrégészet, melyet Ipolyival mindketten szenvedelmesen űztek, egybecsatolta őket. Kubínyi azért szívesen hajolt Ipolyi tanácsára, midőn ez a bizonytalan és hazafiúi kétes tervek helyett azt javallotta, hogy helyesebb volna, ha a Corvina maradványai fölkeresésére szövetkeznének.

Mátyás király Stambulba vitt híres könyvtárának fölfedezése és visszaszerzése a magyar tudomány lelkesebb bűvárainak nemzedékről nemzedékre szálló régi hagyományát képezte. Nyomozásának egész irodalma volt. Hogyan jártak érte Budára Brassicanus, Cuspinianus, Busbeck és Prickheimer; hogyan írta le Lazius és Schier Xistus; hogyan vitte diadalban a nagy Szoliman vagy Ibrahim nagyvezér Stambulba a seraj palotáiba; hogyan kínált érette Pázmány és Bethlen Gábor harminc vagy százezer aranyat. Mesés hírek keltek szárnyra kincset érő kiállításáról és tudományos becséről is. Azt hitték, feltalálhatók benne Bátori László magyar bibliája, Janus Pannonius magyar nyelvtana és harcias dalai, Szombathelyi János magyar prédikációi, Gábor deák magyar énekei, a liber regiusok, krónikások, Csoda Miklós művei sat. Mily fény derülne ezekből nemzetünkre!

Nem csoda tehát, ha Ipolyi eszméjét a derengő hajnal hasadtakor, a nemzeti elnyomatás hosszú éve után lelkesen fogadta azon néhány ember, kik tudtak felőle. Mert lehetőleg titokban kelle tartani a tervet, hja! akkor még oly idők jártak; de javasolta a titoktartást a vállalat merészsége is, melyben kudarcot vallottak volt nagytekintélyű államférfiak, tudósok; még uralkodók követségei se birtak valamit is elérni. Pedig kormányra, mely ily nemes célt felkarolni, vagy csak méltányolni is képes lett volna, számítani alig lehetett, magyar embernek 1862-ben épen nem. Mégis tisztelettel kell megemlékeznünk néhai *Forgách Antal* grófról, az akkori magyar kancellárról, ki Prokesch-Osten Antal gróf konstantinápolyi internunciushoz ajánló levelet adott a zarándokoknak; magától értetik, hogy az Akadémia, melynek az időben a buzgó Toldy Ferenc volt mozgató lelke, szintén melegen ajánlotta tudós tagjait, kik nyiltan csak annyit vallottak be céljaikról, hogy keletre szándékoznak utazni és Konstantinápolyban hazai történeti emlékeink iránt vizsgálgódní.

A szép májusi napok egyikén érkezett a háromtagu expeditio a török fővárosba. *Prokesch-Osten* gróf az átnyujtott ajánlatokra meghitten fogadta őket. Dacára ennek, a vállalkozás merészsége mellett szükséges óvatosság nem engedte, hogy azonnal nyiltan

és őszintén szóljanak. Ügyöknek a követet megnyerendők az Ipolyi által szerkesztett Archeologiai Közlemények első kötetével hozakodának elő. Benne, a képatlasban Kubínyi Ferenc őskori leleteinek egész sora fényes képtáblákban kiadva díszlett; mellette színezett aranylapokon a nyitra-ivánkai byzanti zománcos aranykorona lelet. A tudós diplomatának mindezek igen érdekelték figyelmét, s ő is előhozakodott azonnal híres gyűjteménye kincseivel, mire a benső meghiítség a tudósok közt tért foglalt. Prokesch ezentúl fokozott figyelemmel kísérte magyar vendégei vizsgálatait, fölfedezéseit a byzanti műemlékek körül, fermanokat eszközölt ki számokra, ünnepelte őket, sokat és bizalmasan társalgott velök. Egy napon végre megnyíltak ezek ajkai, de Ipolyi jónak látta ekkor is megkerülni a kérdést, óvatosan előadván, hogy ők archeologiai tanulmányok mellett történeti kútfők felkutatásával is foglalkoznak, melyeket az Akadémia megkezdett Monumentáiban ki fogna adni. Értesültek pedig arról, hogy a szultánok Eskiseraj palotájában, a Kubbe-alti nevű épület könyvtárában a magyar krónikák érdekes példánya találtatik. Ezt ohajtanák látni.

Régi hagyományok szóltak t. i. affelől, hogy a Kubbe-alti (kúpalatti) könyvtárban vannak letéve a codexek, melyeket Budáról sok kincsel hoztak Szolimán vagy Ibrahim. Ipolyi és társai célja tehát az volt, hogy bebocsájtassanak a mondott könyves házba, a többi majd magától következne. És kérték az internuntíust, ha az engedélyt kieszközölhetné!

Prokesch azonban, ki az „ártatlan“ ohaj irányát teljesen megmérte, amily jóakarattal meghallgatá azt, oly határozottan mentegetődzött, hogy hivatalos állásában nem lehet t. barátai segélyére. „Példával akarom — ugymond — kívánságok kényes voltát megvilágítani. Önhöz fordulok, — Ipolyihoz intézvé a szót, — mint egyházi férfiúhoz. Ön legjobban megérthet, ha az esetet fölteszem: mit válaszolna a Szent Atya, valamely berlini protestáns tudós azon kérelmére, hogy adja ki neki a vatikáni levéltárból, tegyük fel, Luthernek ott létező eredeti kézíratait, melyeket munkái kiadásánál használni kíván. Én azt vélem, hogy mint egyháza fejének és hitőrének ezt meg kellene tagadnia. Már most tegyen Ön hasonlatot a Szent Atya bölcs, felvilágosodott, tudományos, nagymiveltségű személye s a tudatlan, oktalan, előítéletes török közt; vegyük akár ő felségét a szultánt is, ki épen úgy vallásának feje és hitőre, melynek épen egyik hitcikke, hogy mindaz, ami a koránon kívül áll és írva van, csak istentelenség. Ha ő maga talán nem is gondolna vele, környezete, az ulemák

figyelmeztetnék és gátolnák ebben. A követnek ilyesmit magától vagy valakiért kérni egyenesen a diplomatiái illemmel, a köteles tisztelettel ellenkeznek. De tudják Önök mit, én azt vélem, hogy szavaiknál tovább látok, és hogy nálamnál jobban vannak tájékozva, nemcsak a tárgy, de a mód iránt is, melylyel azt megnyerhetik. Tegyék meg a tudomány érdekében, amit tehetnek. Mert ha én ily uton fellépek, ez által figyelmet keltve, azzal csak akadályokra lehetnék. De részemről mindent meg fogok tenni, hogy az intéző körökben jól fogadtassanak. Szükségök lesz a portánál, a külügyéرنél, a nagy vezérnél, sőt lehet, a nagyurnál is bemutatásra, hogy a kívánt helyig juthassanak. Ezt ajánlatommal ki fogom eszközölni, mint kiváló személyiségeknél szokás, kik fontos tudományos járatban vannak. Odáig érve egyszer, az Önök ügyességétől és szerencséséjétől függ, hogy célt érjenek.“ Így az osztrák követ.

Egyébként is nem könnyű helyzetök volt tudósainknak, minthogy nemcsak európai kalandorok, de főleg muszka emisariusok akkor, az orosz-török háboru előtt s után, a tudósok álarcájával szokták fődözni önző, sokszor az államra veszélyes céljaikat, amiért a portánál igen gyanus szemekkel nézték a hasonló vállalatokat. Azonban Prokesch pártfogásából minden kitelt. Az ő ajánlatára a külügyi minister, majd rá a nagyvezér, Fuad pasa is igen nyájasan fogadta a magyar tudósokat és kezet szorított velök. Hogyan megváltoztak az idők! Ipolyinak eszébe jutottak egyik ösének a többször portai követ Rimai Jánosnak jelentései; mennyi nehézséggel tett szert a szerencsére, hogy a nagyvezér ő magassága kaftánja szélének csókjára bocsájtatott. Még Apafi fejedelem is csak a nagyvezér odanyujtott keze csókolása után kaftánoztatott fel. S most ök nagyvezérrel hivatalos helyiségeiben és magánlakásán mindannyiszor baráti kézszorítással társalogtak!

A nagyvezér — ez valószínűleg Prokesch műve volt — semmi nehézséget se tett. Ellenkezőleg egyenesen bevallá, hogy ifju korában gyakran forgatá a kérdéses európai codexeket; de — tevé hozzá — a gyakori tűzvészek mindent elemésztettek, alig maradt a sok könyv közül egy-kettő. Egyébiránt azonnal kiadja a rendeletet, s az eredményről értesítendő a madsarli effendiket.

A török lassuság és ravaszság mellett is megjött végre a várvavárt nap, midön magyarjaink átléphették a Kubbe-alticsarnok küszöbét. Bevezették őket a kincstárba a világ minden

részből összerablott zsákmány megszemlélésére. Mübecscsel bíró tárgy mentül kevesebb volt benne, hazánkra vonatkozó műrégiség épen nem. S ezzel a mutogatásnak szerettek volna véget vetni a törökök, hanem magyarjaink annál inkább sürgették a könyvtár megnyitását mert „ezért jöttek, erre nyertek engedélyt.“ „A fermán csak a Kubbe-alti látogatásáról szól“, hajtogatók a törökök; „de ha már mindenképen könyvtárt akarnak látni, ily előkelő és tudós férfiaknak ezt a szivességet is megteszik“, és elvezették őket az Eski-Seraj egyik köskjébe, melyben a szultáni paloták ifjúságának iskolai könyvtára volt, tele merőben török művekkel, mint azt a könyvek szélmeteszé- tére fölirt címek mutatták; europai codex köztük egy sem! E ravaszsággal szemben követelés nem használt semmit, a törökök szerfelett tudatlanoknak mutatták magokat azon fölül, mint valóban valának; csakis értékesebb ajándékok és még nagyobb ígérete bírta őket arra, hogy — mint mondák — keresni fognak, ha valamire még akadnának. Hosszu vártatva föllebbent az ajtó függönye, és az előcsarnok távlatában megpillanták zarándokaink, mint hoznak szolgák biborba kötött nagy köteteket. „Látásukra szivünk megrebbent, — ugymond Ipolyi — felsikoltottunk volna; de mint férfiak a görög bölcsondatával: Ευρηξα! kiáltánk meghatottan, hogy végre célt értünk.“

„Csupán hat codex volt. . . Mindannyin rögtön szemünkbe ragyogott a kapcsok zománcában a magyar és Hunyadi cimer, mely miniatur képeiken is mutatkozott. Biztosak voltunk, hogy feltaláltuk a Corvina stambuli maradványait, hogy három század multán elsők felismertük és köszönthettük a magyar tudomány e kincseit és emlékeit.“

Türelmetlen tudványok csakhamar betelt a sz. Ágoston Isten városa, Tacitus Róma története, ismeretes szövegei lapozásával, és égtek a többit láthatni. A törökök, kik örvendeni látszottak, hogy valamiképen vendégeik kedvében járhattak, mód felett csodálkoztak újabb kéréseikre, hogy ennyivel sincsenek megelégedve. „Nincs több!“ és rázták fejüket. A mieink hiába kérdezősködtek, hiába ígérgettek, közben fenyegetődtek, hogy folyamodnak újra a nagyvezérhez. Nyugodtan vették. Jól teszik, mondák, de nekik most nem lehet többel szolgálniok; erre se volt határozott engedélyök; talán majd találnak, ha keresnek.

Heteken át tartott az újabb engedély kieszközlése, s ebben leginkább *Sipos*, menekült hazánkfia, a nagyvezér főkértésze

volt földiei segélyére. Ő eszközölt ki uránál, annak tengerparti nyári lakában magánkihallgatást számokra.

Közben Ipolyiék jól fölhasználták az időt. Prokesch ajánlatával meglátogották Rodostót; Ipolyi misézett is a kápolnában, hol a szerencsétlen II. Rákóczi Ferenc fejedelem oly buzgón imádkozott naphosszant, mint hű udvarnoka, Mikes Kelemen leveleiben írja. Átvándoroltak Bythiniába és Nikomediába Tököly sirjához, utóbb Hellasba, Athénba, — mint Ipolyi ezt emlékbeszédében lelkesen leírja, — hová mindenüvé a szeretetreméltó Prokesch-Osten gróf pártfogása kísérte őket.

Végre megjött az új engedély s a nap, melyen, meghivatván, ismét beléphettek a már ismert köskbe. Ennek közepén, terített asztalon mintegy ötven darab könyv várt reájok. Néhánya nyomtatvány legnagyobb részt azonban becses XIV. és XV. századi latin, görög, sőt kyrill, pergamenre irt codexek, melyek közt kilenc viselte ismét magán Mátyás király codexei jellegét, sőt egy kép Mátyás király alakját is felismerhetően ábrázolta. Tartalomra mindannyin classicus, egyházatya és későbbi író. Magyar szerzőktől eredő, Magyarország történetére vonatkozó, sajnos, egy sem.

Ipolyiék fölfedezése mindjárt nagy figyelmet keltett Konstantinápolyban az ottani tudósok, Dethier, Mordtmann kis körében. Később hire terjedvén, Európa összes tudós bibliographusa sietett Konstantinápolyba fölfedezéseket tenni. A nevezett két tudós megvallá, hogy látott már egyet-mást titkon e könyvek közül, de egyikök sem ismerte föl bennök a Corvina maradványait. Összehasonlították most jegyzékeiket a magyarok jegyzékével, s ez összehasonlításból kitűnt, hogy a mieink nem látták mindazt, amit ők, viszont ők sem látták némelyeit a könyveknek, melyeket a mieinknek megmutattak. Tisztán állott tehát, hogy még jóval többnek kellett ott lenni; bizonyos volt az is, hogy egyikök se jutott abba a helyiségbe, hol e könyveket őrizték. E helyiség kikutatására fordították immár a mieink figyelmöket. Körülhajózták a Kubbe-alti tengerre néző oldalát, elkészítették az épület alaprajzát, megszámitották ablakait, és mindebből világosan kitűnt, hogy a kincstár termein túl egy vagy két kisebb helyiségben nem voltak, s hogy itt lehet a könyveket rejtegető hely, hol azok valószínűleg egy halomban a kissé nedves talajon hevernek, mire azok penészes szaga, s átázott nedves laprészelei után következtettek.

E helyiségbe azonban bebocsáttatniok nem sikerült, minden

kérésök dacára se, valamint nem sikerült egyet is megszerezniök a Corvina maradványai közül. Sikerülhetett volna ez alattomban megvesztegetéssel és sikkasztással, de erre megkínálva sem akartak vállalkozni. Hanem midőn felséges királyunk Andrássy Gyula gróf, magyar miniszterelnök kíséretében a suezi csatorna megnyitása alkalmából Konstantinápolyba ment, ő hozta vissza és ajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak Mátyás király könyvtára kitünő négy codexét. Harmincötöt pedig maga a szultán ajándékozott a nemzetnek a török-oroszlaboru alkalmával viszonzásul a magyar nép rokonszenveért. A Konstantinápolyban fölfedezett Corvina-codexeknek tehát majdnem teljes száma haza érkezett, s az ott maradottak közt — tudunkra egy sincs, mely minket magyarokul közelebről érdekelne. Vajon van-e még több, nem maradt-e a Kubbe-altiban a talán elrongyolt, elmállott, összehányt töredékek közt, mely közelebb állana hozzánk? Az kérdéses maradt.

A M. T. Akadémia, mely Ipolyit már 1861. december 20-án választotta meg rendes tagjának, ott a Trattner-Károlyi ház régi, egyszerű termében, hol az Akadémia bölcsője állott, alig hallott örvendetesebb hírt, mint három tagja tudományos expeditiojának sikerét. „Május huszonegyediké — így szólt és irt a lelkes Toldy, — a szerencsés nap, melyen sikerült fölfedezni a Corvina maradványait. . . A tény constatálva van. . . Bizom nemzetem geniusához lesz pénze Magyarországnak arra, hogy azt megszerezhessük, vagy a honi s europai tudományosság érdekében lemásolhassuk! . . . Ez az, a mi a nemzetre még új dicsőséget hozhat!“ Hanem az általános tájékozatlansággal és érzéketlenséggel szemben!) — ismét borult napok komorították a nemzet életét — az ügy egyelőre elhangzott.

Igaz, Ipolyiék nem találták meg azt, amit a vérmesebbek, talán magok is reméltek; magyar bibliát, magyar nyelvtant, magyar hősdalokat, népregéket, költeményeket hiába kerestek: de amit találtak, az több annál, mint amit kerestek. A fölaltált Corvina classicus codexeivel kezünkben kimutathatjuk, hogy

¹⁾ Hihetetlennek látszik, pedig való, hogy egyik nagy napi lapunk, mely néha napján egy montenegrói rozsdás mordály elszülését kövér betűkkel adá, akkor nem tartotta méltónak közleni a sürgönyt, melyet a Corvina fölfedezéséről Konstantinápolyból vett. S így volt az Akademia akkori matadoraival is, kik ékes műveikben és beszédekben inkább dicsekedtek a tudományyal, mintsem iránta érdeklődtek. Mi volt nekik akkor egy pár régi könyv vagy emlék, midőn a nemzet élete s annak érdekei voltak valóban a napi kérdés.

egykor a rinascimento műveltsége színvonalán állott nemzetünk; megmutathatjuk, hogy a világműveltség e korszaka épügy, mint a keresztény polgárosodás minden mozzanata nemcsak áthatott minket, nemcsak virágzott hazánkban, hanem annak előkelő tényezői is voltunk; megmutathatjuk, hogy nem csupán hódítók, független államalkotók és nagy hatalom valánk, hanem királyunk budai palotája egy egész korszakon át jóval előbbre ment a művelt Európa többi udvarainál, és oly fényben ragyogott, mely biztosította fölényét — a tudományos műveltség csarnokában is. Ennek kimutatása és emléke elsőrendű nemzeti művelődési érdek. De akkor még ki hirdette, hogy a nemzet művelődési érdekei képezik élete egyik lényeges föltételét és föladatát? Amit ma mindenki avatottan vagy avatatlan ajkán hord, akkor még a vezérférfiak se vették szívökre vagy eszökbe. S ebben Ipolyira mint vezérlő geniusra mutathatunk!

VII.

artakovics Béla, az áldott emlékeztű érsek elejétől fogva kanonokjának szemelte ki Ipolyit, ki nek most már az egeri egyházi megyében tett szolgálatait, a lelki pásztorkodás terén szerzett papi érdemeit, az egyház, haza és tudomány körül gyűjtött babérait tétézten elégségeseknek tartotta arra, hogy őt kinevezendő kanonokul a felségnek ajánlja.

Hanem hasonló kinevezéseknél gyakran merülnek fel akadályok. Áru-
lók és jóakarók mindig találkoznak, vannak és voltak a világon. Reá is vádaskodtak, hogy egészen elhagyta nemesi, de német hangzású nevét, és hogy miért is járt sajátlag a határozati párti Kubányival Konstantinápolyban, hol számos magyar menekülttel találkozott? Rákóczi sírjánál misézett et caetera. Tudjuk az illetők nevét is, de mert Ipolyi rég megbocsájtott nekik, nem tartjuk érdemeseknek a megemlítésre, hallgatással mellőzve őket. Annál hálásabban emlékezik Ipolyi a közbenjárókról: Haynald Lajos biborosról és Forgách Agost gróf, v. püspökről, kik az akkori kancellárt, Forgách Antal grófit felvilágosították, hogy az ügyet kedvezően intézhette el. Lipovniczky István, az időben esztergami kanonok azért már 1863. februárius 20-án irhatta Ipolyinak: „Remélem, hogy az Alleluját már Egerben énekelheted“, és a kinevezés csakugyan böjtmás-hava 8-án leérkezett.

Az egeri káptalanba igtatva Ipolyi előtt az eddigitől egészen eltérő munkakör nyílt, amennyiben azonnal az egyházi admini-

stratio terére kellett lépnie. Mint a káptalan legifjabb s alkalmas tagja megválasztatott annak jegyzőjévé, s írta a káptalan terjedelmes birtokait kezelő gyakori tanácskozmányok jegyzőkönyveit, kiadta a határozatokat és rendeleteket, melyek jöllehet egy-egy évben nem ritkán több száz ívnyit képeztek, és dacára annak, hogy Ipolyi genialis természete e nemű munkálkodást perhorreskált, mindenkor a legnagyobb pontossággal és szorgalommal készültek el. Minek folytán, habár ezen anyagi ügyekkel való foglalkozást nem tudta soha is megkedvelni, Perger János kanonoktársa és a káptalani uradalmak kitünő igazgatója mellett az adminisztratívális ügyekben nagy tapasztalást és bő ismereteket szerzett, melyeket későbbi állásában, mint püspök, habár anyagi ügyeit mindig csak félkézzel vihette, hasznára fordított.

Még inkább nehezebbre esett, midőn a káptalan kezelésére bizott egyházmegyei alapítványoknak, több milliónyi tőkének gondnokává egy egész hivatal fejévé tették. E milliónyi tőkék sok száz helyre kiadva, e kegyes alapok egyedüli jótékony bankját képezték mindazon megyék népének és nemességének, melyekre az egri dioecesis kiterjed. E mellett Ipolyinak kellett kezelnie a tiszaszabályozási ügyet és pénztárt is, melynek forgalma szintén közel egy milliót tett ki. Csak a kötelességérzet vállaltatta el vele e kelletlen ügyet, melyhez nem csak kedve, de úgy tetszett neki, értelme is hiányzik. Azonban könnyű felfogása hamar behatolt az ügyvitel titkaiba elannyira, hogy hivatalát újra szervezvéen, a modern könyvvitelt behozván, a tartózasokat biztosítván, regeneratora lett az évtizedes hátralékokban szenvedő alapítványoknak, melyek veszteségeit pénzműveletekkel pótolta.¹⁾

Elképzelhető, hogy az efféle terhes és fárasztó hivatal Ipolyi sok idejét, igényelte; mindamellert ráért arra is, hogy tudományos kutatásait folytassa, de sőt a lelkiekben is buzgokodhassék. Tudjuk, mennyire szeretett hiveinek prédikálni, s e hivatásának élt Egerben is, hol a szent Anna kápolnában az oltár-egylet tagjai számára tartott szent beszédek azokon kívül, melyeket mint kanonok a káptalani sorrendben tartani kötelezve volt. Két alkalmi szent beszédét, egyet, melyet a Sz.-

¹⁾ Minthogy a magyar földhitelintézet csak első helyre betáblázott kölcsönöket engedélyez, sokszor megesezt, hogy az alapítványi pénzeket, melyek már be voltak kebelezve, kifizette. Ipolyi e szabaddá vált tőkét szerencsésen elhelyezte földhitelintézeti kötvényekbe, melyek a porosz háború után hetvenes árfolyamon keltek. E papiron a kegyes alapok pénztára mintegy 60.000 forintot nyert, és így veszteségeit helyre üthette.

László-Társulat ünnepén 1864-ben, mást, melyet a m. k. kancellária meghívására Bécsben sz. István király napján tartott, kisebb műveiben is fölvéve találom. (II. kötet.) Mintabeszédek ezek, melyeket a Pesti Napló is igen méltatólag ismertetett.

Ekkori irodalmi művei sikerei is méltán csatlakoznak az előbbiekhöz, noha ezek, részben legalább szintén csak alkalmiak lehettek. Ily alkalmat adott az egyikre Bartakovics érsek ötvenéves áldozásága aranymiséjének ünnepe, melyet az egeri megye nagyműveltségű papsága hozzá méltón, Ipolyival élén s annak a káptalan által elfogadott terve szerint irodalmi művel kívánt megünnepelni. Valóban az ünnepelthez és szerzőihez egyaránt méltó irodalmi mű volt ez.¹⁾

A megye irodalmi tehetségei mindannyian Abelként elméjük legnemesb gyümölcsével siettek áldozni. Szerkesztőkül Perger és Ipolyi kanonokok választottak. Az egyházmegye két legnevesebb költője, Tárkányi és Mindszenti föllengző hymnusokat zengettek. Az érsek nemes és kenetteljes életrajza megírására Perger szép tolla vállalkozott, mellette számosan mások, szakok és tehetségök szerint díszesen álltak a sorba. Míg Ipolyi az egeri főmegye régi, szent János székesegyházának, mely hajdan Magyarország egyházi műemlékei közt, a legnagyobb és legfényesb alkotás volt, mint az okiratok már a XII. században kiemelik, — terjedelmes egész könyvet képező monographiájával lépett föl. Ezzel Ipolyi ismét új oldalról mutatta be tehetségét. E mű egyik fényes solitairejét képezi azon gyöngysornak, melyet a Deákmonostori bazilikával megkezdett és a Besztercze-Bányai egyházi műemlékek története és helyre állítása című ékesen illusztrált művével hiszszük, csak ez idő szerint megszűnt kiadni. Ipolyi ez irtásban mintegy példában megmutatja, mint lehet és kell a hazai műtörténetet a nemzeti emlékek egyes kitünő példányai fenmaradt részleteiből és történeti adataikból, az egymást követő műkorzakok szerint reconstruálni. Ismeretes műtörténeti elv levén, miszerint a középkori nagy műizlések, a román, de különösen a csúcsív emlékei oly szervesen vannak alkotva, hogy azoknak fenmaradt egy-két lényegesebb, habár kicsiny romrészlete méreteiből is helyre lehet állítani az egész alkotás méretét, annyira

¹⁾ Címe: Emlékkönyv Kisapponyi Bartakovics Béla égeri érsek aranymiséjének ünnepére 1865. május 28. följánlva az egeri főmegyei papságtól. Egerbe, az érs. lyceum könyv- és könyvnyomdája, fényes kiadásában számos képtáblával megjelent műnek sok ezer forintra menő költségeit a káptalan maga viselte.

biztosan meghatározhatók matematikai arányai. Így az egri székes egyház főmaradt ily kis részletéből: egy oldalfalából és félben letörött oszloptövéből, valamint a másik oszlopnak alapjából visszaállítható volt az egész nagy hármashajó kiterjedésének teljes mérete, mint azt Ipolyi ezen munkájában valódi virtuózitással kimutatta. Lépésről lépésre, korszakról korszakra, amint ez egyház mintegy háromszor átalakított, kimutatva ezt, egyszersmind történeti adatokkal — kezdve a krónikák és okmányok, valamint a történeti és historiás, Tinódiféle s egyéb népköltészeti versek szövegéből, s a XV. század óta fent levő mint egy husz képéből, leírása és ábrái összeállításából, azonképen végső falromjainak alaprajzaiból. Így lett e mű mintaszerű monographiává nemcsak ily műemlékeinkre, hanem műtörténeti korszakaink tárgyalására nézve is.

Az Emlékkönyvhez járult még szintén a káptalan által ez ünnepély alkalmára veretett arany, ezüst és bronz érem, melynek kivitelével és felirata készítésével ismét Ipolyit bízták meg társai. Az érem egyik lapja az érsek képét, nevét és az ünnepet, melyre veretett, tünteti föl; a másik e feliratot:

DE
ECCLESIA PATRIA
LITERIS
ZELO AMORE
LIBERALITATE
OPTIME MERENTI
METROPOLIT. CAPITVLVM
AGRIENSE

Ipolyi hasonló alkalmi műve volt *Heves és Szolnok megye* műrégészeti korszakainak, — az őskori kő (palaeolith) és bronz emlékektől, melyek lelhelyeit megismertette, egész az építészeti műemlékek felsorolásáig, — vázlata, megírva azon alkalomra, midőn a természet vizsgálók egri nagy gyűlésére Heves és Szolnok vármegye leírása megjelent.¹⁾

Ugyanez alkalom adtán Ipolyi, ki a fogadó bizottság elnöke, s a gyűlés egyik választott alelnöke tisztét viselő, nagy beszédet tartott, melyet a népes gyülekezet oly élénk tetszéssel fogadott, hogy azonnal megválasztották a fumei gyűlés alelnökeül is.

¹⁾ Található *Kisebb Művei* I. kötetében is 469. és köv. lapjain e címen: „Egy hazai vidék“ stb.

mely kitüntetést azonban Ipolyi, nem levén szaka a természet-tudományok, szerényen elhárított magától. Mondott beszéde azonban szépsége és természettudományi tanulságos tartalma miatt a gyűlés Emlékkönyvébe, és kiadója által Alkalmi Beszédei sorába fölvétetett.

* * *

Az egri káptalan egyebek közt megbizta Ipolyit azzal is, hogy őt Borsod-megye gyűlésein képviselje, amit ez a megye újabb átalakulása Vay Miklós báró főispáni beigtatása és egyéb gyűlések alkalmával nem pusztán méltóságosan, de oly kedvesen teljesített, hogy itt is a közszeretet tárgya lett. Könnyen érthető tehát, hogy a mezőkövesdi kerület papsága, s értelmiségének egy része őt kivánta kijelölni országgyűlési képviselőjének a küszöbön levő választások alkalmával. Ipolyi vonakodott ugyan e megtiszteltetést elfogadni; de midőn Miskolcra, a megye gyűléséből hazamenet Mező-Kövesden átútván, e népes város összes lakossága, mely őt egyházi szónoklatai után jól ismerte, zászlós, ünnepélyes menetben utját állotta, lovait kifogta, őt hintójában a város házára vitte, és lelkesedésében programját rögtön hallani akarta: Ipolyi engedett a közkívátnak és rögtönzött beszédében hajlandónak nyilatkozott a jelöltség elvállalására, egyuttal ünnepélyesen kijelentvén, hogy azon esetben, ha erőszakos tett, vagy a legkisebb rakoncátlanság követtetnék el a választási mozgalmak alkalmával, rögtön vissza fog lépni. Mező-Kövesd népe jámbor, szelid és jó nép, de felizgatva és leitatva elvadultan képes a halálig küzdeni, mint ezt előbbi vérengző választásai tanúsíták. Ipolyi tudta ezt, és azért szabta föltételül hasonló zavarok elkerülését — mondjuk: kevésbé gyakorlati fölfogással, mint a következés mutatta. Mert alig vette e kikötés hírét az ellenfél, Ipolyi távozta után legott bevonult Mező-Kövesdre és hétországra szálló verekedést indított meg, mire Ipolyi szelídségében másnap le is mondott a dicsőségről, és e lemondása visszavonására semmikép, magasabb tényezők befolyása által se volt rábirható. Ime ez lefolyása Ipolyi jelöltsége történetének, és oka visszalépésének, melylyel a Mocsáry-párt akkoriban oly nagy kortes-zajt ütött.

Annál szorgalmasabban felhasználta Ipolyi borsodi utait tanulmányai ügyében, folytatva az ottani műemlékek és régészeti lelhelyek vizsgálatát. E korból valók: a *szihalmi* állítólag ős-magyar telepnek felásatása az ottani lelkeszszel Foltényi

Jánossal, és érdekes leírása¹⁾ a *füzes-abonyi* nagy bronz-telep-leletei²⁾; a Tar helységi *tatárhegyi és cserepesi* leletek³⁾; a *boldvai apátság* nagyérdékü románkori monostorának vizsgálata és fölvétele, valamint a *kácsi sz. Péter és Pál* apostolokról nevezett apátság román egyházának fenmaradt részlete. Végre egyik díszes nagy műve a kunok *bél-három-kuti*, máskép *apátfalvi* monostora XIII. század egyházának leírása. E hely- és műtörténeti monographia az Akademia kiadásában jelent meg számos acélmetszetü nagy képtáblával, melyben a Bükk-hegység vidékének ő- és középkori története, a cisterciek román építészete eltérő sajátosságainak jellemzése, s a monostor okmánytára befoglaltatik. E mű egy maga elégséges leendett Ipolyi egri életszaka munkásságára, holott ő ugyanakkor az Akademia régészeti bizottságának jegyzője, s Archeologiai Közleményeinek több éven át szerkesztője is volt.

Borsodból ugyancsak ez időtájt átment Ipolyi *Lónyai Menyhért* meghívására Szabolcsba, *Ibrányba, Tuzsérra*, ezen helységek egyházi emlékeit és a *kis-várdai* gót és átmeneti templomokat vizsgálván; azonképen a *Czobel* urak, *Majláth Antal* (volt cancellár) és *József* grófok, *Sennyey Lajos* báró kíséretében bejárta *Anarcsot, Perbenyékét*, a *Bodroghközben Páczint*, hol érdekes kastélyokat, *Karcván* egészen kiváló román templomot, *Nyir-Egyházán, Nyir-Bátoron* és vidékén pedig színes téглаépítészeti román és gót egyházakat talált és leirt.⁴⁾

A Szent-László-társulat, melynek elnöke, Lonovics érsek Ipolyival a társulat érdekében ismételve levelezett, a következő 1867. évben Esztergamban tartotta a herceg-prímás elnöklete alatt nagy gyűlését. Ipolyi tőle nyert meghívást, hogy az *egyházi művészetnek hazánkban emeléséről* nagy ünnepi beszédet tartson. Mit Ipolyi oly sikerrel végzett⁵⁾, teljes programját adva az ez irányban teljesítendőknek, hogy ezentúl mind a sz. Lászlóról, mind a sz. Istvánról címzett társulatok elnökségére állandó jelöltnek tekintették. De ő nem igen érzett hajlandóságot magában csendes egri életével és tudományos munkálkodásával fölhangyni, annál kevésbbé, minthogy a káptalanban több utána

1) Lásd Kisebb Munkái, I, 515: A szihalmi Árpádvari magyar pogánykoriaknak vélt leletek.

2) Ugyanott, I, 483.

3) Ugyanott, I, 487.

4) „Téглаépítészeti műemlékek Magyarországon“ L. Kisebb Művei I, 408.

5) Lásd e beszédét Kisebb Művei II, 211.

kinevezett kanonok eddig viselt terhes hivatalait átvállalta. Kérte tehát érsekét is, hogy megválasztatását Pesten a Szent-István-Társulat elnökévé megakadályozza. A kegyes érsek, miután szándékáról lebeszélte őt nem sikerüle, hajolt kérelmére, és így történt, hogy épen érsekének és titkárjának szavazatával választatott meg elnökké a jeles Pollák János egyetemi rector, később pécsi kanonok, ki azonban csakhamar távozván Ipolyi megválasztását nem lehetett megakadályozni. De ő most is vonakodott ez állást elfoglalni mindaddig, s e miatt az üresedésben is maradt, mígnem az ország primása Ipolyit a központi papnevelde igazgatójává nevezette ki ő felsége által, mikoron amúgy is Egerből Budapestre kellett áttennie lakását. Még egri időzése korába esik Ipolyi híres emlékbeszéde, melyet az Akadémia felhívására Lonovics felett tartott, és melyről együttesen többi emlékbeszédeivel szabadjon itt röviden megemlékezniem.

* * *

Ipolyi emlékbeszédei *Lonovics* József (1868), *Ráth* Károly (1869), *Czinár* Mór (1876), *Gr. Prokesch-Osten* Antal (1878), és *Gr. Károlyi* István (1883), felett új irányt jelölnek ezen, nálunk eléggé mívelt írásnemből. Ipolyi gondot fordít a kor rajzolására, az eszmék áramlatának feltüntetésére, az alak kidomborítására és a jellemrajzra. Nézeteiben független, előadásában élénkség és változatosság párosul a nagy terjedelemmel, úgy hogy emlékbeszédei derék essayknek nevezhetők.¹⁾

Valamint a Bartakovics-féle Emlékkönyvben a régi egri székesegyházat, úgy reconstruálta Lonovics Emlékezetében ékes képét ugyancsak az egri egyházi és tudományos életnek, amint az a török idők után Telekessy óta fényesen megalakult vala, midőn Lonovics oda fölvétetett. Megnépesítette Borsodmegyét e század harmadik tizedéből vett alakokkal, Lonovics első föllépését festvén a közéletben. Bevezet az 1830-i koronázó országgyűlés celebritásai közé, és hallani véljük a szép szónoklatokat, „mik — Kölceyként — Europa legvirágzóbb népének is dicsőül fogtak volna szolgálni.“ Kimagaslik e szónokok közül Lonovics, kinek beszédeit izületenkint bírálva adja élénk. Benne Magyarország s a magyar egyház élénk parlamentarizmus korszaka történetét élénken vázolja. Amit aztán Lonovicsról, a püspökről ír, abban Ipolyinak mintha programját hallanád, a püspök hiva-

¹⁾ L. Bodnár Zs. tanulmányát a Petőfi-társaság lapjában, 1877. II, 170.

tásának, egyházi, tudományos és politikai pályájának szorosan körülírt programját. „Püspökjelöltté avattad fel magad, — írá neki egyik előkelő kanokoktársra, — kimutatván ezen beszéd által, mennyire tudatában vagy azon kitünő tulajdonoknak, melyekkel a magyar püspöknek ékeskednie illik.“

A Ráth Károly fölött tartott Emlékbeszédet másutt bővebben ismertettük. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy ami Agricolának Tacitus, Le Telliernek Bossuet, az Ráthnak Ipolyi. O fortunate adolescens, qui virtutis tuae Homerum praeconem inveneris!

Prokesch-Osten Antal gróf Emlékezetének javát szintén már kizsákmányoltuk ott, hol a Corvina maradványainak fölfedezéséről tárgyaltunk. E helyt csak annyit kívánok érinteni, hogy Ipolyi alapos mélységgel, a tudományos vizsgálat sokoldalúságával fenkölt szellemben rajzolta konstantinápolyi barátjának, e rendkívül tehetséges férfinak pályáját, aki nemes lelke magas eszményeit követve, és nagy tehetséget szorgalommal, belátással és mérséklettel érvényesítve, középsorsból a legmagasb állásig emelkedett. A nélkül, hogy a hadnagyságon túl a harcmezőn, vagy többé már a hadseregben is szolgált volna, táborszernagyságra vitte. A nélkül, hogy a politikai pályára készült volna, a legnagyobb diplomatiái állásig jutott. Mintegy félszázadon át a világ három részének legfontosabb ügyei intézésébe befolyt s e mellett az irodalom és tudomány terén is a legmagasabbra jutott. Bejárta annak összes birodalmait, a szépirodalomtól és költészettől, a journalisticától és diplomatiától kezdve az ethnografia és hadtudomány, a mathematica és archeologia mélyeig behatolva, és minden térnek, hol megjelent, disze volt. — E jellemrajz bővebb és teljesebb, mint a kitünő tudós és államférfiu eddig megjelent biographiái.

E phaenomenalis férfiu mellett más alkalommal egy igénytelen szerzetest, kinek fekete talárján és becsületben megöszült haján kívül semmi ékessége, vas szorgalmán és örök lelkesedésén kívül semmi dicsősége, könyvein kívül semmi szenvedélye, tanítványain és ezek sorában Deák Ferencen kívül semmi büszkesége; — az egyszerű szerzetest, *Czinár Mór* szent-benedek-rendi atyát, ki igaz, fáradhatatlan és hű vala, mint a régi atyák, örököltette meg Beszterce-Bánya püspöke emlékbeszédével, melyet a felolvasás alatt jól jellemezett ez eprigrammájával Szász Károly:

„Hogy kitünik kényesb izlése a műszeretőnek :
Kisded képnek mily nagybecsű, drága keret!“

Csakugyan kis alkalmat ragadott meg Ipolyi nagy dolgok elmondására, mert Czinár szerénységében nem tartozott se kitünőbb gondolkozóink, se nagyobb hatású íróink, sem előkelőbb tudósaink közé. De életének egyes mozzanataihoz a saját történelmi s irodalmi eszméinek számos ragyogó láncszemét tudta fűzni Ipolyi. Emlékbeszéde a szerzetes élet dicsőítése, a magyarországi Szent-Benedek-Rend érdemei magasztalása — oly ékes tollal megírva, s oly meleg hangon elmondva, mely legméltóbban megillette az örök munkában élt, életében kevés elismerésben részesült tudós emlékét.

Az ülésen jelen volt Jedlik Ányos egyetemi tanár, ki szintén egyik jeles tanítványa volt Czinár Mórnak, meghatottan mondott köszönetet szerzete nevében is Ipolyi kegyeletes emlékbeszédeért. Egyes rendtagok pedig, bencések és piáristák, százával vették meg ez emlékbeszédet, hogy társaiknak kedveskedjenek vele okulásul is, de vigasztalásul is holmi méltatlan támadások ellen, melyek az időtájt divatosak valának.

Károlyi István Emlékezete (1883.) meg egy gyönyörű park francia izlésben. A lombos fasorok, széles sétányok, hűvös bosquetek, festői növénycsoportozatok, tarka virágágyak, csendes pázsitterek között mindenütt carrarai marványszobrok ékeskednek. Megleled benne a Károlyi híres család őseit, a restaurált párisi salonok keresztény igyekezetét, a római művészetet, részleteket a magyar szabadságharcból, a keresztény jótékonyság dicsőítését; és mind e kiemelő hátlapok előtt magas talapzaton áll Károlyi Istvánnak művészien vésett egy-egy szobra, ábrázolván őt egyszer mint nagy ősök reménydús sarját, másszor mint finom műveltségű ifjút, majd mint gyöngéd férjet, vagy a tudomány és művészet széplelkű maecenását, magyar aristokratát, és püspöki erényekkel fényeskedő főurat; mindünnen lesugárzik ez antik jellem vallásossága, haza szeretete, tudományért hevülő lelke, a trón iránti hűsége, irgalmas jótékonyága az áldott emlékű férfinak, ki „dúsan tettben és erényben nyugasztotta le fejét, nem a világbölcsék által vélt örök álomra, hanem a hit ígéretei szerint az örök élet fölébredésének hajnalára, hova fohászaival, imáival, tetteivel eljutni vágyott Isten látása és megismerése világosságába és dicsőségébe.“

A tudomány és irodalom szépségeivel a keresztény szellem nemességét ekként párosítani, ezt csak Ipolyi tudja; összefűzván a büszke babért a halhatatlan myrthussal ismét csak a tudós püspök teszi le méltón az Akadémia koszorúját a dicső sírjára.

* * *

Még Egerben tartózkodása végső napjaiban is nagy mozgalom támadt Ipolyi körül. A kath. autonomia megalkotására egybehítt ülés egri egyházmegyei képviselőjének jelölte ki őt a papság egyik része, míg a másik Babics János mellett fogott állást. Ez érdemes férfiú már a negyvennyolczas kultusministeriumban volt alkalmazva, utóbb a megyei életben tünt ki szónoki tehetsége által, országgyűlési képviselő is volt, később egri kanonok lett. Nem csoda tehát, ha e megyében, melybe Ipolyi idegenül, ugyszólván, a kanonokságra volt behozva, Babics győzött, habár csak néhány szóval. „Azt hitték sokan, és híresztelték még többen, — írta Ipolyinak valamely lelkész barátja, — hogy te ugyis mint immár püspökjelölt állásodnál fogva is be fogsz jutni a gyűlésbe. Aztán az igazat megvallva, nézeteidet is szigorúbbaknak tartották többen, azért szabadabb árnyalatú jelöltre szavaztak.“

Ipolyi e választási eredmény hírét már mint a pesti papnövelde igazgatója vette, s úgy hiszem, nem volt oka szomorkodni rajta akár az autonomiai gyűlés befolyását, akár eredményét tekintette. Különben is igen-igen el volt foglalva mint papnöveldei kormányzó, mint a Szent-István-Társulat és Szent-László-Társulat alelnöke, mint a pesti tudományos egyetem hittani karának igazgatója, mint a M. T. Akadémia II. szakosztályának és történelmi bizottságának, végre a Történelmi Társulatnak elnöke, mely tisztségek közül egyet se viselt címzetesen, hanem mindenütt páratlan tevékenységet, új actiót fejtett ki.

VIII.

A Szent-István-Társulat a negyvenes években Fogarassy Mihály püspök és Károlyi István gróf által alapítva, aztán a szellemes Danielik János püspök és köre által magasabb virágzásra emelve, mint „Jó és olcsó könyvkiadó társulat” szerény magból kelt ki, és — miként a pálma a teher alatt — nemzetünkre súlyosodott, válságos időkben nőtt naggyá, terepélyes fává, midőn egy napon az országban az egyetlen magyar lap az övé volt, magasabb szépirodalmi, sőt tudományos mivek kiadásaig is emelkedék; midőn gyűlésein, mint a nemzeti irodalmi közélet majdnem egyedüli manifestatiói helyén Deák, Lonovics, Eötvös és Toldy megjelenének és szellemi bajnokaink találkoznak; a társulat irodalmi munkálkodásában pedig az ország előkelő írói, tudósai és publicistái vettek részt, kik kiadásai számára könyveket irtak, értekezéseket dolgoztak és felolvasásokat tartottak.

De apró egyenetlenségek, idétlen tervek, erejét túlszárnyaló törekvések az egész vállalatot — kevésbe mult, hogy meg nem béníták elannyira, hogy mikoron Ipolyi 1869-ben az ország-primás parancsára, mint megválasztott alelnök helyét elfoglalá, az teljesen hasonlított nagy „Encyclopaediá”-jához, e nagyfejű, véznatestű torzalakhoz. Azonban itt is rögtön jól átgondolt és előkészített új programmal új alapon kezdette meg munkálkodását, miáltal a társulatnak helyreállítója, ujjá alkotója lön.

Elsőben is, hogy a társulat közhasznuságát, hatását és befolyását növelje, regiejébe vette az összes kath. elemi tankönyvek kiadását, még pedig az országban lakó minden nemzeti-

ségek, ugymint németek, háromféle tótok, kétféle horvátok, hiencek, oláhok és rusznyákok számára. Mi annál inkább vált szükségessé, mert a kormány csupán felekezet nélküli tankönyvek kiadására vállalkozván, kath. könyvek kiadásával egyelőre senki se gondolt. E vállalat tehát égető szükségét pótolta; de össze volt vele kötve az is, hogy a társulat anyagi, mind inkább fölmerülő szükségeit az elemi tankönyvek elárúsításából befolyó haszonnal fődözhetne. Csakhogy e vállalat nagy tőkét, tetemes befektetést igényelt, mert több millió példányban kellett a könyveket nyomtatni, érettek nagy íródíjakat fizetni, hitelezni, előlegezni sat. Ipolyinak sikerült ez üzleti tőkét a társulat megterhelése nélkül összehozni. T. i. ajánlatok útján szerződést kötött a legelőnyösebbnek ajánlkozó Athenaeum könyvkiadó társasággal, melynél fogva az Athenaeum kötelezte magát mindjárt az első kiadásra szükséges 40000—50000 forintot kamat és biztosíték nélkül előlegezni, s azok visszafizetését csak azon arányban követelni, amint az általa nyomtatott könyvek a társulatnál évek során elkelnek. E mellett, hogy mentül kevesebb terhet vegyen a társulat magára, Ipolyi még külön ajánlatot tett b. Eötvös közoktatásügyi ministernek, hogy hajlandó a kormány által kiadott elemi tankönyvek közül a Szent-István-Társulat, illetve a kath. iskolák részére elfogadni azokat, melyek vagy egészen adiaphor természetűek, vagy legalább nem foglalnak vallásellenes tanokat magokban; milyenek például, az elemi számtani, természetrajzi, földrajzi, alkotmánytani vagy ipartani könyvek lehetnének. Eötvös báró ez ajánlatot nemcsak készséggel elfogadta, hanem Ipolyi kérésére megegyezett abban is, hogy e könyvek a Szent-István-Társulatnak olcsóbban adassanak el, s így a társulatnak a rendszeres könyvtárujai százalékon felül némi tiszta haszna is maradjon. Az első évben e tiszta haszon ezer forintot tett ki.¹⁾ Csak így

¹⁾ Érdekes, mit Ipolyitól ez alkalomból hallottam. Eötvös báró halála előtt néhány nappal magához kérte Ipolyit azon megjegyzéssel, hogy a külügyi minis-
terre destinált Andrássy Gyula gróftól közlendője van. A közlemény az volt: Nyujtson
be Ipolyi véleményét az iránt, miként lehetne az adrianopolisi lengyel missiót,
melyet több előkelő lengyel ajánlott, segélyezni a végből, hogy az orosz mozgal-
makat a Balkan félszigeten szemmel tartsa. Ipolyi ismerte e missio tagjait, a
Szent-László-Társulat részéről hivatásához képest segélyezte is őket. Elbeszélte a
ministernek Konstantinápolyban tett tapasztalatait, mint verseng ott a francia,
angol és orosz diplomácia, hogy a lazarista és jezsuita missiók segélyével a ke-
resztényekre és iskoláikra befolyást nyerjen. És oly érdekesen adta elő a keleti
ügyek fejlődését, hogy Eötvös mintegy önkéntelenül jegyző meg: mennyire saj-
nálja, hogy a besztercebányai püspökség betöltésénél reá (Ipolyira) mindjárt kez-

volt lehetséges, hogy a társulat kiadványait jutányosan adhatja nemcsak, hanem évenként százezernyi példányokban ingyen is oszthatja azokat a szegényebb gyermekeknek és folyamodóknak.

Eddig tehát annyit már elért Ipolyi, hogy az elemi tankönyvek katolikus jellege és a társulat anyagi jövője biztosítva volt, s ez utóbbi oly mértékben, hogy a társulat eredeti feladatát, jó és olcsó olvasmányok kiadását fokozottabb arányban és magasabb színvonalon megkísérthette. Ez okvetetlenül szükséges is volt, mert a tagdíjak, melyeken a társulat létele kezdetben alapült, a nyomdai költségek aránytalan emelkedése miatt alig fizették ki a tagjutalékot, s a társulat már kárral is dolgozott. Ami még sajnálatosabb volt, hogy a társulat kevés szellemi haszonnal hatott, oly könyveket nyújtva, melyeket a tagok nem igen ohajtottak. Ipolyi e baj orvoslására népszerűen oktató, időszerű és vallásos olvasmányokról gondoskodott, melyek az olvasási kedvet lefoglalák, ébren tarták, és a tagok számát szaporíták. Igaz, hogy mindennek indítványozásához „nem sok bölcsesség“ kívántatott, de annál több ügyesség és buzgóság kellett a végrehajtáshoz. És mert e két jeles tulajdonság sok mással soha se hiányzott Ipolyinál, sikerült a kívánatos erőket, megfelelő írói kört csoportosítani a társulat körül, melyet a hazai irodalom és tudományosság egyik áldozatkész oltárává, melengető tűzhelyévé és fészkévé tenni iparkodott, s ez által oly virágzásra hozta ismét, melyet nálunk egy társulat sem

det óta nem gondolt. Ekkor, ugyanis, a kinevezett új püspök már beadta lemondását. Mire Ipolyi ép úgy mellőzőleg azt válaszolá: „Hisz ugy sem lettem volna hajlandó elfogadni“. E percben lépett a beteg szobájába kedvenc titkára, Molnár Aladár, és átnyújtá az első Jelentést az országgyűléshez az elemi tanodákról, mely éppen elhagyta a nyomdát. Ipolyi, ki a Szent-István-Társulat ügyét már előbb megbeszélte Molnárral és azt vele elfogadtatta, Eötvös súlyos állapotát látva, hogy aligha lesz ereje fölépülni, élt ez utósó alkalommal, és előadta ajánlatát, hogy mily föltételek mellett volna hajlandó a jelzett tankönyveket elfogadni. A minister készségesen ráállott a tervre, és Molnárra tekintve kérte, mutassa ki, hány iskolát sikerült állami tenni, melyekkel szemben, hány még a felekezeti? Molnár kikereszte az adatokat és felolvasta, hogy állami iskola eddig még csak 800 van, katolikus pedig 15000. „Igy tehát csak mi nyerhetünk, válaszolt a minister, ha Ipolyi ajánlatát elfogadjuk, mert ártalmatlanoknak nevezett tankönyveink tizenöttszörte nagyobb számban kelnek el.“ És kezét nyújtva Ipolyinak mondá: „Isten velünk, talán mind örökre!“ — Ipolyira e jelenet feledhetetlen benyomást tett annál is inkább, mert Eötvössel, mint az Akadémia elnökével nem egy összetűzése volt tudományos és művészeti kérdésekben, nevezet szerint az Akadémia-palota építése miatt, melynek dr. Henczlmann által benyújtott csúcsives tervét Ipolyi melegen pártolta, míg Eötvös azt erőszakosan és sikerrel ellenezte.

ért el eddig, míg ellenben egyidejűleg több elbukott. Mennyi tapintattal, utánjárással, sőt munkával járt el Ipolyi ezekben, a megirandó munkák tárgyát és irányát kiszabva, a beküldött kéziratokat igazítva, pótolva: arról velünk együtt tanuságot tehetnek mindazok, kik szerencsések valánk terveit csekély erőnkhez képest elősegíteni.

Ipolyinak a Szent-István-Társulatban megvalósítandó programja egyik pontjával tudományos és kutatószerű nagyobb művek kiadását is kitűzte. Azt ohajtá, hogy a hasznos, melyet az iskolai és népszerű vállalatokon nyer, a magyar egyházi tudományosság előmozdítására fordítsa. Az első lépést ö maga tette itt is, midőn a „Corpus Scriptorum Ecclesiae Hungaricorum, A Régi Magyar Egyházirók“ I. kötetében Veresmarti Mihály, XVII. századi magyar író és pozsonyi kanonok megtérése történetét és egyéb munkáit adta. (Budapest, 1875.) Bevezetésül Veresmarti életrajzát írta meg Ipolyi a Szent-István-Társulat Házi Könyvtára két kötetében. „Ez életirat — mondja előszavában a szerző — Veresmarti saját elbeszélései és följegyzései nyomán, melyeket különösen „Megtérése Historiájában“ s a bátaiakhoz írt „Intő és Tanító leveleiben“ följegyzett, a XVI. és XVII. századi hitviták legélénkebb jeleneteinek kellő közepébe helyez; ezzel egyszersmind akkori hazai vallási és nemzeti irodalom-történetünk színvonalára emel. Szemünk előtt látjuk a küzdelmet lefolyni, halljuk a vitákat hangzani oly élénken és részletesen, mikép ennek ily megragadó közvetlenséggel irodalmunkban párját nem ismerjük. . . Mély tekintetet vethetünk ez által a szellemek és elmék forrongásába, s az akkori történeti események mellett érdekes egyes személyes viszonyokba, az egyházi és vallási, a tudományos és irodalmi, az iskolai, házi és magánéletbe, a szokásokba és erkölcsökbe. Mindannyi vonása pedig erős világot vet a kornak egész képe fölismerésére, s ezzel egyaránt érdekes és tanulságos annak története, valamint a tudományos vizsgálóra, ugy az akkori élet és kor festőjére és tanulmányozójára.“ Mily nagy élvezettel olvasták e művét katolikusok és protestánsok egyaránt, arról annak számos, tulnyomóan protestáns tollból folyó ismertetése tesz tanuságot; mi csak *Höke Lajost* szállaltatjuk meg mint szakférfiút, kinek e kor szintén tanulmányát képezte: „A korrajz, mint Ipolyi minden műve, világos irányu és tárgyias szellemű; s alig is észlelhető, hogy e hitfelekezeti történet katolikus ember és pedig főpap kezéből került. Látszik, hogy nem felekezeti érdekből, hanem történeti

igazság kedvéért írta e könyvet, mely tanulságos és változatos. Nemcsak Veresmarti van jellemezve benne, hanem mások is, kik egyben-másban rá vagy ama korra befolyással voltak. Rajzok, levelek, párbeszédek teszik érdekessé, változatossá. Kitűnők különösen a Bellarmin és Forgách Ferenc bibornokok jellemzése, valamint a kálvinisták közül a Pareusé, s a szenci Molnár Alberté, kinek a nemzeti muzeumban létező albumából is olvassunk itt néhány szép levelet, és a Süri Mihályé. . . . Aki a történelmet kedveli, élvezettel és tanulsággal olvashatja Ipolyi érdekes korrajzát. . . .“ (A Fővárosi Lapokban; v. ö. Szilágyi Sándor ismertetésével a Pesti Naplóban.)

Sajnos, hogy Ipolyit e nagyérdemű vállalata folytatásában — mint remélte — senkise követte, és — úgy látszik — az Egyházirók I. kötete mind addig magában marad, míg Hajnal Mátyás, Vásárhelyi és Sámbar kiadatlan irataik rendezésével és korrajzok megírásával — mihez még az ultima manus igényeltek — Ipolyi elkészül.

Nem csekélyebb tevékenységet fejtett ki Ipolyi a körül, hogy a Szent-István-Társulatnak még házat is szerezzen. A tagok nem igen voltak hajlandók és rábirhatók új költségekre. Ipolyi nézete azonban, hogy addig a társulat alig tekinthető teljesen megalapítottnak, míg saját házzal nem bír, erélyes eljárása ez ügyben, valamint tervezete a kivitelre nézve is csakhamar mindenkit meggyőzött. Kimutatta ugyanis, hogy noha Budapest a szállásbér, mely ezerekre emelkedett, és még mindig emelkedőben van, tömérdekelt nyel el a társulat szűk jövedelméből, mégis nehéz oly alkalmas helyiséget találni, melyben az igazgató és titkár hivatala, a könyves boltok és raktárak, és a nagy társulati könyvtár elférne, s e mellett gyülekezésre, társalgásra, olvasásra és tanácskozássra alkalmas terem is kapható volna. Ellenben talált ő hosszú utánjárással házat, mely mindenre alkalmas lenne; és kimutatta, hogy a házra begyűlt szerény összeg némi pénzügyi művelettel elegendő lesz arra, hogy a vételért lefizessék és még második emeletet is, mely bérjövödelmével önmagát fogja kifizetni, (amint hogy ki is fizette már magát) építsenek rá.

Mindezen eszméknek szerencsés kivitele, eljárásainak sikere, a nagygyűléseken tartott nagy beszédei, melyek Kisebb-Munkái II. kötetében olvashatók, megőrekiték Ipolyi nevét a Szent-István-Társulat évkönyveiben: „Ipolyi Arnold püspök és társulati alelnök — így szól a jegyzőkönyv — a közfigyelmet mind végig lekötő, tetszésnyilatkozatok és helyeslések által

félbeszakított, kimerítő, lelkes előadásban kifejté és adatokkal részletezte a társulat működését, felsorolván a társulati házvétel és további kiépítése körül történeteket, kimutatván azon nagy lendületet, melyet a társulat könyvüzlete vett az iskolakönyvek kiadása folytán, elsorolva azt, a mi e téren történt s ami még eszközendő, kimutatván továbbá, hogy oldá meg a társulat és valósítá a mult évi közgyűlésen a társulat irodalmi actiojára s a tagilletményekre nézve előterjesztett programját, indítványozza még, hogy a társulat magasabb tudományos feladatokat is célul tűzve, indítsa meg a magyar régibb egyházi írók munkáinak gyűjteményét. Végül hivatása által máshová szállíttatván, a közgyűlés kezeibe teszi le elnöki tisztét, köszönetet mondva a nemes pártfogásért és hajlamért, melyet irányában a társulat s annak igazgató választmánya tanusított.“

„A közgyűlés lelkes éljenzéssel köszönte meg előadását, a régibb egyházi írók munkáinak kiadására tett indítványát is egyhangulag magáévá tette, határozván, hogy szakférfiakból álló bizottság küldessék ki a terv kivitelére, kérvén Ipolyi Arnoldot, ezen bizottság elnökségét is elvállalni sziveskedjék.“

„Gróf Cziráky János, királyi főkamarás-mester, másod-elnök ezen felül meleg szavakban kifejezést adva a közgyűlés elismerésének és hálájának a lelépő elnök buzgósága és fáradhatatlan tevékenysége iránt, melyet a társulat ügyei vezetése körül kifejtett, indítványozza, hogy a közgyűlés ezt jegyzőkönyvileg fejezze ki. Mit a közgyűlés nemcsak egyhangulag magáévá tett, de örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy jegyzőkönyvébe megörökíthesse azon érdemeket, melyeket Ipolyi Arnold püspök a Szent-István-Társulat körül mint elnök szerzett, fáradhatatlan tevékenysége, ernyedetlen buzgalma, bölcs és körültekintő vezetése által uj felvirágozásra juttatva, tekintélyét emelte, s midőn nevének a társulati ház szerzése, a népiskolai könyvek nagymérvű kiadásának megindítása, s egy élénk irodalmi actio életbe hívása által maradandó emléket emelt, egyszersmind a társulat fennállását és lételét megszilárdította. A közgyűlés ennélfogva a lelépőnek azon őszinte ohajtása kifejezésével, hogy uj hivatására a Mindenható áldása kísérje, a társulat összes tagjainak nevében ismételt hálás elismerést és köszönetet szavaz.“¹⁾

Ipolyi leléptével valamint a papnöveldei kormányzatban utóda Roder Alajos lett, ugy a társulati alelnökségre szintén

¹⁾ A Szent-István-Társulat 1872. Évkönyve, 9—12 lap.

első helyen ez jelöltetett ki. Azonban itt nem ő, hanem a második helyen jelölt, Tárkányi Béla, szép nevű egyházi költő, egyházi író, a Szent-Irás újabb fordítója és egri kanonok választatott meg nagy többséggel. Tárkányi mindjárt első jelentésében ünnepelesen kiemelte elődjének örök érdemeit, egyszersmind kijelentvén, „hogy a társulat kötelességének tekinti a társulat életpályájának legnagyobb fontosságú momentumát, mint az Ipolyi előterjesztéseiben kifejeztetett, fentartani, s ezen álláshoz szorosán ragaszkodni, amint az megállapítá ama nagyszerű tervet, mely már most a közgyűlés által sanctionáltatva mintegy canonná és codexé lett, mely szerint a társulat jövő működését is intézze és kifejtse, s az által jövőjét biztosítsa.“

Tárkányi hogy tiszteletét és nagyra becsülését elődje iránt ezen felül is még kimutassa, Ipolyi olajfestményű életnagyságu arcképével diszította a társulat nagy termét; példáját követte ebben is elődjének, ki Fogarassy Mihály püspöknek képével, nemkülönbén szent Istvánnak, a társulat védszentjének bizantiromán izlésben készült nagy festményével ékesítette azt.

* * *

Ipolyi e társulati tevékenysége mellett, melynek ugyszólván, csak mellékesen élhetett (rendesen déli vagy esti sétájának szabad idejében, a társulat látogatása alkalmával foglalkozván ügyei intézésével), sajátlag a pesti központi papnevelde kormányzója hivatalát viselte, s ez állásban is sokoldalú képességét fényesen kitüntette. Kiváló gondját ekkor is épen a növendék papságnak, mely hasonlón, mint a pázmáneumi Bécsben, Magyarország összes növendék papjainak a magasabb egyetemi tanulmányokra és tudori szigorlatokra kiválasztott fölét képezi, — nevelése vezetésére fordította. Ipolyinak mindenkit áthívító szeretete, a magasabbért lángoló lelkesedése, vallásos és szerető szivéből kifolyó nem csupán atyai, de finom bánásmódja ebben sem ismert és nem talált semmi nehézséget. A növendékek, kik kormányzata alatt végezték tanpályájokat, nemcsak lelkesedéssel emlékeznek maig kedves rectorukra, hanem ugyszólván mindannyian kitűnő egyházi férfiakká váltak, s a legtöbben közülök az irodalomnak is lelkes munkásai, valamint példás egyházi szónokká képződtek. Mindebben Ipolyi gondja és utmutatása nemes gyümölcsöt hozott. Nem mulasztá el hatását és befolyását úgy a növendékekkel való atyai tanulságos társalgásában, mint különösen a rendes egyházsónoklati próbák tartásánál érvénye-

síteni. Hasonlón az egyetemi irodalmi pályázatoknál is növendékeiket ezekre s a szigorlatokra buzdította. Kiismerve az illetők képességét és hajlamát, a kitűzött pályakérdéseket velők megbeszélte, azok horderejét magyarázta, és hol aztán kedvet látott a pályázatra, ott a szükséges kútfőket nagy könyvtárából maga kereste ki és adta át, azonképen a kidolgozásra utmutatással is szolgált. Így történt egy évben, hogy nemcsak páratlanul sokan végezték a szigorlatokat, hanem az egyetem által kitűzött majdnem összes szakokból ők nyerték el pályaműveikkel a versenydíjakat nem csupán a theologiából és egyházi jogból, hanem az irodalom-történetből, a bölcsészetből, régészetből, a heraldika-, sphragistika- és diplomatikából. Megható volt látni, amint az egyetem ez évi ünnepélyes díjosztása alkalmával egyre papnövendékek léptek elő, hogy a díjakat fölvegyék. A jelen volt közoktatási miniszter, Dr. Pauler Tivadar, látva, hogy követik egymást a növendék papok, bámulva azt kérdezte Ipolyitól, ha vajon az összes díjakat az ő növendékei nyerik-e el?! Így léptek föl ezután növendékei közül többen és lettek ismeretesek mint kitűnő egyházi szónokok, vallásos költők: Rhédey, Radnai Farkas; mint műrégészeti s irodalom-történeti írók: Czobor Béla, Vincze, Gábor; mint egyháztörténeti írók: Bergmann, Buza stb., kik közül többen zsenge műveiket Ipolyi által segélyezve „lelkes pártfogójoknak, szeretet igazgatójoknak“ „hálás tiszteletök és hódolatok jeleül“ ajánlák föl és adták ki.

Mindezen eredményekért és érdemeiért meleg sorokban üdvözlé Ipolyit az ország főpapja, megköszönve neki ritka buzgalmát, melyet az egyház növekedő reményei körül kifejtett. De Ipolyinak ezen fölül, mint pályája minden állásában, úgy itt is magasabb tervei s alkotásai szülemlettek.

Ugyanis, a magyarországi görög kath. papnövendékek nagy része tudományos papi kiképezését a bécsi császári ugynevezett Convictusban, a monarchia másik feléből származott ruthén, oláh és galliciai lengyel ifjakkal vegyest nyerte. Ipolyi eszméje tehát az volt, hogy ezeket is a többnyire nem magyar nemzetiségű ifjak közül kivéve a budapesti központi papnöveldében helyeztesse el, hol hazafias nevelésben részesüljenek. Minthogy pedig a központi seminarium 80—90 egyén befogadására elégtelen volt, nagyszerű építkezések váltak szükségessé, melyeket Aradi Lippert József tervei szerint és felügyelete alatt nemcsak csinosan, palotaszerűleg kiépítette újabb emelettel nevelve az intézetet, hanem rectoróságának fönmaradt alig néhány hónapja

alatt keresztül is vitte. Benne az általa ideiglenesen szervezett újabb egyház-művészeti izlésű stilisticus oltárral díszített kápolna helyett, most még újabb kápolnát és termet tervezett, hogy az előbbi a növendék papoknak ájtatossága alatt egyszersmind az egyházi alkotásnak és felszerelésnek idővel mintaszerű példányaul szolgáljon. De ez is, mint a benne fogamzott és általa részben kivitt annyi szép eszme, jóllehet annak létesítését az ország primásának és b. Eötvös miniszternek helybenhagyásával megkezdette, mégis utóda ügyetlensége és szűkkeblősége által jórészt félben maradt volt, vagy elferdítettett, míg a mostani kormányzó alatt végre befejeztetett. Az eredeti cél azonban mindeddig elmaradt, valamint Ipolyi azon terve is, hogy a semináriumi épületben a magyarországi egyházi és szerzetes tanodák tanárai képző intézete egyesíttessék.

Ipolyi tevékenysége ezen korszakára esnének még nagy európai utazásai, melyekre a szünnapok alatt vállalkozott, s időnkint Nápolytól Londonig járva, az összes nevezetesebb műemlékszerű egyházakat, muzeumokat és képtárakat műtörténeti tanulmányai szempontjából vizsgálta. Ennek egyik nevezetes gyümölcse volt érdekes képgyűjteménye, melyben az egyházi művészet akkor megszerezhető érdekes régi példányait csoportosítá. Erre kedvező alkalmat adott két régi képtár, a bécsi Bóhm hazánkfiá s a kölni Ramboux conservator képgyűjteményeinek eladása. A szépesi születésű és nagy műutazásokat tett Bóhm akkor a műtörténet téren egyik legnagyobb tekintély, később a bécsi pénzverde éremmetszője és igazgatója volt; míg Ramboux a régi egyházi ikonographiai emlékek híres kiadója, az állam képtára részéről Olaszországba kiküldve, ott az állam költségén a kolostorokból sok műemléket, nevezetesen képeket gyűjtött. Ezek tetemes része Kölnben eladatott. Ipolyi élt ez alkalommal, s egri kanonoki javadalma lehetővé tette, hogy jelentékeny összegeken mindkét gyűjteményből számos, nevezetes művet megvásárolhatott, míg ezekhez utazásai közben nem kevés ó-német és ó-olasz műkincset szerzett. Ezeket előbb a központi papnövelde csarnokaiban a közönség számára megnyitva elhelyezte, utóbb nagyrészt a nemzetnek felajánlotta, miről alább még megemlékezünk.

IX.

REGIBB idő óta felmerült már a M. T. Akadémia történeti osztálya tagjai közt egy szélesebb alapokra fektetendő, a történetírókat és bűvárokat a közönséggel szorosabb érintkezésbe hozandó társulat eszméje. Ez eszme mind többeket meghódítván, minthogy végre hazai célú társulati alakításokra az idők kedvezőbbekké lőnek, Ipolyit, akkor még mint egri kanonokot többen fölkérték, hogy ez ügyben 1867. februárius 2-ára értekezletet híjon

össze, melyen a magyar történetírók főbbjei részt vettek, kikhez utóbb Toldy Ferenc, Horváth Mihály és Csengery csatlakozának. E férfiak képezték magvát az alakuló társulatnak. Hozzájuk rövid időn még vagy háromszázan csatlakozván, 1867. május 15-én megalakult a hazai történetírásban derekas helyet betöltő *Magyar Történelmi Társulat*, mely már első évében ezer tagot számított.

Nem terjeszkedhetem ki annyira, hogy Ipolyi irányadó működését e társulatban, melynek alakulása óta maig, tehát szinte husz éven át elnöke, részletezzem; annál kevésbbé lehet e helyt feladatomban, e jeles társulat fényes történetét megírnom: csak néhány aranysegélyű levelet illeszték belőle ezen koszorúba, melyet Ipolyi pályalombjaiból kötök. A *Századok*, a történelmi társulatnak szakértelemmel szerkesztett immár husz kötetnyi folyóirata, és egyéb publicatioi vannak hivatva Ipolyi működését a társulatban, a történelmi irodalom e terén feltüntetni, emlékét megőrizni. A *Századok*, valamint a társulat másik közlönye a *Magyar Történelmi Tár* tartalmazzák Ipolyi történelmi kisebb

tanulmányait, emlékbeszédeit, ismertetéseit, bírálatait, jelentéseit, melyek míg egy részről a történetbúvárt mintegy laboratóriumában dolgozva mutatják be, más részről a történezt, mint a történet szelleme idézőjét, ki az enyészet porából új világokat alkot, s a történet tanulságaiból nemzetének új irányokat tűz ki, tünteti elénk.

Amaz osztályba tartozó dolgozatai: Magyar okmány-érdekességek (négy közlemény); A szihalmi leletek; Magyar ősvallási és nyelvelmékek; Dankó Erdősi Sylvester Jánosának ismertetése; Rimay János portai vásárlásai s a t. Az utobbiak osztályába sorolandók elnöki beszédei a társulat vidéki nagygyűlésein.

A történelmi társulat, ugyanis, szinte évenként kirándulásokkal rendezett egyes vidékekre, melyeknek levél- és könyvtárait felkutatta, érdekeltséget keltő felolvasásokat tartott. Ily kirándulások voltak Kolozsvárrá, Hontba, Vasba, Zemplénbe és Ungba, a Szepességbe, Beszterce-Bányára, Nyitrába, Gömörbe, Pozsonyba, Kassára, Maros-Vásárhelyre, Sárosba és Sopronyba.

A magyar történetírókat e kirándulásaik alkalmával csaknem mindenütt ünnepélyesen fogadták, de sehol oly „példátlanul fényes és ünnepélyes“ módon, mint 1874-ben Ipolyi püspök székvárosában és egyházmegyéjében. Nyilván kettős áramlat volt itt észlelhető, mely azonban csakhamar egy mederbe folyt össze. Míg a társulat elnökét kívánta ünnepelni, és ez idegen nyelvű helyen a magyar irodalom, tudomány, nemzetiség és államiság mellett tüntetni; addig Beszterce-Bánya és vidéke lakossága hazafias ünnepléssel tüntette ki a magyar tudományosság képviselőit, legkivált pedig lelkesedett szeretetét Ipolyi iránt, kit büszkén vallott magáénak.

Zólyomig elénk jött a város kapitányával a polgárok küldöttsége, a fél város pedig, az összes hatóságok és városi tanács a pályafőig. Még látom a jó *Ráner Sándor* polgármestert, mily büszke volt, hogy magyarul üdvözölhetett bennünket, s öröme határt nem ismert, midőn Ipolyi püspök biztató mosolyal tekintett reá. Mint sürgölődött a szeretetre méltó öreg úr, báró *Radvánszky Antal*, a hazafias főispán, hogy szívesen látott vendégeit ünnepelje ősi fészkében, Radványban. Hogyan kedveskedett, nyájaskodott, törte (akkor még) a magyar nyelvet a polgárság, mely tiszteletünkre házait fellobogózta, kivilágította, Casinojában megvendégelt, hangversenyt, multságokat rendezett, kivitt a regényes vidék helyeire, a hermaneci völgybe, hol a gazda, a nagyiparos *Stadler* helyünket alig lelta. És kit első helyen

kell vala neveznem, ki az ünneplésnek egyik főalakja, a megye híres alispánja, Ipolyi jobb keze, ki mindezt vele együtt rendezte, a kiváló érdemű *Grünwald Béla*, a magyar nemzetiségért és államiságért oly fényes sikerrel, diadallal küzdő államférfiú, mily kedélyesen sugárzott szellemes, jó arca, midőn azon hazafi tótok nevében köszöntöttük fel, kik őt szeretik. . .

A szépen diszített diadalkapun olvasható feliratban is: „Dicsőség a magyar történetnek!“ nyilván Ipolyi püspök, Radvánszky főispán és Grünwald Béla diadalszózata volt olvasható, melylyel az általok Zólyomban kivívott magyar nemzetiség állami dicsőségének helyre állítását mintegy először jelzik a sötét korszak hosszú küzdelmei után. Ezt jelzi maig a fehér márvány lap is, mely a vármegye házában a gyűlés emlékére elhelyeztetett.

A példa az egész felvidéken hatalmasan vonzott. Báró *Révay Simon*, turóci főispán Stiavnicskán, *Justh György* Necpálon, nemes *Körmöc* városa, *Lehoczyék*, *Kubinyi Miklós*, a *Thurzó György* jeles monographusa *Árva-Váralján*, a *Zuió-váraljai* uradalom sat., mind oly páratlan vendégszeretettel fogadtak, hogy ezek után nem merem megkísérteni vázolni sem a minden fényt és pompát háttérbe szorított szeretetet, melylyel Ipolyi püspöki palotájában, azonképen szent-keresztí várdájában elhalmozott.

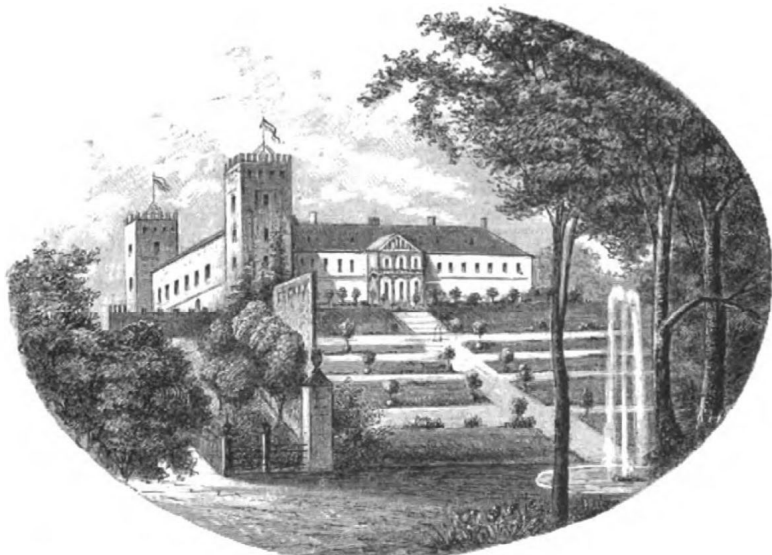
Szent István első magyar királyunk nemzeti ünnepén nagyfényű istentisztelettel, melyen a püspök úr maga pontifikált, s a társulat összes tagjai, élőkön gróf Mikó Imre elnökkel, a hatóságok magyar díszruhában megjelentek, kezdetett meg az ünnepélyes első ülés a megyeház nagy termében előkelő közönség előtt. Itt ismét Ipolyi „megragadó ékes szólása egész hatalmával adta elő azon leirhatatlan hatást keltett ép oly szellemdús, mint alapos tanulmányát Beszterce-Bánya alakulásáról és mivelődés-történeti viszonyairól,“ nyolc fejezetben tárgyalván a város vegyes nemzetiségű lakossága történetét, és levéltári kutatások alapján hű képét adván különböző irányu fejlődésének és mivelődésének, melyben főleg a magyar nemzeti állameszme alakulását mintegy fényes képben mutatta ki.¹⁾

Augusztus 28-án zárulást tartottunk Bars-Szent-Kereszten a püspöki várkastélyban, hol az albizottságok előadói számoltak

¹⁾ Megjelent e mű a Századok 1874. évi folyamában; külön lenyomatban is „Beszterce-Bánya műveltség-történeti vázlata“ címen; Dux Adolf fordításában pedig németül is Bécsben Braumüllernél 1875.

be a vidék levéltárait bejárt tagok ügybuzgalmáról s a búvár-
latok fényes eredményéről.

A besztercze-radványi bizottság főként a Radvánszky-család ismeretlen kincsekben dús levél- és könyvtárában tett meglepő fölfedezéseket: Balassa Bálint verseit, Tökölyi Imre codicillusát, számos új naplót, igen sok érdekes levelet és adatot talált ott, valamint a besztercze-bányai és zólyom-városi XIII. és XIV. századokkal kezdődő számadási könyvekben, (melyek azóta az Akadémia Monumentái kiadásában megjelentek, s a magyar művelődéstörténetre nézve dús kincses bányát tártak föl) azonképen a Körmöc-városi gazdag és példásan rendezett levéltárban.

A szent-keresztli püspöki nyaraló.

A b. Révay-levéltárból csak árpádkori okmányt nyolcvannál többet másoltunk le, míg az egész kirándulás mintegy 120, eddig nem ismert Árpáedianumot eredményezett. Némelyek közülünk Trencsénmegye szélére rándultak ki, s ott a gr. Nyáry és gr. Pongrácz archivumaiban tőnek kutatásokat, míg mások Turóczmegye levéltárában, a Csepcsányi, Lehoczky, Szalay, Vélics és Wladár családok leveles ládáiban, nevezetesen a Justhok necpáli archivumában számos igen becses okmányra akadtak. Megtekintettünk több régi várat is, köztök Árva várat, melyben a Thurzó grófok irományai őriztetnek. S így tudományos eredményének gazdagságára nézve is felülmulta e kirán-

dulás valamennyi eddigit, és — ami valóban nem kicsinylendő — ezen felül a nemzeti életnek és történelemnek fejlesztésére e vidéken a legnagyobb hatással volt.¹⁾

Szent-Kereszten a zárulást és fényes lakomát, a műbecsü ritkaságok, régiségek, képek, könyvek és oklevelek egész muzeumait képező püspöki kastélyban a tanulmányoknak folytatása követte a kitünő előzékenységű házi úr szives kalauzolása mellett. Az étteremben ott láttuk ama régi primások olajfestményü, nagy arcképeinek másolatait, kik egykor Szent-Kereszten laktak, ugymint Oláhét, Veranchichét, gr. Forgách biborosét, Pázmányét, Szelepcsényiét, Lippayét, Széchényiét. Ott vannak más magyar főpapok, Bartakovics, Pyrker és Telekessy arcképei, Pázmány, Pyrker és Lonovics szobrai, s a beszercebányai püspökök, gr. Berchtold, Szerdahelyi, Makay sat. képei teljes sora. A lakszobák hosszú rendében három terem a könyvtárnak van szentelve; megvannak benne az egyházatyák, Bollandisták, Migne kilencszáz vastag kötetü kiadványában a legrégebbs egyházi íróktól le Massilonig, Bossuetig és Fenelonig; következik a magyar irodalom történetét illusztráló szakkönyvtár, a magyarországi egyház és vármegyék és városok monographiának gyűjteménye, a magyar történelmi és irodalmi kútfük és munkák egész sora, végre az ősegyházi és műtörténelmi, nagyobb részint becses metszetekkel ellátott, ritka szépségű francia és angol kiadványok, melyek a szemet is gyönyörködtetik.

A többi szoba falai történelmi emlékekkel és műveltségtörténelmi képekkel díszítvék, továbbá érdekes egyházi edényekkel, zománcos és vésett ötvösművekkel, ezüst kancsók és serlegek egész polcaival, melyek közül a szebbek e napon asztaldiszül szolgáltak.

Ipolyi régi képei és faragmányai, melyek házáat ékesítik, leginkább egyházműtörténelmi és műveltségtörténelmi nevezetességgel bírnak. Az elromlott vagy középszerű képből is, minő hajdan a falusi templomok számára készült, érdekes sok részlet, mely kora divatát viseletben, ékszerekben és eszközökben mutatja. Ipolyi ezt a szempontot se veszti szeme elől, mert megvan benne az igazi történelmi érzék, és különösen örül annak, ha oly emlékre akad, mely az egyháznak befolyását az életre és művelődésre közvetlenül bizonyítja.

¹⁾ Látva e hatást valamely szláv egylet, ellensúlyozásul utánozni kívánta a történelmi társulatot, de nem sok szerencsével; mert Nyitráról, hova bejelentés nélkül érkezének, csúfosan elűzetettek, Beszerce-Bányán be se fogadtattak panszláv uraimék.

Volt Ipolyinak, mint előbb már említők, a legrégebb festészeti oskolák műveiből álló becses, ugynevezett praeraphaeli képgyűjteménye olasz és ónémet iskolákból, mely a festészetnek műtörténeti fejlődését állítja elő. Érintők már, mily kedvező alkalomból szerezte azt. De Buda-Pestről áttéve lakását, a becses és ritka gyűjtemény java részének különösen azon példányait, melyek a műtörténelemben, mint Crowe és Cavalcaselle nagy művében le vannak írva, például Giotto assisi freskoit, a sienai és toszkanai iskola több régi művét, (lásd az országos képtár jegyzékét) hetven és néhány képet az országos képtárnak ajándékozta, hol azok külön termekben kiállítva őriztetnek. Michael ex Hungaria, a tudunkra legrégebb művésznek 1441. évvel signált szép képével együtt, melyre a kormány új aranykereten a nagylelkű adományozó, Ipolyi nevét is fölíratta. Együttal oda helyezte herceg Eszterházy és Pyrker patriarcha, mint a legnagyobb adományozók képe mellé Ipolyi életnagyságu arcképét is, ráíratván a szavakat: „Boldognak érzem magamat, hogy hazámnak e csekély ajándékkal szolgálhattam,“ melyekkel t. i. Ipolyi képtárát az országnak felajánlotta.¹⁾

Másutt arannyal mérik föl e kincseket, de Ipolyiról szólva „ki még annyi önzéssel se bír, hogy műkincseit magának tartotta volna,“ — mondá Pulszky Ferencz, — ily mértékét említenünk se szabad. Hanem aki maga is gyűjtő, vagy tanuja volt a jelenetnek, mikor a végső sanyaruság féltett, dédelgetett kincseitől megválni készíti a gyűjtőt; az érteni fogja, mily áldozatot hozott Ipolyi a közjónak, a tudományos haladásnak, midőn képeitől megvált.

— Még sem igazi műkedvelő, Excellentiád, — bátorkodék megjegyezni egyik nagynevű festőnk, — ha ily képektől meg birt válni!

— És nem több, ha az atya fiát küldi hazája védelmeül a csataterre? kérdé igénytelenül válaszképen a füleki vitéz hadnagy unokája.

Képtára helyét most egyházi mű- és régiség-gyűjteménye két nagy, tömött állószekevénye foglalja el. E műkincseket Budapesten is, és pedig 1876-ban az árvíz károsultak javára rendezett országos műtárlatban, melyről Ipolyi „rendkívül érdekes és nagy szaktanulmányokkal“ essayt irt (Századok 1876), azonképen 1884-ben az ötvösművek kiállításán láthatta a nagy közönség. Kevésbé ismert újabb keletű, de már 28 darab

¹⁾ Ipolyi képtára leírását l. az Új Magyar Sion 1871. évi folyamában.

szőnyeget számláló gobelin-gyűjteménye, melyek — erről már gondoskodva van — a hazának és közjónak megmaradnak nemzeti gyűjteményeink egyikében, hol eddiglen ily kincseket gyéren birnak fölmutatni.

Nem szabad elfelednem, hogy a szent-kereszti pohárszékeket gazdag anyagedény-gyűjtemény, nagyobbára régi magyar eredeti és műbecsü darabok díszítik; jó ónémet és tulipános magyar korsók és tálak, sok közülök monogrammal és évszámmal ellátva. Okmány-gyűjteményét már más helyütt érintém, a hímezett művek gyűjteményét pedig csak azért érintem, hogy említettlenül ne hagyjam.

Végre ütött a bucsuzás órája. Beh nehéz volt elválnunk a szeretetre legméltóbb házi gazdától, a gyönyörű kilátást nyújtó, nyaralónak használt régi várdaszerű, megerősített kastélytól, a tágas terasseokkal, széles lépcsőzettel, százados hársfasorokkal, csevegő szökőkúttal, susogó patakkaival, illatos réttel, a legszebb rózsákkal díszelő parktól!

A bucsuzásnál ott volt a tűzök is, melynek történeteül szabadjon ide igtatnom a derék költőnek, Pájer Antalnak Ipolyi püspökhöz Jász - Apátiról irt, s általam kegyes engedelemmel lemásolt következő levelét: „Édes Barátom! Ezelőtt néhány nappal Alattyánon járván, örömmel láttam, hogy Justus egy igen szép tűzoknak enni adott, amelyet ő maga nevelt, s amely úgy jár utána, mint a leghivebb öleb, hogy ételt kezéből kivehesse . . . Mindjárt eszembe jutottál Te, ki az özeket, sasokat és más efféle nemeit a királyvadnak úgy kedveled, és megkértem őt, hogy örvendeztessen meg azzal Téged. — És a válasz örömtől kigyúlt arccal úgy hangzott: „Boldognak érzem magam, ha Ipolyinak csak egy morzsányi örömet is nyújthatok e csekély ajándékkal.“ Tehát csak azt akarom most tudomásodra hozni, hogy egy pompás állatod van kezeim közt, amely az ő kedves jámborságával és szépségével Téged egy egész menageriánál jobban fog mulattatni. Én egy hozzá illő nagy ketrecet csináltatok számára, és a vasutra elküldöm. . .

„Ez előtt 15—16 évvel az öreg Napoleon Európaszerte hirdette, hogy az ő állatgyűjteményébe egy pár tűzök szükségeltetik. Erre a kis-ujszállási gyógyszerész, B. ur két tűzököt föltett a vasútra, s meg sem állott velök egész Párisig, sőt a híres császári palotáig. III. Napoleon pedig annyira megörült, hogy B. urat saját császári equipageján napokig végig-végig hordatta Páris utcáin, s mikor tőle nagy érzékenységgel bucsút vett, egy igen szép gyémántos gyűrűt nyomott az egyik ujjára. Nem azért

hozom e világrázó eseményt föl, hogy velem hasonlóképen cselekedjél. Én e szerencsében már előbb részesültem, mikor egyszer püspöki equipageodon, még pedig harangzugás közt (miben B. urnak nem volt része) bevittél Beszterce-Bányára; másszor pedig az én mostani csillogó gyűrűmet küldéd. Az én vágyam sólyomszárnyai sokkal nagyobbakra nőttek, hogy sem Napoleon felbukott trónja magasságát túl ne röpülhetné; mert én azt kérem Tőled, hogy tarts meg engem hű barátaid gyűrűjében, ha nem is gyémántnak, legalább egy kis atomrésznek“ stb.

E levél a tűzoknál egyébről és tanuskodik; hű kifejezése azon közös szeretetnek, melylyel Ipolyi iránt barátjai viseltetnek.

X.

gyancsak a M. Történelmi Társulatnak *Rima-Szombat* városában, 1876. évi augusztusban tartott nagygyűlésén Ipolyi püspök elnökölvén, azt „oly epochalis beszéddel, illetőleg műremekkel nyitotta meg, melynek becse nem egyedül a rhetori és művészi beosztáson, a nyelvezeten sarkallik, hanem e helyt egy magasabb történetpolitikai álláspontból ítélő s egész nemzetléletet felölelő emanatioval van dolgunk.“ Ezt irák fölöle egyidejüleg a napi lapok. Mi ezen beszédet is kimondott elvünkhöz képest nem a reánk gyakorolt hatás után ítéljük meg, hanem egyik elsörendü lapunk birálatát közöljük róla, min egyébíránt az olvasó csak nyer. E birálat eszmemenete a következő :

A magyar nemzetegység és államnyelv történeti alakulását tette Ipolyi tanulmánya tárgyává, és fölhat vele egészen első királyaink koráig, jellemezvén a változásokat, melyeken ez alakulás átment, a veszélyeket, melyeket kiállott, a szolgálókat, melyeket tett, a jelentőséget, mely évszázadok befolyása alatt benne rejlék, és tudós objectivitással, nemkülönben politikai nagy felvilágosultsággal vonja következtetéseit a multból a jelen számára.

A tárgy actualis politikai mozzanata ritka finomsággal úgy egybe van szöve az alapos és szigorúan tudományos buvárattal, hogy nem kevesebb köszönettel tartozunk a tudós és hazafias főpapnak a tanúlsáért, melyet nyújt, mint az érdekért, melyet bennünk kelt.

Kiválóan szépen rajzolja Ipolyi püspök a nem-magyar nemzetiségek állását a hajdani Magyarhonban. Nem találunk itt

maudite race-t, mint Franciaországban; nincs itt nyoma az angolok, skótok és írek egymás közti véres háborúinak, sem a különböző germán törzsek tusáinak. A Szvatopluk népe és Gelunak (ha csakugyan létezett volna) oláh alattvalói ugyanazon jogokat és szabadságokat élvezik nálunk, mint a hasonló osztályu magyar népek. Nem volt nálunk soha nemzetirtás, nem fajháború; a magyar minden népet a saját nemzetét átható szabadságérzetével hatotta át s azzal ajándékozta meg, a legujabb időkig, 1848-ig, midőn a teljes szabadsággal és jogegyenlőséggel megajándékozott idegen nemzetiségek, mint a felszabadított rabszolgák a gyáva árulás gyilkával feleltek hála helyett.

Találkozzanak bár, kik ebben nem épen előnyösen látják őseink állami bölcseségét feltüntetve, és célszerűbbnek találták volna, ha akkori államférfaink inkább azzal törődnek, hogy a magyarságot körülalakó fajokat előbb assimilálják, mire önként következik vala az alkotmányos jogok élvezete; miben teljes igazok is lehet a mai szempontból, s a tett keserű tapasztalatok után, — de azért őseink szabadságszeretete és nagylelkűsége is igaz marad. Legyenek bár, kik őseink e bölcseségét ép úgy nem hiszik kiemelendőnek, mint nem azon atya eljárását, ki gyermekei szabadságát soha se szorítja a jó nevelés béklyói közé, mert hisz Beszterce-Bánya tudós püspöke által például felhozott franciák és angolok szintén arra oktatnak, hogy a nemzetek, melyeknek az állami egység megalkotása sikerült, e célt nem túlzott szabadelvűség által, hanem hosszú küzdelem árán érték el: Ipolyinak azonban nemes nemzetiségi politikája felfogását és humanus mélyen keresztény érzetét épen úgy el kell ismernünk, mely a következő tétélekben culminál: „Mi is valljuk az emberi nem egységét, és valljuk az emberi törzsek és fajok, a nemzetek és népek testvériségét. Valljuk, hogy mindnyájan a kereszténység és műveltség által egyformán világpolgárok s egy hazának hű fiai lehetünk. Egyformán testvérek vagyunk s egyenjogúak lehetünk még akkor is, ha különböző nemzetiségűek vagyunk, s a mellett is, ha nem egyikünk vagy másikunk anyanyelve az uralkodó nyelv az állami ügyvitelben. Nemzeti nemes tulajdonaikat, melyek annyira diszítik, például, a nagy szláv és dicső német nemzetiségű népeinket, és melyeknek nemzetünk annyit köszön, ezek azért mindannyian épen úgy érvényesíthetik, mint egyenjogúságokat a nemzet életében és műveltségében. — Ipolyi e felfogását, melyet már — mint mondja — a népek nagy apostola, szent Pál hirdete e szavakban: „Nincs többé pogány

és nincs zsidó, nincs idegen vagy barbár és szittya, nincs szolga és szabad!" pedig ime ezer éves történetünk szentesíti, s a jelen igazolja, valamint igazolja első és apostoli királyunk mély értelmű, de eddig jól ritkán értett szavát: „inbecile est regnum unius linguae.“

Meglepően szépen sikerült Ipolyi rajza, midőn a magyar nyelvnek uralkodó és államnyelvvé alakulását adja elő.

Valamint a nemzet az idegen fajok legjobbjait magába olvasztotta, úgy fogadta el az öt környező nemzetiségek nyelvéből a legtalálóbbs kifejezéseket, azokat elsajátította és átalakította. Még nagyobb mértékben tette ezt az angol nyelv, annélkül hogy eredetiségének kárát vallotta. Ha, mint újabban divat, minden szót hegyéről tövére elemezni akarnánk, könnyen behetne azt is bizonyítani (jegyzé meg tréfásan b. Eötvös), hogy az Iliast eredetileg tótul irták. Azonban valamely nyelv állami jogosultsága kérdésénél nem a nyelvészeti enyelgések a mérvadók, hanem azon körülmény, beszél-e azt a nemzet tehetősb és nagyobb része, és képes-e a többség a nemzet ez elhatározását érvényre juttatni? Azt követelni, hogy az állam nyelve az legyen, melyet mindenki beszél, lehetetlenség. Ez esetben nem volna államnyelv se Német-, sem Angol-, sem Oroszországban. Ez országok mindegyikében jelentékeny azok száma, kik nem értik az állam nyelvét.

Ipolyinak, ki főpapi hivatalát oly megyében végzé, mely nemzetiségi izgatásoknak különösen ki van téve, illet e kérdés elől ki nem térnie, hanem tudománya és hivatala tekintélyével, mely történelmi belátásával és bölcs mérsékletével megbeszélne és eldöntenie ez actualis kérdést, melynél semmi inkább nem érdekli a közönséget.

A lelkesedés, melylyel Rima-Szombatban fogadták, az érdekelttség, melylyel az egész országban olvasták Ipolyi e beszédét, művei e gyöngyét, a legegclatansabb tanúsága a magyar nép helyes, századokon vallott tapintatának. Boldogult Wenkheim Béla báró minister, ezen amily bölcs, oly hazafias államférfiu, a legelső ünnepélyes alkalommal, midőn a Buda-Pesten ülésező europai statistikai és ugyanakkor tartott archaeologiai congressus tagjait a ministerelnöki palotában ünneplé, fennen dicsérte Ipolyit, hogy mily tapintatosan tárgyalta rima-szombati beszédében a nemzetiségi kérdést, melyet akkor a buda-pesti nagy német lapok is egész terjedelmében közöltek és dicsérőleg commentáltak, mikor Europa nevezetes férfiai nálunk mulatának; és

köszönte neki, hogy ily helyesen találta el a kormány mérvadó körei intentióját. Ipolyi szerényen válaszolt, hogy mennyire örül ennek, valóban átalotta volna, hogy egy vagy más kifejezésében megütköznek. „Igen; mondá a báró, ha Ön talán egy szóval többet vagy kevesebbet mondott volna; de épen az csodálandó, hogy eltalálta a valódi, megfelelő szót és eszmét e kényes kérdésben.“

Elhiszszük tehát a 78 éves táblabírónak, hogy Ipolyi beszéde nem elfárasztotta, de estig, sőt reggelig elhallgatta volna azt. Följegyzendőnek találjuk, mit ugyanekkor egy kávinista esperes e beszéd hatása alatt toastot mondva szólott: ilyen embert izzé, porrá kellene törni, s e porból minden embernek beadni, hogy a nemzetiségi kérdés azonnal megoldva legyen; és ha minden püspök olyan igazságot hirdetne, mint Ipolyi, ő is szívesen katolikussá lenne. Mire mi azt jegyezzük meg, hogy Ipolyi ekkor is csak jelmondatához: „Deus et Patria“ maradt hű, azt soha se választva az életben ketté.

* * *

A következő 1877. évben a történeti társulat Pozsony-ban tartotta vidéki nagygyűlését, melyen ismét Ipolyi elnökölt és tartott megnyitót. Ez évben, melyben a történelmi társulat a céhszabályok és iparos codexek kiadását határozta el, a városban, melyben hajdan a céhek és ipar teljökben virágzának, mi természetesebb, mint hogy Ipolyi a hazai ipar történeti multjáról, azon fontos kérdéstről, mely nemzetünk culturalis fejlődésével a jövőben szorosán kapcsolatos, „*A magyar iparélet történeti fejlődéséről*“ értekezzen. Tette azt a történetíró széles tudományosságával s a hazafiúi szív melegségével. — Megismertette a nemzettel a hazai ipar szép fejlettségi fokát a multban; fölfüdü az okokat, melyek megnehezítik fejlődését, de egyszersmind kijelölte az utat, melyen haladva virágzásának biztosan nézhet eléje. A történést helyenkint a bölcs nemzetgazda váltotta föl, s ismeretei ez új körével világította meg a kérdést.

„A közérzet és szükség, a közvélemény valamint a történet fenhargon hirdeti és követeli a socialis kérdések fölismerését, melyeket az iparnak kell megoldani.“ Fölismerve jelentőségét sürgeti az iparnak tanítását és nevelését és magasabb irányának kifejlesztését. „Hirdetnünk kell — ugymond — dicsőségét és hasznát, hogy munkára buzdítsunk . . . Ki kell mutatnunk, hogy mint agricol állam ipar nélkül tovább nem létezhetünk . . .

Se nagyhatalmi állás, vagy hadak túlnyomó ereje, sem a régi történeti dicsőség vagy új politikai doctrinák nem képesek az ipart pótolni.“

„Tanui voltunk ujabban egy példátlan nagy háborúnak és conflagrationnak, mely egy nem kevésbé nagy nemzetet leverte és kizsákmányolt. De virágzó ipara, szorgalmas munkája, köznépének erénye és vallásossága jobban képesíté a balsors csapásai elviselésére, mint vesztett híres hadi vitézsége, nagyhatalmi állása s eddigi európai diplomatikai túlsúlya. Leküzdötte azokkal egyszerre a háboru dulasát, s a belső communisticus lázadás forradalmát. Megbirta vele a legnagyobb hadi sarcot, melyről valaha a történet beszél. Megtanultuk belőle az igazságot, hogy a szorgalom és erény, a hazafiság, munka és ipar a hadak erején is túl tesz, sok milliárdnyi zsákmány sarcot is megbir, a legélesebb látású államférfiak terveit és számításait is kijátszsa s egy nemzet öntudatát még inkább fokozza.“

Ma már mindezen állítások közkeletűek, s az országos kiállítás után nincs, aki kételkednék igazságok felül. De akkor, jóformán még csak ő kezdette azokat a történet magaslatára emelve, s annak dicsőségével körülvéve ily főhangon és remekül hirdetni. Ezt érezve alig volt az időben Magyarországon iparegyesület, mely Ipolyit ne üdvözölte volna feliratával, míg a hazai sajtó, sőt a bécsi is egyhangulag dicsőíté lapjaiban, melyeknek egész tömege áll előttünk. Ebből látjuk, hogy Ipolyinak, „a kath. egyház nagynevű főpapjának, s a hazai tudományosság elsörendű bajnokának ajkairól“ kelt ilyen szavak országszerte hatottak, gyujtottak. Számos lap Ipolyi beszéde hatása alatt tanulmányokat közölt belőle és felőle¹⁾, míg az ipartársulatok nevesbjei: a fővárosi iparosok köre, a veszprémi iparos ifjuság és egyesület, az egri ipartársulat és mások a napi lapokban is közölték, köszönő feliratokat küldöttek Ipolyinak pozsonyi beszédjeért.

Ipolyit Pozsonyban egyéb öröm is érte, melyről Szilágyi Sándor ekként emlékezik²⁾: „Épen a Köpcsényre kirándulás előkészületeivel foglalkozván, beléptem Ipolyihoz, kinél a plebános és jegyző vezetése alatt szépszámú tót küldöttséget találtam. Öreg, módos földmivesek voltak a közel Zohorról, hol mintegy husz év előtt Ipolyi még plebános volt, s kik most meghallván,

¹⁾ Így a „Alföldi Iparlap“ Könyves Tóth Kálmántól; a „Család és Iskola“ Hegedűs Istvántól; a „Pester Lloyd“ Duxtól sat.

²⁾ Fővárosi Lapok 1877. 217. szám.

hogy régi szeretett papjok e vidéken jár, küldöttségileg fölkeresték. Ipolyi is szívből örült a régi ösmerősöknek, de ezeknek az öreg parasztnak, a régi ösmerősöknek arca már nemcsak örömet, hanem büszkeséget is tükrözött vissza; kifejezve látszott rajtuk: „a miénk volt.“

* * *

Ha a tört. társ. évi vándorgyűlései hasznát a tudomány gyakorlati terjesztése s az adatok szerzésének szempontjából kicsinyleni nem lehet, kétségtelen az is, hogy Ipolyi beszédei által emelkedtek azok az öket megillető jelentőségre.

A következő 1878. évben *Kassán* a legszebb és legművészebb gót izlésű alkotmány székhelyén, felső Magyarország e híres fővárosában, nem választhatott Ipolyi sem a helyhez méltóbb, sem épen magára nézve megfelelőbb feladatot, mint ha Kassa híres domjával szemben hazai műtörténeti emlékeink vizsgálatáról s azok föntartásáról beszélt úgy, mint csak ő tud beszélni. Ha mégis e tanulmány, mely — mint minden dolgozata előzőihez képest haladást tanúsít — bővebben nem foglalkozunk, ezt azért tesszük, hogy ismétlésekbe ne keveredjünk, miután részletekbe nem bocsájtkozhatunk; különben is Ipolyi e megnyitója egyik láncszeme azon sornak, melyben a nemzeti lét actualis nagy kérdéseivel foglalkozik.

Első e sorban — mint láttuk — a nemzet- és államegység kérdésének tanulmánya. E nemzetegység nélkül se befelé, se kifelé nem állhatunk biztosan. Ebben mindig egyet értettünk, csak újkori zavargók kezdték megingatni az együvé tartozás nagy eszméjét; s azért szükségesnek találta Ipolyi e régi erős hitet helyre állítani történetünk összes emlékei tudatának fölbresztésével. Aztán kifejtette a jelen megélhetés és jólét, a nemzeti nagyság és emelkedés legfőbb eszközeinek, az iparnak és művészetnek amaz alapkérdéseit és föltételeit, adatait és emlékeit, melyeket történelmünk felmutatni és indokolni képes.

Követte ezt *Maros-Vásárhelyt* a vitéz székely nép főhelyén, a székely vitézséggel és katonasági rendszerrel szemben, jeles történeti tanulmányának előadása a *magyar hadképesség*-nek, mely e hazát szerzette, a nemzetet föntartotta és föntartani van kiváltképpen hivatva, föfontosságáról. Mélyen ható értelemmel, genialis fölfogással, éles conturokban adja elő, mint eddig talán Salamon Ferencen kívül senki — a magyar hadviselés és honvédelem történetét, és nem „epigon“-ként, de nagyobbak mutatta be magát azon történeti nevezetességü főpapoknál, kik ámbár

mindig igyekeztek a béke olajágát kezökben magasra tartani, de ha a haza érdeke úgy kívánta, nem riadtak vissza a harc veszélyeitől sem. — Ipolyi esze világával és szive melegével többet lendített a haza védelmén és a nemzet fönmaradásán az által, hogy irányt adott számos magyar családnak, sőt az összes magyar ifjúságnak, és megtörte azon, immár elöitéletté kövesült ellenszenvet, mely nálunk a katonáskodás ellen kezdett meggyökeresedni. Kimutatta és éreztette, mily baj, de politikai hiba, ha magyar ezredeink vezérletét idegen nemzetiségű tiszteknek, németeknek, cseheknek, még olaszoknak is nagyobb számban engedjük át. És történik ez akkor, midőn minden magyar hadköteles és míveltebb fiatalságunk affölött panaszkodik, hogy nem bir kereseti forráshoz jutni! Noha eleddig az egy, mivel főlényünket tanusítottuk, a magyar hadviselés volt. Ezzel gyakran tényezők voltunk a világtörténelemben, a birodalmak és népek alakulásában, tiszteletet szereztünk nevünknek és ügyünknek. — Akik azt a kifogást tették, hogy a közös hadsereget nem tartják nemzetiesnek mert idegen szellemű, német nyelvű a vezénylete, azokat meggyözte arról, hogy kifogások balga, mert circulus vitiosus. Lépjének bele, vegyenek túlnyomó részt benne a magyar ifjak, vigyék fel magasra és túlsúlyra befolyásokat, és majd utat törhetnek a magyar szellemnek is legalább annyira, mint a német és szláv elemek, vagy épen granicsárok.¹⁾

Ez ellen a monarchiának se lehet kifogása, mert legyen háborunk akár az elnyeléssel fenyegető németiség ellen, akár az elárasztó szlávtság ellen, a magyar nemzet egyedül az, melynek ebben épen úgy létkérdése és főállása forog fenn, mint Ausztriának s az uralkodó háznak. — E kötelesség alól kivonni magát ma nem lehet többé hazafiség. Ma, midőn — hála nemzetünk kitartásának és eszélyének — van önálló kormányunk, nemzeti politikánk, magyar honvédségünk; ma a leghazafiasb törekvés, hogy mentül több magyar tiszt és törzstiszt szolgáljon a közös hadseregben.

* * *

Méltóan fejezi be Ipolyinak e nemű tanulmányait a magyar történeti congressus megnyitásakor Budapesten, 1885. július 3-án tartott legujabb beszéde, melyben oly ékesen, oly forró hazafias

¹⁾ Jóllehet Ipolyi oly melegen és meghatóan szözlött a nemzeti élet és hivatás ezen fontos ágáról, még is találkozott egy gyarló eszű német-magyar, vagy talán inkább nihilista, ki a „Nemzet“ tárcájában azzal merészkedett gyanusítani Ipolyit, hogy a nemzetet a német katonáskodásba akarja vinni. „A madarat tolláról. . .“

érzéssel nyilatkozott „a történelemről és a magyar történelmi szellemről.“

Bevezetésül a történetírás fejlődését előadván megemlíti, hogy a történetírás a legrégebb irodalmi disciplinák közé tartozik, de mint tudomány a legifjabbak egyike. Ismerteti és jellemzi a különböző korszakok történeti módszerét az ősidők hitregéitől kezdve a középkori krónikásokon át az ujkorig, kielégítőnek azonban egyiket se találja; csupán a legujabb kor történettudományában talál két nevezetes, termékeny hatású mozzanatot: a műveltség-történeti és nemzet-történeti szempontokat, melyek noha ellentéteseknek látszanak, azonos forrásból erednek s egymást kiegészíteni hivatvák. Ez irányok támaszták föl a historiai tudatot, mely nemcsak a multa nézve ad biztos fokmérőt, de mérleget nyújt a mivelődés jövő fejlődésére: ismerve a multat okulhatunk rajta és megtanulhatjuk belőle, mi az a talizmán, mely ezer éven át föntartá a magyar állameszmét? A mult azt feleli: nem a nemzet száma, ereje, nem is intellektuális hatalma és műveltsége; hanem igenis emelkedett öntudata, nemes önérzete és szabadságszeretete; az, hogy a nemzet jó sorsában, balszerencséjében, dicsősége és viszontagságai közepett egyaránt fölismerte a nemzetet összetartó állameszmét és egységet. Azért ezt az öntudatot, mely a kor reális irányzatai közt mintha kihalóban volna, éleszteniünk és izmosítanunk kell: ez hivatása a kultur-egyleteknek, erre kell törekedni az iskolában, e magasztos cél vezesse a történetíró tollát. A fejlettség mai fokán nem elég többé a hazafiúi frázis, a szóvirág; meg kell keresni ama sajátos vonásokat, melyek által a magyar nemzet a világ többi népei közt érvényesítheti magát, s ez a történetíró dolga. Meg kell állapítani a magyar nemzet jellemét a nyelv, politika, jog, társadalom, irodalom, tudomány, művészet és ipar terén egyenlő buzgalommal. Tagadják bár sokan, a magyar geniusnak megvan saját jellege, mely évezredekén át nevelve a nemzetet, izmosodott maga is. Hogy van és hogy a nemzet eredetisége nemcsak inponált, de hódított is, azt a hazai történelem sok lapja bizonyítja. Ez eredetiség legbiztosabb eszköze a jövő boldogulásnak. Ne merev mozdulatlanság legyen tehát elvünk, ne ragaszkodjunk ridegen a multhoz; hanem a nemzet geniusza szerint adjunk helyet a kor követelményeinek, vagyis az újításokat igyekezzünk a nemzeti hagyományok és aspirációk keretében alkalmazni. Óvakodjunk a szélsőségektől és túlzásoktól az oktalan magyarosítás-tól, ép úgy mint a divó analysisistól, mely idegen elemekre bontja

szét a magyar műveltség egészét; ne tőrjünk a túlsúlyra vergődő idegent se, mely a rohamos ujhodás mellett éli világát. Ellenben kizárnunk se szabad az idegent, melyre szükségünk van, és volt mindig, hisz az idegen elem fölvétele és beolvasztása képezte századokon át hagyományos politikánkat. Régente másként történt a beolvasztás, ma az iskoláé e feladat, melyet a történet tanítása által fog elérni.

Ugy tudjuk, hogy Ipolyinak egy más műve az előbbinek „A magyar történelmi szellem-“nek befejezéseül a magyar nemzeti nevelés szelleméről fog értekezni, az idegen elemekkel anynyira inficiált, közönbös és cosmopolitanicus nevelési rendszer ellenében. Valóban méltó eszme volna az országos közoktatási tanács elnökéhez, mely állást Ipolyi az 1878. december 9-én kelt királyi kinevezés folytán számos éven át hasonlóan betölti, mint annyi más tudományos és művészeti társulatok elnökségét, melyek élén áll, mindenütt ritka tevékenységet fejtve ki.

XI.

Az országos magyar *Képzőművészeti Társulatban*, mely a negyvenes évek Műegylete szerény csemetéjéből nőtt oly virágos tulipánfává, minőnek ma látjuk, a hetvenes évek végén nagy forrongás uralkodott; sokan azt hitték, hogy a bukás szélén áll, mire Ipolyi püspököt választák meg elnökeül.

A társulat t. i. összes vagyonát, megtakarított tőkéit nagy költséget igénylő, de csekély jövedelmű építkezésekbe, a Múcsarnokba

és Zeneakadémiába fektette, s ez által százötvenezer forintnál nagyobb adósságba keveredett, pedig még utólagos, nem jelentéktelen költségek is merültek fel, melyek fizetése annál nagyobb zavart okozott, minthogy tagjai száma az által, hogy a hazai művészet rovására a külföldieket dédelgették, mind inkább fogyott, és már alig haladta meg a kilencszázat, kiknek évi díja a folyó költségeket és műlapok kiállítása árát se fődözte: e mellett a kiállítások is veszteséggel jártak; szóval a képzőművészeti társulat határozottan deficites állapotban sínlett.

Ipolyi püspöknek, az új elnöknek, kinek élete egyik magas eszményét képezte mindig a hazai művészet, minden lelkesedését, buzgóságát és gondját arra kellett tehát fordítania, hogy a társulatot anyagi bajaiból kisegítse nemcsak, de benne a magyar művészet fölvirágoztatását is előmozdítsa. Mily mértékben sikerült mindkét feladata, azt a társulat évkönyvei, az 1880—1885. évi közlemények hat folyama, melyek itt kútfőnkül szolgálnak, tanusítják.

Minden baj orvoslása első sorban a baj fölismerésétől függén, Ipolyi szokásos ösztönzésével lépett a közgyűlés, illetve a nemzet elé, és hímetlenül föltárta mindazon visszasságokat, melyek a társulatot romlással fenyegették; de nyíltan kimondotta az országnak azt is, hogy ily országos intézet nem állhat fenn kilencszáz taggal, és rámutatott a szegényebb Galiciára, mely két művészeti társulattal dicsekszik, melyek egyike a krakai ötezetet jóval meghaladó tagot számít. Fölhívá egyuttal a nemzetet a művészet, mint kiváló közmívelődési cél támogatására, viszont biztosítván azt, hogy feladataul nem a kozmopolita, de különösen a magyar nemzeti művészet pártolását tűzte ki. „Nekünk nemcsak művészet, de nemzeti és magyar művészet kell; — monda lelkesülten Ipolyi gyönyörű beszéde rendén, — nemcsak át kell vennünk más nemzetek művészetét, de kifejteni, úgy szólván megteremteni kell a mienket. Az első is szép, de az utóbbi dicső. Amaz érdem, ez kötelesség. Csak kis nép utánoz és vesz át mindig. Aki erős, szelleme van és nemes ambíciói, az maga alkot saját szívéből, életéből, társadalmából és története mezejéből. Erre kell vágnunk, ez teszi tiszteltté a magyar művész nevét és méltó törekvési cél Magyarországi művészeihez és művészet pártolóihoz“

E fölhívást legott követte némi siker; a tagok száma rövid időn mintegy négy százzal szaporodott, néhány törvényhatóság évi segélyt biztosított, mások alapítványokat tettek. Minthogy pedig ez ut (előre lehetett ezt látni) teljes sikerre nem vezetett, Ipolyi szükségesnek látta ő felsége a király legmagasb pártfogását kikérni, valamint az állam segélyét igénybe venni. Mindkettőt jó eredménnyel; mert míg Ő Felsége három év alatt fizetendő 30,000 forintot utalványozott civillistájából, az országgyűlés évi négyezer forintot szavazott meg képzőművészeti célokra. S e helyt magasztalólag illik kiemelnem *Tisza Kálmán* és *Trefort* ministereket, kik a királyi fölségtől a civillistából subventiót, és mint legfőbb egyházi kegyurnak elhatározását kinyervén, a vallásalapból ötezer forint évi költséget tűztek ki egyházi és oltárképek verseny útján díjazására és megrendelésére; e célra Ipolyi elnöklété alatt egyházfestészeti bizottságot nevezett ki a képző művészeti társulat köréből, mely a társulat kiállításait használja pályá- és versenyterül.

Ipolyi lelkesedése ennyivel sem érvén be, amint hogy soha se volt szokása a félúton megállapodnia, hogy a hatóságokat, intézeteket, nagybirtokosainkat szintén tevékenységre sarkallja,

rámutatott középületeinkre, és nagyaink díszpalotáira, dísztermeik képcsoportjaira, ha nem üres falaira. Mit látunk ott? kérdé; minden egyebet, csak valódi magyar művészeti képeket nem. Bécs, Páris festőinek munkái foglalják el a legdíszesebb helyeket a magyar művészeknek alig marad fenn egy-egy szöglet. Pedig ha nem kezdünk visszatérni házi isteneinkhez, ha azt, mi a mienk, nem becsüljük, nem emeljük, hogyan várhatjuk a jobbra fordulást a magasb művészi szárnyalást, a műremeket?

A szónál szintén nem maradott, hanem a tettek terére átlépve indítványozá, hogy évenként pályázatok hirdettessenek oly színvázlatra, mely a magyar történelem egész körét felkarolja, vagy a magyar életből állítson elő jeleneteket és alakokat. „Szerencsésnek érezném magam, — tevé hozzá szerényen, — ha részemről egy vagy két pályadíjat kitűzhetek évenként.“ Csak épen érinteni kívánom e helyt, hogy Lotz Károly „Hunyady János halála“ és „Szent Istvána“ az Ipolyi püspök által kitűzött ötszáz forintos pályadíj nyertesei.

Ugyancsak mindjárt első közgyűlési megnyitó beszéde alkalmával megpendítette Ipolyi a nemzeti történeti arcképcsarnok fölállításának, nem különben egy magyar műakadémia fölállításának eszméjét, mely eszmék elseje ma már teljesen, utóbbika részben, a mesteriskolában realizáltatott. „Nemzet, mely a művészetet nem pártolja, nem lehet művelt,“ e kemény, de igaz szavakkal fejezte be Ipolyi elnöksége első évét. Kimondhatta e szavakat a magyar nemzettel szemben, mert senki ugy nem hitt műveltségében, senki ugy nem bizott áldozatkészségében, mint épen Ő. És csakugyan már a második év végével a Gondviselés iránt méltó hálával és benső megnyugvással léphetett Ipolyi az ország elé, oly eredménnyel, mely mindenütt a világon parátlannak nevezhető. Ugyanis, életbe léptette a társulat új szervezetét;

zilált vagyoni állapotát rendezte, a drágább kölcsönöket olcsóbbakra convertálta, az évi jövedelmeket csaknem megkettőztette;

jeles műlapokat adatott, kitünő kiállításokat rendezett, melyek immár bőséges jövedelmet hoztak.

E mellett, hogy mennyire sikerült a képzőművészeti társulat céljait jutalmakkal, pályázatokkal, vásárlásokkal, a képáruccsarnok és szakkönyvtár fölállításán kívül termékeny eszméi és buzdításai által elérnie, vagy legalább megközelítenie: arra Trefort Ágoston miniszternek Ipolyi püspökhöz intézett levele

egyreszeivel felelünk: „A képzőművészeti társulat kiváló szolgálatot tett a művészetnek — ezek a minster szavai — midőn Nagyméltóságodat elnökének megválasztotta, mert tekintve minden egyéb érdemeitől a képzőművészetek körül, Excellentiádnak a társulat közgyűlésén tartott megnyitó beszédei valódi tanfolyamot adnak a képzőművészet jelentőségéről és azon módokról és eszközökről, melyek által ezt hazánk és népe érdekében értékesíteni kell. . .

Napjainkban a képzőművészet egyszersmind nagy közgazdasági tényező is. Világos példa erre Franciaország, mely művészeti iparával egész Europa felett uralkodik. . . A művészetet be kell vezetni a középületekbe, templomokba, az iskolákba, nyilvános terekre és sétahelyekre. . . Az állam nyisson tért a képzőművészetnek a középületekbe, az egyház a templomokba. . . Mig e sorokat írom, veszem észre, s azt hiszem Excellentiád is érezni fogja, hogy eszméink és törekvéseink a képzőművészet körül azonosak. Részemről ebben biztosítékát találok helyességöknek, és reményt meritek sikerök iránt. Csak ne féljünk az akadályoktól és tartsunk ki, mindegyikünk a maga körében.“

* * *

Ipolyi e kitartása által letudta győzni, mire eddig oly méltán panaszkodott, „a magyar közönyt“, miről 1882. évi megnyitó beszéde, az öröndetes események egész sorát constatálván, tanuskodik.

A lefolyt 1881. évben, melyről e megnyitó beszámol, harmincz-ezer forintnál több volt a nyereség; a tagok száma közeledett a kétezerhez; a műkiállítások látogatásából bejött jövedelem a tizenkétezer forintot túlhaladta. Szellemi tekintetben legfontosabb volt a képzőművészeti akadémia fölállításának tervezete. Trefort minster felhívása következtében a társulat részletesen foglalkozott a kérdéssel, és oly tervet készített, melynek fokozatos életbe léptetése aránylag csekély költség mellett nagyszerű eredménnyel kecsegtetett. — A művészek tūrhetőn elég foglalkozást nyertek a hazában, mert valódi nemzetellenes bűnek és „a hazai művészet érdeke ellen elkövetett merényletnek bélyegzé Ipolyi, a nemzet oraculum“, ha a hazai erőket nem méltányolva, külföldiekhez folyamodtunk volna. Mihez képest a M. T. Akadémia kifestése, a budavári koronázási, a kassai dom, a bártfai, turócszentmártoni s egyéb egyházak helyreállítása és diszítése sok művészt foglalkoztatott, mig a budapesti kiállításokon 33.315 forint áru művet adtak el.

Ezek folytán a társulat jóhíre és tekintélye mind inkább terjedt. Egyenes felhívást kapott a párisi Salon, a bruxellesi, antwerpeni, londoni s több más kiállításra; a bécsi nemzetközi kiállításon külön termet nyert a magyar művészet; Rómából magyar szövegű felhívást is küldöttek; a külföldön is vásárolták a magyar műtermékeket stb.

Ipolyi élénk éljenzéssel fogadott beszéde után Harkányi Frigyes orsz. képviselő kelt föl, és valóban a társulat tagjai érzelmeit fejezte ki, — jelenték a budapesti lapok, — midőn köszönetet mondott Ipolyinak, „ki mindenkinél többet tett a társulat előmozdítása végett.“

Ipolyi megnyitó beszédeinek különös érdeket kölcsönöz az, hogy mintegy évi krónikáit képezik a műalkotásoknak és műmozgalmaknak hazánkban. Ide sorolandó, hogy Rezső koronaörökös ő fenségének, a társulat fővédnökének násza ünneplése alkalmával meglátogatta a műcsarnokok és kiállítást. Az elnök hódolatos szép beszéddel fogadta őt, kifejezvé, hogy az uralkodó ház egyik dicső hagyományát képezvén a művészetnek vallásos kegyelettel párosult szeretete benne mint fejedelmi örökösben korán feltalálta lelkes pártfogóját azon intézet, mely fenséges nejének nagyatyja, József főherceg nádor kormányzata alatt vette kezdetét a Műegyletben.

Nem kevesebbé nagy fontosságú esemény volt a Munkácsy Mihály korszak alkotó művének, „Krisztusnak Pilátus előtt“ elkészülte és kiállítása Buda-Pesten. Ipolyi ítélete, sőt apologiája e műremekről oly nagyszerű, hogy azt, ha terem engedné, szó szerint kellene adnom. Meg kell azonban elégednem néhány tétéle idézetével: „Munkácsy művénel az újabbkor, a XIX. század nagy művészete nem alkotott nagyobbat. A legutósó nagy mester, Rembrandt óta senkisem alkotott ily remeket. Munkácsy nevét csak a legnagyobb művészek, egy Michel Angelo és Raphael mellett lehet méltón említeni.“ Mekkora volt tehát Ipolyi büszkesége, midőn Munkácsyt, kit a honvágy hozott vissza szeretett hazájába, 1882. februárius 19-én a Műcsarnokban, kiállított remekműve előtt, Trefort minster, néhai Majláth György országbiró és nagyszámu, előkelő vendégek körében ünnepélyes beszéddel fogadta és átnyújtotta neki azon finom mivű ezüst babérkoszorút, melylyel őt a képzőművészeti társulat megtisztelte.

„Üdv érte, főpap, hogy fölkent kezdeddel
Megkoszorúztad a remek művészt,
Ki által a megszenvedt isten-ember
Minket uj könyre, imádra készlt!

De dicsőség is az Ur szolgájának
Mert él szívében képe a hazának!

Nem szándékom leírni, melyek még mindnyájunk emlékezetében élnek, és az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1883. évi Közleményeiben híven megírva vannak, „Munkácsy Mihály diadalnapjait,” noha azokban Ipolyinak tetemes része volt, és azon jutalma, mely lelkünket elfogja, ha sikerült műveinken végig tekinthetünk.

* * *

Ily érzés fogta el őt akkor is, midőn ugyanazon 1882. év korszakias két mozzanatáról tett jelentést az 1883. évi közgyűlésen. Ezen mozzanatok egyike a fejlődő magyar festészeti műiskola első határozott és tömegesebb föllépte volt, amint az a társulat őszi kiállításán először tünt föl művei nagyobb számával; másik a magyar műakadémia szervezésének első lépése a festészeti mesteriskolának megalapítása.

Az őszi kiállításon ugyanis, két sorozatban egyszáznyolcvan magyar művésztől eredett kép vala kiállítva, oly tekintélyes szám, milyen kiállításon még el nem éretett, élénk örvendezésére a magyar sajtónak, (A Hon, Pesti Napló, Egyetértés stb.) mely e jellenséget elismerésre méltónak és biztatónak találta. De még ekkor is, midőn annyi év és erő nemes küzdelmei után, mint új hódítás a nemzeti műveltség terén, immár ténynyé vált a magyar festészeti iskola, szükségesnek látta Ipolyi egész nyíltsággal kimondani, hogy habár az új iskola növendékei át vannak részben hatva a nemzeti érzettől, de nincsenek áthatva annak magasabb nyilatkozata és iránya által; szükségesnek találta hibáztatni az előadás tárgyának gyarló megválasztását, annak alacsony mértékét, a genrenek selejtességét. „Mintha — ugymond — a magyar élet típusát, jellegét és szellemét csakis a csárda és a csapszék szolgáltatóná? Mintha az csak a vásárban és búbos kemenczéjű szobában, a borjúsáju ingujban és betyáros föllépésben, vagy csak feltűnő külsőségekben lenne föltalálható? És nem a nemzeti élet nemesebb és magasabb alakzataiban, a nemesebb erkölcsi és vallásos érzelemben és életben, ennek szellemében és jelleme kifejezésében volna keresendő?”

Ugyanez évben voltak kiállítva Buda-Pesten is Verescsagin vándoruton levő híres művei, mit csak azért említek itt meg, hogy Ipolyi ítéletét rólok ide jegyezzem azon időből, midőn még őt vallásos botrányai előtt meg nem bélyegezte volt a kritika. „Két-

ségtelen — ezek Ipolyi szavai — hogy a mester (Verescsagin) a sajátos művészeti felfogás és kivitel, az eszmény és technika tekintetében bizonyos mesteri *különlegességet* képez, ... amennyire benne az irányfestészet feladatán túl a sensationalis *hatásvadászat* irányzata kirí, önkéntelen vele jár az érzékitésnek és hatásvadászatnak többi kinövése is. Ebhez csatlakozik a kiállítási *látványosság raffineriája*, mely a megvilágítás irányzására, az ezt fokozó villanyvilágításra, és decoratioi előnyökre fekteti a súlyt. Mindez amint nem képezheti a művészi célt, úgy nem szolgálhat valódi, tiszta műélvezet tárgyaul. Az ily látványosságokban inkább a műérzék nélküli közönség találhatja gyönyörét, melynek ez, és nem a művészet képezi vonzerejét. Félhető valóban, hogy jövő kiállításainknál, ha nem használunk bengaliai fényt és decoratióul indiai szőnyeget, shawlt, nem lesz sűrűbb látogató közönségünk. Ezzel szemben jogosult lehet Tainenak a kiállítási salonokat látogató nagy közönséget jellemző újabb erős bírálata: „Ugy jár oda is — ugymond — mint circusi előadásra. Rémes, vérengző, harcias jelenetek, meztelen, buja nők képeit s egyéb szemkápráztató dolgokat kíván látni. S a művészek azért festenek számára nyakazást, circusi öldöklést, véres csatákat, forradalmakat, Andromedákat, Bachansnöket stb. — A nézők és bírálók savanyú, unott képpel ögyelegnek végig a termeken, keresve az egyhangu tájképek, erdők, mocsarak s a többi közt a pikánsabb tárgyakat.“

Az év fényes eredményeihez röviden kívánjuk csak megjegyezni, hogy a társulat vagyona 1882-ben összesen 33,163 frttal javult; a „Krisztus Pilatus előtt“ kiállításnak egy hónap alatt 80,000 látogatója volt; Ipolyi elérve látta az általa kitűzött egyik főcél, hogy a nemzet magasabb körei mind inkább érdeklődni kezdettek, az eddigi külföldieskedés helyett, a magyar nemzeti művészet alkotásaiért. Sőt maga az udvar, ő felségeik látogatásra méltatva a kiállítást, és kilenc magyar képet vásárolva ebben példával elüljártak, s velők a budai és gödöllői magyar királyi palotákat diszitették. Míg a többire nézve összesen 105 műtárgy vásároltatott 41,224 forinton; a pályázatok és múlapok jól sikerültek stb.

Ipolyi elnök e szavakkal fejezte be essayszerű beszédét: „Eljutottunk immár odáig, hogy láthatták szemeink az új magyar festészeti iskola hajnalát, s elérhattük a magyar műakademia kezdetét. Betekínthettünk, mint népe vezére, Mózes az ígérlet földére mi is, a magyar művészet szebb jövőjébe. Álljon elő im-

már utánunk az új Jozsua, ki bevezesse nemzetünk művészetét tejjel és mézzel folyó hazai Kánaánjába!

Joggal mondható ez önérzetes szavakat a magyar képzőművészeti társulat lelépő, de egyhangulag újra megválasztott elnöke, kiről a müncheni Allgemeine Zeitung (1883. aug. 7. Beilage 218.) így nyilatkozik: „A művészet gyökereit Magyarországon nehéz kifürkészni, még nehezebb kimutatni. A magyar műtörténelem kezdetén van még csak, mondhatnók igazában alig terjed hátrább husz évnél, és jelenleg megalapítójául a műkedvelő és műtudós beszterce-bányai püspök, Ipolyi Arnold tekintendő.“

1884-ben Ipolyi Arnold püspök oly beszéddel nyitotta meg a képzőművészeti társulat közgyűlését, amely irodalmunkban „méltán feltűnéses eseménynek“¹⁾ mondható. Ismét nem egyszerű elnöki enunciatio; a közgyűlési megnyitók phrasisai sem laposítják. „Noha oly nyilt, oly őszinte, a mennyire csak nyilt és őszinte lehet az, akinek semmi elhallgatni valója sincs, de a bevallás korlátozásait sem érzi, — mégis lelkesítő egy beszéd. Jóltevő melegségét mindig megkapja a hazafias szellemtől, mely nemes eredetét ékesen hirdeti.“

„A tudós főpap ismét egész szemlében adja elő egy év képzőművészeti eseményeit, kiterjeszkedve a társulaton kívül álló hazai műmozgalmakra is. Ipolyi elnöki megnyitó beszédei évről évre füződő láncolatai a magyar képzőművészet történetének és a kimagasló események birálatának. Egykor összegyűjtve, forrásművekkül szolgálnak, és a közvetlenség hevét az eszességnek, műértésnek becses nyilvánulását tömören képesek tovább adni a műtörténetirő rendelkezésére.“ (Egyetértés. 1884. márc. 10).

Ez évi beszéde élesen támadt egy hanyatló iránynak fölgalvanizálása ellen, mely hatalmába ejtette a magy. kir. operaházat, hol a festészetnek oly nagy tere nyilt, de hol a magyar festők nem produkáltak semmit, mi a már tagadhatatlanul fejlődésben levő nemzeti festészeti iránynak egyik monumentuma lenne, pedig ki tudja, mikor lesz rá ily alkalom. Ime a műbíró keserű kifakadása:

„Hát festőművészetünknek az első ily kitűnő alkalomkor, midőn ily fényes téren oly tömegesen lép föl, nemzetéhez szólva

¹⁾ Nagy lapjaink, Pesti Napló, Egyetértés, Budapesti Hirlap stb. enunciatioit veszem át itt is, mint egyebütt, hogy a „széptevés“ vádja elől megójam magam, ami a viszonynál fogva, melyben „tárgyam“-mal vagyok, nekem igen kívánatosnak látszik.

vége egyszer, nem lett volna semmi egyéb mondani valója, mint e chablonszerű üres, formai dolgok- és alakzatoknak, allegorikai és mythologiai figuráknak, minden magasabb, bensőbb értelem nélküli ismétlése! ? Az örökös Apollók és Graciák, Muzsák és mindenféle allegoriák nemtői, hozzá az egész Olympus minden isteneivel s ezeknek legrészletesebb vonatkozásaival! Ez az, ami fölött valóban kétségbe kell esnünk...“ Az allegorikai és mythologiai alakok folytonos ismétlését mindenütt unják, mindenütt mellőzik. Micsoda összefüggésben vagyunk mi az Olympus isteneivel, furcsa lényeivel, miért kell nekünk gyönyörködnünk Bachus tobzódásaiban? Ipolyi azt mondta: „el kell itélnünk az itt kifejtett festészet banális tárgyát és themáját.“ Nemzeti tárgyat kellett volna választani. Utalt saját nemzeti eszmevilágunkra és oly szives volt, hogy rögtön a tárgyak egész sorát összeállította, mik oly gazdagok lefesteni való dolgokban.

Az egész nemzet tapsolt Ipolyi beszédének. A nagy Széchenyi fia, Béla gróf mondott köszönetet a képzőművészeti társulat nevében. Munkácsy Párisból ezeket írta: „Nem mulaszthatom el először is kifejezni, mikép örömmel és érdekléssel olvastam e napokban Excellentiád utosó elnöki megnyitó beszédét, melyben oly behatóan, oly igazi értelemmel és annyi igazsággal eseteli művészi állapotainkat. Nagybecsü reánk nézve azon magas értelem és finom tapintat, mely Excellentiád e bírálatában nyilvánul, mert mindenki át levén hatva igazságától, senkisem vonhatja ki magát annak jótékony hatása alól.“

Csakhogy csalódott a jó Munkácsy. A ludasok minden képzelhető és képtelen kifogást, mentséget hoztak fel. Az egyik szóról szóra ezeket írta: „Részemről megvallom, annyira el vagyok ragadtatva (Ipolyi beszéde által), midőn egy katolikus püspök ajkáról hallhatok ily nyilatkozatot, hogy szintén kész volnék viszont indítványozni a magyar egyházi cultus nemzetiesebbé tételét — latin igék helyett nemzetieket.“

Ilyen és hasonló, említésre és alig érdemes, nyomorult gúny és ürességek elkedvetleníték Ipolyi hazafias, de szelíd, áldozatra kész és az önzést utáló lelkét. 1885. március 8-án tartott elnöki beszédében ugyan fényesen megcáfolta a mult évi elnöki megnyitója ellen felhozott vádakot, melyek csupán balga túlzások ráfogásából állottak; de megérzik minden szaván, hogy beleúnt a folytonos küzdelembe, megcsömörlött a recriminációktól és a céltalan küzdelemtől a nemzeti művészetért, mely iránt épen azon idegen nézetű és érzetű művészeknél nem talált fogé-

konyságot, kiknek érdekében akarta azt felébreszteni és népszerűsége emelni, sőt a monumentalis magaslatra vinni. De a rossz és idegen iskolák hatása, a művészet alacsony fokú fel fogása arra figyelmeztette, hogy a valódi magyar nemzeti és monumentális festészetre az illetők még nem értek meg; s az ellenkező banalis irányzathoz nem volt hajlandó magát alkalmazni.

A Pesti Napló vezércikkében e szavakkal vezeti be a válságot: „Egy évtized óta a magyar képzőművészeti társulat, e nagyfontosságú nemzeti közművelődési intézet folytonos viszálykodás színhelye; elnökeit, igazgatóit, választmányát és tisztviselőit egyre változtatja, de sehogya se tud szabadulni a gonosz szellemtől, mely ott befészkelte magát, és mely nem az egyetértés szelleme. A társulat intéző körei ugy vannak, mint minden zártkörű társaság, mely bomlásnak indult: az örökös históriák miatt igen bajos ott a rendet ugy helyre állítani, hogy tartós béke legyen, mert ha az egyik elhagyja, a másik folytatja a pártoskodást és disputát.“

Ipolyi tehát lemondott véglegesen az elnökségről. E nehéz elhatározásának közvetlen indokolását, aligha csalódunk, ha e tételben keressük: „Ha valahol megtakarítás kívánatos, ugy ezt nem a mostohán dotált művészetben, hanem az adminstratióknak évenként emelkedő kiadásaiban kell keresni és tenni.“ Míg e minden alkalommal variált mondását: „Nekünk első, hogy nemzeti művészetünk legyen, hogy magyar iskolánk fejlődjék; mely tétel nem mond ellent annak, hogy művészetünk azért az európai művészet magaslatának színvonalára emelkedjék, sőt inkább föltétele annak,“ örökségül, követendő canonul hagyta a társulatra.

A közvélemény élénk sajnálattal, aggodalommal vette Ipolyi távozását. A társulat maga se zárkozhatott el az elismerés annyiszor hangoztatott kifejezése elől, és Ipolyit ismételt leköszönése dacára is újra felkérte az elnöki szék megtartására. De Ipolyi azt határozottan visszautasította. Ki másként mindenre hajlandó volt, engesztelékeny és szeretetteljes, az egyre nem volt hajlandó, hogy a nemzeti magasb művészetért lelkesülő irányát és elveit megtagadja, midőn látta, hogy azokat az illető többség ellenében keresztül nem viheti.

Egyébiránt igaz marad mégis, hogy az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Ipolyi püspök elnöklete alatt érte meg első virágzása korát.

XII.

agy-várad ős káptalanja, midőn lelkesedéssel vette az örvendetes tudósítást, hogy árván maradt, sok nehézséggel kormányozható egyházmegyéje főpásztorává, atyjává — mint őszintén ohajtotta, ugymond, és bizalommal hitte — Ipolyi Arnold püspök neveztetett ki, hálát adot a jó Istennek, ki végtelen bölcsességében és kegyelmében épen őt, az apostoli buzgóságu főpapot szemelte ki, akit *mély vallásossága, főpásztori tapintatos buzgalma, széleskörű tudományossága, kifogástalan élete és hazafisága* miatt az egész ország egy szívvel-lélekkel tisztel.¹⁾

Nagy-Várad ős káptalanja, e kiválóan tudós és jámbor férfiakból egybe állított bölcös és szent gyülekezet, mély értelemmel ítélte meg nagy püspökét, midőn benne a főpapot emeli ki mindenek fölött. „Mert nincs és nem lehet kétség abban, hogy Ipolyi egész életében egyházi és főpásztori állása sajátlag azon központ, melyből nemes tevékenységének legnagyobb része mintegy kisugárzik; ez lényegének azon magva, melyre tehetségének összes rétegei lerakodnak, mely körül tettei jegecednek; ez azon oltár, melynek tüztől hevülnek erényei, és melynek magasan lobogó lángjától nyerik illustringjukat és fényöket; ez végre azon tér is, melyen páratlanul legtöbb érdemeket szerze magának.“

Életirói tisztünk és azonos hivatásunk hűségénél fogva nem lehetett gonddal ki nem tüntetnünk e fontos momentumot, mely

¹⁾ A káptalannak újon kinevezett főpásztorához irt üdvölő leveléből.

minden lépten és minden nyomon bokrosan került elénk; és ha jeles embereink történetében misem tanulságosabb szellemi fejlődésök előállításánál: Ipolyinál korán feltaláljuk vezérelvként a lelkét eltöltő tiszta vallásosságát, az emberiség üdveért lángoló szerelmét, később még főpásztori tiszte nagy felelősségének érzetét, mely ugyanegy gyökérből, az istenszeretetből sarjadó hajtások befonják tanulmányait, erőt adnak munkájához, megszentelik hazaszeretetését és megóvják lelkét a hivságok töviseitől, melyek azért meg nem sérték lábát élete hosszu utain sem.

Könnyen megértheti ezek után a t. olvasó a vonakodást a püspökségtől, midőn a reá esett választást hosszu időn át visszautasítja. Mi tanui valánk, midőn legtiszteltebb barátai jártak el nála a megtisztelő küldetésben, hogy a szó sokszerű értelmében elárvult beszterce-bányai egyházmegye főpásztori méltóságának elvállalására birják. Ő menekült előle; utra kelt, hogy föl ne találják és hónapokig tartózkodott a külföldön, Isten szent egyházai diszét és szépségét tanulmányozván ekkor is; senki se tudta hollétét. De azon reményében, hogy végre más gondolatra térnek a határozó körök, visszatérvén, csalódott. Hogy azonban még aztán is nem könnyen engedett, tanusítja édes anyja iratai közt talált e becses levele, melyet meghatottan másolok ide le:

„Pest, oktober 21. 1871.

Édes kedves jó Anyám!

Az Ur Isten szent akarata és gondviselése úgy rendelte, hogy elődeink egyik ősi birtoka és lakása megyéjének legyenek püspöke.

Méltatlanságom érzetében mindent elkövettem, amit becsülettel tennem lehetett, hogy elkerüljem. Mitsem használt. Az Ur Isten akarata erősebb ami emberi gyarló törekvésütnknél. Legyen azért áldott jóban és rosszban szent neve!

Épen tegnap, születésem napján adatott át kihirdetésül a ki-nevezés, mely úgy emlékezem, épen akkor iratott alá, (szept. 23.) midőn Mamánál voltam Egerben; s most a mai hivatalos lapban fog megjelenni.

Az eddigi boldog megelegetés, a csendes és nyugodt élet és jólét után, melybe minket a jó Isten helyezett, — tudja az Ég mi vár most reánk. Rám nézve kétségtelenül egy terhes, nehéz s aggasztó jövő. Azonban az Urnak kezében vagyunk, s Ő rendelkezik felettiünk.

Szegény boldogult jó apánk, Isten nyugosztalja, talán a legnagyobb örömet érezte volna most, ki egymás után következő két előbbi besztercei püspökkel, Belánszkyval, Gyuri és Gyula testvéreim

bérmaatyjával és Rudnyánszkyval oly közel ismeretségben állott s azok meghitt barátságával dicsekedve őket gyakran látogatta ott, hol most fia fog lakni: Besztercén és Szent-Kereszten.

De nem irok többet; váltakozó érzelmeim s a már is közzé tett kinevezésre egymást követő, örvendező látogatók közt már alig is bírok írni.

Azért Isten szent akaratába ajánlva mindnyájunkat, kedves Mamának kezeit csókolva vagyok engedelmes szerető fia

Arnold.“

Az örvendező látogatókhoz sorakozának a díszküldöttségek, üdvözlő feliratok, és pedig nem a közönséges fajtából valók; így például, Barsmegye közgyűléséből a jeles történetbúvár, Botka Tivadar tollával gratulált, kihez sietve csatlakoztak az egri és beszterce-bányai káptalanok, Hont-, Zólyom- és Turóczmegyék, Beszterce-Bánya tanácsa és sokan mások.

A herceg-primás, kinek érseki tartományában fekszik a beszterce-bányai egyházmegye, maga ohajtotta volna Ipolyit püspökké szentelni; de súlyos betegsége miatt gátolva lévén, e szent ténykedést rajta, 1872. április 23-án, fehér vasárnapon Kis-Apponyi Bartakovics Béla egri érsek, Peitler Antal váci és Perger János kassai püspök segédletével, atyai szeretettel teljesítette, betetőzván ezzel jótéteményei hosszú sorát.

A mily diadallal készült a beszterce-bányai egyházmegye új püspöke fogadására és beigtatási ünnepélyére, oly apostoli szerénységgel igyekezett ő minden pompát elkerülni. Megelőzve minden fogadási ünnepélyt, előbb mintsem várták, érkezett meg székes-egyházába, és elkerülve a sok felesleges vendégeskedést, a legkitünőbb főpásztorok példáját szerényen követvén a szegényekről gondoskodott csupán, a mennyiben az agg papok és kántortanítók alapjának nagyobb összegeket ajándékozott, és a város szegényeit megvendégeltette. Mind a mellett a tisztelgések hosszú sorában és székvárosa fényes kivilágításában nyilatkozott papsága és világi hivei előlegezett szeretete. Ipolyi azonban csakhamar hosszabb bérmautra kelt egyházmegyéjében, s mire püspöksége sajátlagi székhelyére, Szent-Keresztre, hol valamennyi előde lakott, visszaérkezék, első tette ismét a kegyelet műve volt. Valamint Zohoron első tette az vala, hogy a choleraiban elhunyt vagyontalan elődének emléket emelt, úgy most első látogatása püspök elődei sirboltjába vezette, s a disztelenül elhagyottan s tárva-nyitva állott sirkamra fölé antik kaput állíttatott e fel-

irattal: „Sepultura Episcoporum Neosoliensium;“ jeltelen sirjaik-
fölé pedig a templomban a következő katakombai epitaphiumot
egy diszes márványlapra:

A X Ω

IN PACE HIC DEPOSITIS
AD VITAM VENTURI SAECULI
FRANC. COM. BERCHTOLDT L. B. AB UNGERSCHÜTZ
GABR. ZERDAHELYI DE NYITRA-ZERDAHELY
JOS. BELÁNSZKY DE BÉLA ET F. LIESZKO
STEPH. MOYSES
ITEM
ANT. MAKAY DE GELEJ VESPRIMII
JOS. RUDNYÁNSZKY DE DEZSER STRIGONII
TUMULATIS
EPISCOPIS NEOSOLIENSIBUS
DECESSORIBUS ET SUCCESSORIBUS SUIS
ET SIBI
SI DEO SIC PLACUERIT
ARNOLDUS IPOLYI-STUMMER
EPISCOPUS NEOSOLIENSIS
MONUMENTUM
ET TITULUM MEMORIAE
POSUIT
MDCCCLXXVI.

* * *

A főpásztori beszéd, melylyel Ipolyi püspök Beszterce-
Bányán, székes-egyházában 1872. május 2-án püspöki trónját
elfoglalta, szintén megemlíti, mennyire iparkodott elhárítani magá-
tól a püspöki méltóságot: „Viaskodtam — ugymond — én is,
mint Jákob Istenemmel. Ám az Ur leverte a tusában, legyőzte
gyöngé akaratomat. Megnyugodtam tehát szokásomként az ő
szent akaratában. Sőt — teszi hozzá emelkedettebb hangon —
tusa közben megerősödve és megizmosodván, kész vagyok
harcolni az Ur táborában és bizván hatalmas karjában, kész
vagyok veletek az ő ügyét védelmezni. El se bocsájtom az
Urat, míg meg nem áld engem, hogy aki akaratot adott, adjon
hozzá erőt is a végrehajtásra, s aki szerzője lön tisztességem-
nek legyen segéllője is munkámnak. Mert mindent megtehetünk,
az Irás szerint az által, ki minket megerősít.“

Székesegyház Beszterce-Bányán.

Ipolyi e trónbeszédje egyttal püspöki programját tartalmazza, melyet a következőkbe kivonatosa annál szivesebben adunk, minthogy betekintenuk enged legbensőbb valójába.

Higyétek nekem, — így szöll megyebeli papságához, — egyébb nem lebeg szemem előtt, hanem Isten dicsősége, szent hitének és egyházának gyarapodása, a hivek mindennemű, lelki és anyagi üdve; aztán pedig a szeretet, Krisztusban testvéreim és fiaim iránti gyöngéd szeretetem. E szeretet mennyiségét mintha nem birta volna eléggé kifejezni, háromszorosa fejezi azt ki a latinban, *charitas, amor* és *dilectio* szökkal.

Csak a Ti, valamennyitek javát ohajtom és kívánom; szivesen megfelelek mindnyájatoknak, nem irtózom semminemű fáradságtól; e naptól fogva csakis örök üdvösségtekért élek, halok.

Kötelességemül ismerem a hit letéteményét érintetlenül fentartani, Isten országát e földön, a Krisztus egyházát terjeszteni, jogait megvédeni, méltóságát, dicsét gondozni, Isten háza küszöbén virrasztani, a szentélyt őrizni. Nem rettenek vissza sem a nehézségektől, sem a sanyaruságtól; nem félek a gyűlölettől, rágalomtól, nem a fenyegetéstől és üldözéstől sem; söt kész vagyok életemet kockáztatni s oda adni, ha szükséges.

Azonképen kötelességemül ismerem, hogy a papságot és a hívő népet, söt egyéb polgártársaimat is forró szeretettel kebleme öleljem; nektek az igazság mellett békét és szeretetet hirdessek és hozzak, a jót és üdvöst miveljem és előmozdítam. Mindnyájatokat keresselek, söt a mennyire tölem telik ápoljalak is, és pedig nem csupán a jókat, hanem a rosszakat is, valamint-hogy az Ur Jézus is keresi az elveszettet, az eltévelyedett juhót, a tékozló fiút, a latort, a publicanust, a bűnösöket, a samaria-belieket és pogányokat, hogy — netán megtérven — éljenek. Lelki és testi szükségeitekben, ahol csak tehetem, örömmel segítségtekre leszek. Szóval: amit tehetek, ami tölem telik, kész vagyok mindent megtenni lelkeitekért, még akkor is, ha a ti szeretetetek nem éri föl az enyémet. (Mint sz. Pál mondja a korintusiakhoz irt II. levelében: „Én pedig igen örömet áldozok, azon felül magamat is feláldozom a ti lelkeitekért; ámbár mennél inkább szeretlek titeket, annál kevesebb szerettem.” XII, 15.)

Azonban nem fogom elmulasztani azt se, hogy titeket kérjelek, ha kell, intselek, feddjelek minden türelemmel és szelidséggel; söt szent szigorral föntartandom az egyházi figyelmet, mely szent Cyprian szerint fentartója a hitnek, őre a reménynek, vezér az üdv utján, a jó erkölcs tápláléka, az erény mestere,

mely eszközli, hogy Krisztusban megmaradjunk, Isten szerint rendszeresen éljünk, a menybéli jutalomra és az isteni ígére eljussunk; a fegyelmet azért megtartani üdvös, elhanyagolni halálos dolog. És másutt ekként int: Az egyház javáról máskép gondoskodni nem lehet, hanem ha észszerű fegyelmet tartunk, e kormányrudat a szélvész idején!

Látjátok ezekből, kedves testvéreim, — folytatja Ipolyi püspöki székfoglalóját, — hogy jól tudom, mi a kötelességem, és mi a főpásztori kormány tiszte. Engedje a mindenható Isten, hogy legyen erőm is azt betölteni. Nem akarok uralkodni a papság fölött, hanem példája akarok lenni nyájamnak, nehogy midőn másokat tanítok, magam elvesztessem. Mindazt, miket a nemzetek apostola Timotheusnak és Titusnak parancsol, mindazt nekem is, a Ti lelkeitek örének parancsolja, meghagyván, hogy józan, nyájas, illedelmes, szemérmes és bőkezű legyek. Iparkodni fogok, hogy Isten malasztját, melyet a kézföltevés által nyertünk, megújítsam magamban. Munkatársatok kívánok lenni az evangéliom hirdetésében. Nem a megfélemlítés, de az erény és szeretet szellemében kormányozlak Benneteket. És még azokat is közületek, kik ellenállanak az igazságnak, mérséklettel fogom inteni és feddeni, hogy észre térjenek és bűnbánatot tartsanak az igazság megismerésére.

Ismét tovább: Itt vagyok most, egészen a Tietek, ki gyűlölöm ugyan a béresek szentetlen hadát, de igyekezni fogok szeretetet, buzgóságot, józanabb elveket csöpögtetni azon — szeretem hinni — kevesekbe, kik mellőzvé az evangéliomi szellemet, talán csakis emberi gyarlóságból, uraskodni szeretnének inkább a papság közt, uralkodni a hívek fölött; kik a szeretet, béke és egyetértés helyett viszályt és szétvonást hintenek és pártoskodnak; kik nem keresik híveik boldogságát, de saját nagyravágásokat nevelik, kik — de nem kellene ez ünnepélyes alkalommal említenem őket — botrányt adnak életökkel; kik noha a papság eltörülhetetlen jellegét viselik lelkükön, ruháját testökön, szelleméből rég kivetkőztek. Ismerni sem akarom őket; nem is tudom, vannak-e köztetek ilyenek, mert újjá akarok alkotni mindeneket és feledem a multat.

Mert nem jöttem Hozzátok, mint aki hatalmát akarja kimutatni; nem jöttem csak igazgatni és kormányozni, püspöki jogokat gyakorolni és szolgáltatni, hanem jöttem mint testvérek, hogy gyöngéd testvéri és atyai szeretettel öleljelek keblemre; jöttem, hogy segítslek, istápoljalak, ápoljalak, vigasz-

taljalak Benneteket; jöttem, hogy — mint az Ur mondja — szolgáljalak, nem pedig ti szolgáljatok nekem.

Igen, édes kedves testvéreim, így érzek én magas hivatalom felől, megvárva tőletek is, hogy hasonlóképen gondolkozzatok és érezzetek saját, az egyházat és hiveiteket érdeklő viszonyaitok felől.

Különféle hivatalt viseltem már, és mindig szemem előtt tartám az Urnak imént idéztem mondatát; de viszont úgy tetszett nekem, mintha ritkán követnék azt, és inkább azon volnánk, hogy a hivek szolgáljanak bennünket, mintsem hogy mi szolgáljuk őket és úgy látszik nekem, mintha ez okon háramlanék ránk mind a rossz, melyeket az ellenséges ember mivelkedik ellenünk.

Tudom, hogy nem leszen bőséges, urias, szabad, gondtól és bajtól ment életem, de nem panaszkodom; nem is ér semmit az örökös panasz a rossz emberekre, rossz időkre, a gonosz világra. Ellenkezőleg; meg kellene talán fontolnunk, ha a sok bajnak kútfeje nem bennünk rejlik-e? mire ha rájöttünk és elkerüljük, életünk is jobbra fordulhat.

Ugyanis, igen jól tudjátok, hogy az emberek becsülését és szeretetét csak az által nyerhetjük meg, ha Istennek tetsző, erényes, felebaráti szeretettől ékes, munkás életet élünk; ha szerények, nyájasak és szelidek vagyunk, tudományban és műveltségben kitűnünk, ha a tanácsban bölcssek, a közügyekben mérsékelték vagyunk, ha bánásmodunk, társalgásunk Istennek s az embereknek tetsző, finom és művelt. Ami pedig a fő, ha mindegyben az Isten szeretetét, a közjót, embertársunk hasznát műveljük. Az ily életű, ily erényekkel diszeskedő pap emelt fővel állhat bármely szorultságban, bátran nézhet még az életveszély elé is, mert biztos kézzel kormányozza élete hajóját. Esze és keze munkája megadja teste, lelke táplálékát. Szeretett, keresett, szívesen látott lesz mindenütt.

Hisz ezzel térítettük meg hajdan tanításunkkal és jó cselekedeteinkkel az egész világot, a népeket, és csöpögtettünk békét és szeretetet az emberek szívébe, tanítottuk a betűkre és tudományra, nyitottunk iskolákat, bűvárlottuk a tudományt, fentartottuk a műveltséget, kicsiszoltuk és finomítottuk az elméket, megszelidítettük a vad népeket is, kiműveltük a lelkeket, felvilágosítottuk a nemzeteket és országokat, befásítottuk a pusztákat, föltörtük mívelve a mezőket, alapítottunk városokat, alkottunk államokat és országokat, fölvirágoztattuk a jó erkölcsöket, gondoztuk az emberiséget és polgárosodást, állítottunk ápoló inté-

zeteket szegények és betegek számára, neveltünk sok ezernyi ifjúságot zárdáinkban, monostorainkban, káptalanainkban és püspökségeinkben, tápláltuk az embereket az élet és ész szavaival, fentartottuk és kormányoztuk az országokat, vezéreltünk, ha kellett hadakat, harcoltunk oltárainkért és tűzhelyeinkért, védjük a hazát, megszilárdítottuk a birodalmakat; szóval: elüljártunk, a hol kellett, mindenütt és mindenekben jó példát adva és nemes szolgálatot téve.

És csak azóta, hogy — restségből-e avagy tövérségből! mit tudom én, — meglazult életünk erénye és önmegtágadásunk; mióta felülmúlatni engedjük magunkat tudományban, művészetben műveltségben és iparban azok által, kiket egykor mi oktatónk ezek elemeire, míg ebben mi visszamaradtunk: ez időtől fogva fogyatkozott meg tekintélyünk, jó hírünk, melyet vissza se nyerünk, hanem ha ismét kitűnünk, felülmúlunk másokat a régi jámborság és erény, példás élet, felebaráti szeretet, tudomány és műveltség által.

Ily módon teszszük magunkat ismét hasznosakká, sőt szükségessé az emberiség számára, mely jelennen elhagyva minket immár, vezér nélkül, hamis vezéreket követve, tévelyeg az ingtag vélemények tévesztő utain; míg az előbbi által erősödik meg befolyásunk a népekre, és leszünk ismét bölcs vezérek. Mert, mint a classicai mondat szól: Minden hatalom csak azon eszközök által tartható fenn, melyek által megalapított.

Nincs tehát egyéb menekvésünk, ha nem az, mit az Üdvözítő Nicodemushoz mondott: Ujjá kell születnünk hitben, szellemenben, erényben, szeretetben, példás életben, fegyelemben, tanultságban, szelidségben, nyájasságban; szóval: kegyelemben Istennél és az embereknél.

* * *

Mennyire tartotta meg programját Ipolyi püspök, azt fényesen tanusítják a beszerce-bányai egyházmegye évkönyvei, a püspök főpásztori levelei, egyházmegyei rendeletei, melyeket ő kezdett itt első nyomtatásban közzétenni, s az összes lelkészi hivatalok számára megküldeni. — Ezek élén áll nagybecsű értekezése a hitelemzésről és hittanításról, melyet a nagynevű orleansi püspök, Doupanloup Bódog is, korunk ismeretes és egyik első katechetája Ipolyihoz intézett üdvözlő iratával méltányolt. „Örül, ugymond, hogy pályája végén őt, e szent ügynek egyik újabb, lelkes bajnokát üdvözölheti.“ Ebben Ipolyi lelkészeinek különösen szívére köti, hogy minden alkalmat felhasználva, az

iskolában, templomban s az életben a szegények és gyermekek fáradhatatlan vallás-erkölcsi nevelésére törekedjenek és tanítsák hűveiket a hit igazságaira és jó erkölcsökre; mert csakis ez uton lehet elejét venni a hitközönynek és erkölcstelenségnek, mely korunk legtöbb bajának és szerencsétlenségének kútforrása. — És mert a szép szónál Ipolyi püspök soha se szokott megállapodni, ez alkalommal is azonnal gyakorlati utasításokat, s a tanításra alkalmas vezérkönyveket ajánlott, nemkülönb juttalmakat tüzött ki a magokat e téren kitüntető segédlelkészeknek. Ép ugy főpásztori gondja egyik legelső tárgyává tette megyéjében az iskolaügy rendezését, újabb iskolákkal gyarapítását s a tanítók sorsa javítását.

Hogy e helyt is csak a főbket emeljük ki: papnövendékeit, hogy kellő egyházi és hazafias szellemben neveltessenek, Egerbe, az érseki papnöveldébe és az ottani cistercita gymnasiumba küldötte, míg másrészt arról gondoskodott, hogy a megszűnt beszerce-bányai mesterképezde helyett a kath. tanítók a nagy-szombati érseki tanító képezdében végezhesék tanulmányukat, kellő ösztöndíjban részesülvén.

Beszerce-bányai székhelyén, hogy a nőnevelésen lendítsen, az előbb alapított kisebb nőiskolát azonnal nagyobb intézetté emelte; az alig néhány tanítónővel és osztálylyal ellátott tanodát, újabb és nagyobb csinos lakkal, számosabb tanteremmel, kised óvó intézettel, berendezett női iparműhelylyel saját költségén gyarapította, s az oktatást ellátó Szent-Vince leányai számát tizenkettőre emelte. E női kézi munka iskolában az ő műértő utasítása szerint a tanuló leányok és más szegény nők stilszerű, minden a kultushoz szükséges öltönyt és ruhát varrnak, hímeznek és készítenek, miáltal nemcsak a templomokat látják el az istentisztelethez méltóbb öltönyökkel, de egyuttal nem keveseknek, kivált szegény nőknek nyilik illő keresetforrások, s e mellett az intézet jövedelme gyarapszik. A beszerce-bányai nőipar-műhely jó hire annyira terjedt, hogy a pannonhalmi főapátság restaurált főegyháza, valamint József főherceg alcúti díszes temploma számára innét szereztettek be az egyházi öltönyök, nem is említve a helybeli székes-egyház és papság számára készült ruhákat, minek folytán az intézet évi jövedelme a hatezer forintot meghaladta.

A magyar szellem főleg az, ami ez intézetben megörvendtet, valamint az intézetnek követésre méltó iránya. Mert itt oly gyakorlati polgári nevelést adnak a leányoknak, minő a

középosztálynak való, és nem keresnek csillogó eredményeket, csupán francia csevegést és táncot, vagy ferde virtuozitást a zongorán, minek a családanya nem fogja sok hasznát venni; szóval: nem dámákat nevelnek itt, hanem háziasszonyokat.

Ez ujjonnan épült nőtanodán a falba helyezett fehér márványlap következő felirata hirdeti annak rendeltetését:

A NŐNEVELÉSNEK
EMELTE E HÁZAT,
MINT KATH. LEÁNYTANODÁT,
NŐI KÉZIMUNKA ISKOLÁT
NEVELŐ INTÉZETET
KISDEDÓVODÁT ÉS GYERMEKKERTET
ALAPJÁBÓL ÉS SAJÁTJÁBÓL
IPOLYI ARNOLD
PÜSPÖK
MDCCCLXXXIII.

Ugyancsak az iparnak, és pedig saját püspöki palotájában rendezett be egy másik műhelyt Ipolyi, hogy ott a finemű ifjúság a berakott faipart s ennek más szükséges és diszitó nemeit eltanulja. Dvihaly Emil ottani tanár vállalta magára ez intézet vezetését, mely elég hamar szép lendületet vett, s a kiállításon megjelenve a kormány figyelmét felébreszté, segélyét is megnyerte. De az ipartanításnak nálunk oly kedvezőtlen viszonyai miatt kénytelen volt megszűnni tanítványok hiában, dacára annak, hogy többeknek közülök szabad ellátása volt, s a püspök a munkához szükséges anyagokat, gépeket, szerszámokat saját költségén szerezte be, adott stilszerű mintákat, és munkával is ellátta.

Azonképen Korponán az elégtelenül dotált, és csak néhány tanulóval tengő kis-gymnasium helyett magasabb ipariskolát nyitott a kézi ipar fölsegelésére, mely intézet valószínűleg a világ első „püspöki“ ipariskolája lön, melyhez a közoktatási kormány segélyét is megnyerte.

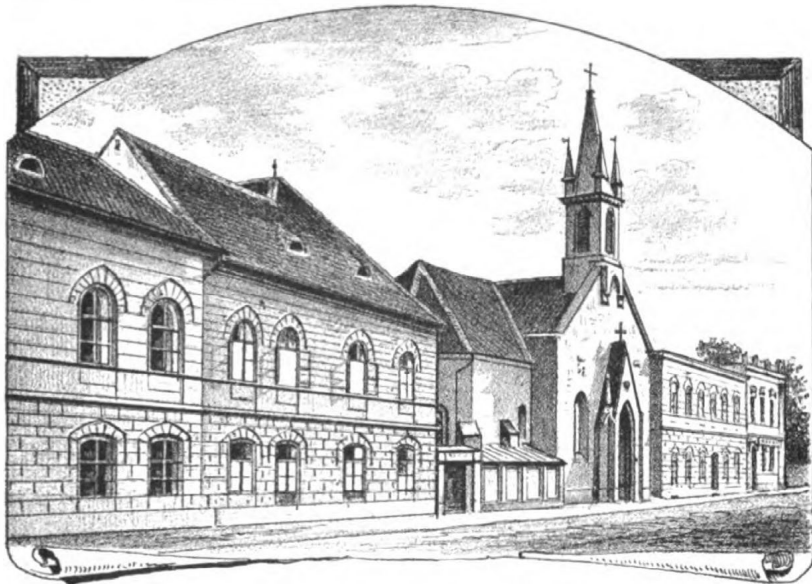
Püspöksége másik székhelyén, Bars-Szent-Kereszten szintén nagy gondot fordított az iskolára, mennyiben annak négyezer forinton telket vett, épületet emelt, második tanteremmel kibővítette és magyar tanítóval ellátta.

Nem feledkezett meg a besztercebányai és znyóváraljai szegény tanulók alumneumáról se, mely tápintézetek föntartásához a szükséghez képest évenkint több száz forinttal járult, és melyekben évenkint több ifjút neveltetett.

Hogy röviden eleget mondjunk: Ipolyi püspök egyházmegyéje iskolái gyámolítására és fölsegélésére sok ezer forintot adott, elannyira, hogy bátran állithatni, miszerint püspöki jövedelme nagy részét iskolai és egyházi célokra áldozta.

Ipolyi, a püspök ép oly szívesen és buzgón tart egyházi szent beszédeket, mint tartott plébános és kanonok korában. *A magyar prédikációkat ő honosította meg Beszterce-Bányán.*

Szabadjon itt vele mint *szónokkal* és közben *politikussal* röviden foglalkoznunk.

Kath. nőnevelő intézet Beszterce-Bányán.

Hallottuk őt beszélni a parlamentben. Ekkor a szakavatott referens könnyed, elegáns modorát használja. Fölvilágosít, meggyőz, megnyer. De mintha erre különös súlyt nem épen fektetne; mintha nem is a maga nézetét, hanem általánosan vallott igazságokat adna elő, melyek fölött okos emberekkel, gentlemanekkel nincs mit vitatkozni; azért ritkán és igen finoman polemizál, mely simaságának tudandó be, hogy bele sem igen kötődnek a polemiák.

Egyébiránt „gondolkodó politikus ő a szó nemesebb értelmében; a magyar hazaszeretet politikusa. Azoknak, akik a nem-

Lásd Schematicus Historicus Dioecesis Neosoliensis pro anno Saeculari 1876. a 45. és köv. lap.

zetiségi túlcsepontásokkal szemben már-már hitőket kezdék veszteni az egységes magyar állam jövőjét illetőleg, senki se nyújtott oly vigaszt, mint Ipolyi Arnold, midőn az összetartozóság érzetét oly plastikailag domborítá ki e polyglott ország multjából; viszont senki se jelölte még ki oly szerencsésen, mint ő, a magyar szellemvilág munkásai számára a józanság határvonalát egyfelől azon kosmopolitizmus közt, mely a maga apróra betüzzelő fölelemezési manijában széttagolna mindent, még a magyar geniust is, csakhogy mindent külföldi, vagy legalább nem magyar etymologiai és művelődési indokra vezethessen vissza; meg másfelől azon chauvinizmus közt, mely magyarrá tenne mindent, néhai Horváth István nyomán még Salmanassart is Assyriában, még Nebukadnezárt is Babyloniában, sőt Ádámot és Évát is a paradicsomban.“¹⁾)

Valóban minden beszédéből az erős vallásos alap és emelkedettség mellett épúgy kiérzik élénk hazafiui érzetének heve, mint magas szellemének józan mérséklete és politikai felfogásának ritka magaslata. Amiért örömmel constatálja politikai nagy lapunk a „Nemzet,“ hogy Ipolyi Arnoldnak, váradi püspökké történt kinevezése alkalmat adott a lapoknak — pártkülönbség nélkül arra, hogy egyfelől nagy érdemeit a tudomány, irodalom, társadalom és politika terén elismerjék, másfelől hogy elismerésüknek adjanak kifeizést az ő kitüntetése alkalmából.

„Épen ezért — folytatja a Nemzet²⁾ — nem szükséges, hogy részletekbe bocsátkozzunk Ipolyi érdemeinek méltatására, ő egy nagyon kiváló, élő cáfolatát képezi mindannak, mit a magyar főpapság ellen általában föl szoktak hozni, mert ép úgy elül jár a tudományokban, mint az egyházban, az irodalomban, mint a társadalomban, és *politikai működése is oly magas színvonalu, hogy bár pártállása minden kétségen felül áll, de azért az ellenkező véleményűek által sem esett soha kifogás alá, se nyilvánulásában sem irányában.*

„De az igaz, hogy ez az elismerés és rokonszenv, mely Ipolyi egyéniségét minden téren körülveszi, oly uttörő munkának eredménye, mely nélkül, sem a magyar mythologia, sem a magyar képzőművészet művelése, sem a magyar nemzeti érzésnek és nyelvnek idegen ajku polgártársaink közötti sikeres és ellenállás nélküli terjesztése, sok tekintetben lehetséges nem lett volna, vagy azok nagy, igen nagy hézagot hagytak volna hátra.

¹⁾ A Budapesti Társaság, 330. lap.

²⁾ 1886. márc. 27. szám.

„Pedig ez egyszersmind *valódi magyar politika is*, mert a nemzet erkölcsi és szellemi színvonalát ép úgy emeli, mint terjeszti annak alapjait, a különböző ajku nép legalsó rétegeiben. És annál több jelentősége van Ipolyi e téren való működésének, minél nehezebb, kezdetlegesebb viszonyok közt kelle úgy a művészeti, mint a tudományos, úgy az irodalmi, mint nemzetiségi téren küzdenie.

„De hát a tudományos felvilágosodottság oly szépen egyesült benne az államférfiúi és főpap feladataival, és ezeknek oly szépen feleltek meg képességei és tulajdonságai, hogy észre se lehetne venni, hogy ekkor csinált-e politikát, mikor főpapi kötelességeit — alapsága és hivei javára — teljesíté, vagy akkor, mikor a magyar tudományosságnak és művészetnek újabb irányokat és magasabb színvonalat jelölt ki; vagy talán akkor csinált politikát, mikor a népnek és a nőknek neveltetéséről és pedig magyar nyelven, hazafias szellemben való neveltetéséről egész önfeláldozással és egyéni kényelmének megtagadásával gondoskodott? Azt hisszük, hogy kérdés tárgyát se képezi, hogy mindenik esetben a legintenzívebb módon teljesíté kötelességeit és pedig mindenik terén egyesíté, úgy irányában mint eredményében mind a három feladatát „a tudósét, a főpapét és a magyar államférfiuét.“

Visszatérve Ipolyihoz, a szónokhoz: az Akademiában vagy tudós gyülekezetek előtt másként szól, mint a felső házban. Itt mintha tárgya inkább hevitené mindjárt kezdetben. Már föllépte ünnepélyes. Mindamellet nem akar tündökölni. Nem szereti, ha kitetszik, hogy nehézséggel járt adatait gyűjteni, rendezni; még az alaposagot se fitogtatja, noha ez kidomborodik előadásából; nem kíván meglepni tárgya ujdonságával, nagyszerűségével; előzői érdemeit teljes fényökben mutatja föl. Szerényen kicsinyli az eredményt, melyet kihoznia sikerült; szerényen sejtet némelyeket, melyeket a bizonyosságig föl nem deríthetett; éles szelleme ekkor divínál, mintha szeme előtt elvonulnának rég letűnt korok, mintha megelevenülnének a poros okmányok sárgult lapjai. Hanem ha elveket, eszméket, irányokat hirdet és jelöl ki, akkor ezt a meggyőződés vervével teszi; szelid szeme ég a rajongó tüztől; ököltre szorított kezével tett rövid gestusai világosan jelzik: „Ebből nem engedek!“

Teljesen elütő a modor, melylyel Ipolyi a lelkesült főpásztor egyházi beszédeit tartja. „Az erős, a nagy lelkek kiváló tulajdona az, — mondja ő maga Szent-László-társulati beszédében,¹⁾

¹⁾ Kisebb Munkái II, 337.

— hogy midőn kötelességöket váltig teljesíték, tülemelkedve a mindennapi élet nyomorú gondjain, föl a magasba, az örökké valók felé emelkednek lelkök szárnyain.“ Beszéde ilyenkor csakugyan a szent lelkesedés magasztos szárnyain lebeg a magasban, hova hallgatói lelkét magával ragadja. És mint a virágbokor, mely az anyaföld termő talajából, a honnan eredt, szija életerezét, úgy az ő szent beszéde is az Evangéliom világtermékenyítő talajából veszi velejét, az angyalok kenyerét, az igaz hitet, a dogmát s a pozitív morált. Innét táplálkozva fejleszti e bokor tündérszépségű szirmait, melyek balzsamos illata magasztaló hymnusként emelkedik fel a Cherubok által környezett Dicső tronusáig. . . Lehetetlen, hogy isteni íge magvai, ha szét- és behullanak a hallgatók megnyílt és megművelt lelkébe, meg ne fogamozzanak és Isten áldásával százszoros gyümölcsöt ne teremjenek.

Egyébiránt Ipolyi püspök, csakúgy mint papjainak utasításul adta, maga is megragad minden alkalmat, hogy a hitben oktathasson. Tudományos művei, történeti elbeszélései, emlékbeszédei közepett egyszerre csak megszóllal a pap, a püspök. Mintha tudós értekezései egyszerű folytatása volnának lelki pásztori és főpapi, oly szépen egyesülő munkálkodásának. Például : „A beszterce-bányai egyházi műemlékek“ című műve 21. lapján oly tárgyszerűen adja elő a kath. egyház tanítását a bucsuról, mintha ezen kitérés nélkül műve hiányos lenne. Másutt az építészetről vagy szobrászatról tárgyalván, a kath. egyház földatáról —, Ráth Károly emlékbeszédében a keresztény tolerantiáról —, Czinár Mórénban a szerzetes élet fonségéről —, Károlyi Istvánban a keresztény társadalmi elvekről és a halhatatlanságról megkapó eszméket fejteget. Hallgatással mellözöm Veresmartiját, mely elvégre a Szent-István-Társulat olvasói számára készült, de melyet legnagyobb érdeklődéssel a protestánsok olvastak.

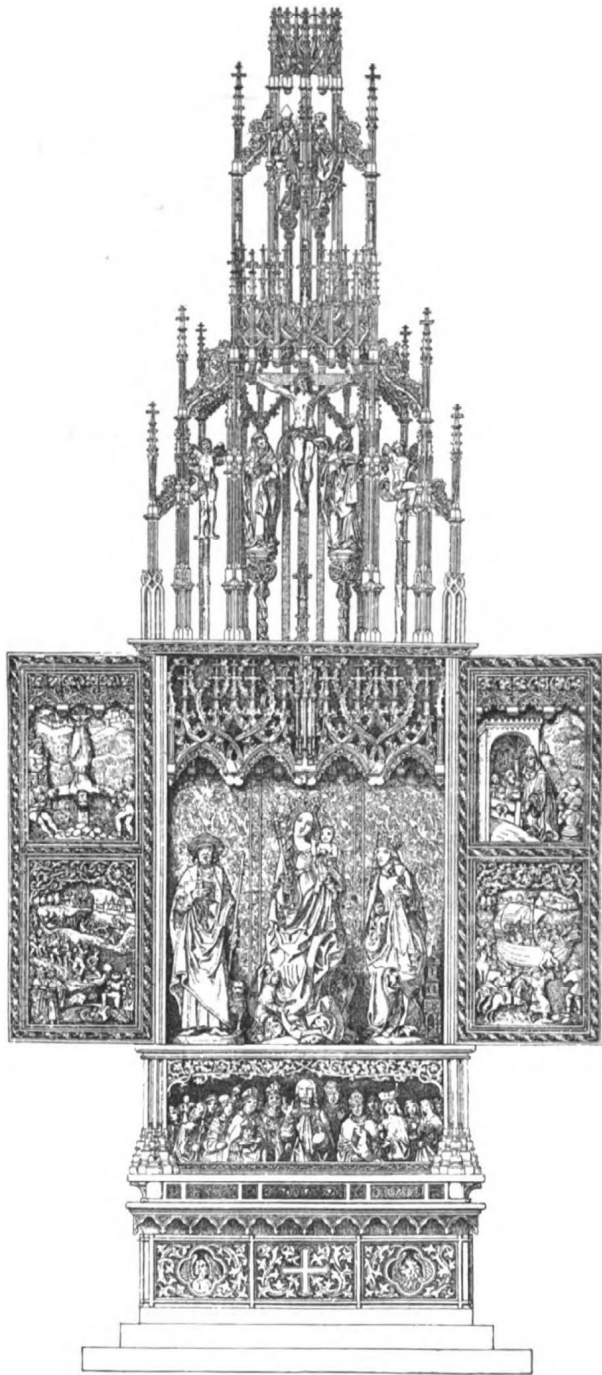
* * *

Ipolyi rég hirdette, hogy a műemlékek fentartása és helyreállítás a magasabb vallásos érzetnek és kegyeletnek, valamint az emelkedettebb nemzeti öntudatnak és míveltségnek követelménye. A műalkotás a nemesebb szellemi életnek folyománya, mely az élet legmagasb eszményeinek ad kifejezést. Csak a míveletlenségbe és anyagiasságba elmerülés vetheti meg a műveket, melyek a benső vallásosságnak ép úgy, mint a civilisationak tanui . . . Mi természetesebb tehát, mint hogy az új beszterce-bányai püspök atyai gondjaira bizott kedves papságának szép

pásztorlevelet irt azon gondosságról is, melylyel a templomokat föntartani, restaurálni, a vallásosságot Isten házának és tiszteletének méltó ékítése és emelése által előmozdítani kelletik, megtanítván őket az egyházi művészet elemeire, egyuttal szigorúan meghagyván nekik, hogy minden egyes esetben az ő tanácsát kikérjék, magokat utasításaihoz tartsák, nevezetesen pedig az egyházi öltönyöket, misemondó ruhákat, vecseryés palástokat, albákat, karingeket, és egyéb templomi fehérneműt a besztercebányai apácáknál szerezzék be, hol azokat nemcsak jól, de jutányosabban vehetik meg.

Hogy e téren is a legjobb példával járt elül, köztudomásu. Összes hazai lapjaink lelkesedéssel ismertették Ipolyinak 1878-ban megjelent nagy művét „A beszterce-bányai egyházi műemlékek történetéről és helyreállításáról,” mely 151 nagy negyedréten lapon hét szín- és könyomatú táblával és ötvennégy fametszettel „illusztrálja“ az Irásnak e mondatát: „Zelus domus tuae comedit me.“ — Bámulatos mennyit volt képes a magyar kath. egyház e „legszegényebb püspöke“ szűkre szabott eszközeivel kivinni. Igaz, az egri káptalanban megtakarított összegeit is ráfordította.

Beszterce-Bányán a régi városi templomban, mely mint annyi más — az ugynevezett barokk stílusban el lett rontva, megmaradt a szent Borbála kápolnájában a csúcsíves építészet nagyrészt; megmaradt egy régi gyönyörű oltár 1504-ből, és egy nemes egyházi izlésben ércből öntött és az apostolok szent alakjaival díszített keresztelő medence. Ipolyi püspök eltávolította a templomból a barokk, izetlen díszítéseket; a remek régi oltárt saját utmutatása szerint restauráltatta; egyházi izlésben újra kifestette a falakat; azonképen kitisztította és stilszerűleg megújította ama pompás keresztutatót, és fölállította a kápolnában; a boltozat íveit tartó támköveket, melyek a magyar védszentek régi mellszobrait állíták elő, a százados bevakolás mészrétegeiből kitisztítva, színben és aranyban felfrissítve, szent Istvánt pedig, kinek szobra le volt törve, a Gizela-palást rajza szerint újra faragtatta; a templomot alapító magyar urnőnek sírkövét, melyet a földön járók-kelek tapostak, megújította s a falba helyezteté; az ablakokba üvegfestményeket tétetett, a padokat kirakott fából magyar ékítményi mûminták szerint készítette. Mindezt Stornó Ferenc mûépítész hazánkfia tervei szerint (az ablakképek kivételével) helybeli iparosok által végeztette, kik oly hamar belé tanultak az ily munkába, hogy magok is csodálkoztak, mint képesek ily szép műveket (Storno rajzmintái szerint) alkotni.

Oltár Beszterce-Bányán 1504-ből.

Sajnáljuk, hogy nem irhatjuk meg részletesen mind e restaurációk és restaurált tárgyak történetét; de azt hisszük, ha közöljük a falba foglalt carrarai márványlapokra vésett feliratokat, nemcsak e feladatnak felelünk meg legalább részszerint, hanem Ipolyit mint jeles műalkotót és ugyanoly epigraphust mutatjuk be egyszersmind saját szavaival.

A szt. Borbála-kápolna felirata ez:

A. D. MCCCCLXXVII.

SACELLVM HOC SS. BARBARAE ET HIERONYMO SACRUM
PIETATE ET MVNIFICENTIA CONIVGVM NICOLAI ET DOROTHEAE
PLATTH ERECTVM
INSIGNIS ARTIS ECCLESIASTICAE STILI STRVCTVRA ET CELATVRIS
ORNATVM
IMPOSITA DEMVM ARA HAC MAGNIFICI OPERIS A. MDII. CONSUM-
MATVM
POST QVATVOR INDE QVOD EXVRREXIT SAECVLA IAM SQVALIDVM
ORNATVQVE SVO DECIDVVM AC EXVTVM STETIT.

A. D. MDCCCLXXVII. ARNOLDVS IPOLYI EPISCOPVS NEOSOLIENSIS
PICTVRIS MVRALIBVS ET VITRORVM NOVIS AC RESTAVRATIS
SCVLPTVRIS
FRONTALI ARAE SEDILIBVS STRATO TERSELATO EX NOVO ORNATVM
TRANSLATO HVC LAPIDE SEPVCHRALI FVNDATRICIS
AC BAPTISTERIO ANTIQVO RENOVATO AFFABRI OPERIS
SACELLVM INSIGNI ARTIS STILO PRIMAEO RESTITUTUM VNA
BAPTISTERIVM CONSTITVIT
NON NOBIS DOMINE NON NOBIS SED NOMINI TVO DA GLORIAM.¹⁾

Hasonlón a szent Erzsébet kórházi egyház s annak szent Annáról nevezett gót kápolnája alapítását és helyreállítása történetét jelző votiv táblák így szólanak:

¹⁾ A felirat magyarázata: Az Ur 1477. esztendőjében e szentély szt. Borbála és Jeromos tiszteletére ajánlva, Platth Miklós és hitvese Dorotya buzgósága által az egyházi művészet magasztos izlésében, szobrokkal és faragványokkal diszítve, emeltetett. 1502-ben e nagyszerű oltár-művel bevégeztetvén, négy század múltán már hanyatlásban, diszt vesztve állott.

Az Ur 1877. esztendőjében Ipolyi Arnold beszterce-bányai püspök újból fal- és üvegablak-festvényekkel, szobrai, faragványai s oltára helyreállításával, új oltár-homlokzattal, padokkal, talaja kirakatával feldiszítette. Az alapítónő siremlékét ide áttétette, és megnjítván e régi remekművü keresztikutat, az eredeti egyházi műizlésben helyre állított szentélyt egyszersmind keresztelő kápolnává rendelte. Nem nekünk, Uram, nem nekünk, hanem nevednek legyen dicsőség.

INEVNTAE SAECVLO XIV.

DOMVSHOSPITALIS CVM ECCLVESIA ET ALTARIA S. ELISABETH HVNG VID. R
PIETATE PETRI KÁROLY CIVIS OPVLENTER DOTATA ET EXSTRVCTA
INIVRIA TEMPORVM ET HOMINVM OPIBVS ET FORMA PRIMAIEVA EXVTA
SANCTVARIO HOC ECCLESIAE ANTIQVAE DECIDVO IAM ET SQUALIDO
SVB VOCABVLO SACELLI S. ANNAE SOLVM HODIE RESIDVO.

A. D. MDCCCLXXVI ARNOLDVS IPOLYI EPISCOPVS NEOSOLIENSIS
PICTORIS MYRALIBVS ET VITRORVM ARA STRATO SEDILIBVS
SCVLPTVRIS PORTALI TVRRI EX NOVO AD PRIMAIEVVM STILVM RESTAVRATVM
SACELLVM CONSTITVIT DOMVS A SE ERECTAE SCHOLAE PVELLARVM
ET PARTHENAEI SORORVM CHARITATIS S. VINCENTII A PAVLA
NON NOBIS DOMINE NON NOBIS SED NOMINI TVO DA GLORIAM.¹⁾

Végre az oltári szentség kápolnája restaurációját így jelzi
a benne elhelyezett érc tábla felirata:

SACELLVM S. CORPORIS CHRISTI
VITI MVLSTEIN VICECOMITIS ZOLII
PIETATE A. D. MCCCLXXIII ERECTVM
ORNATV ARTIS IAM EXVTVM

A. D. MDCCCLXXXIII ARNOLDVS IPOLYI EPPVS NOVISOLII
ARA PICTVRIS MYRALIBVS ET VITRORVM
EX NOVO ORNATVM ANTIQVIS ITEM SE POSITIS
ARAE VICI JAKABFALVA ICONIBVS HVC TRANSLATIS
AD PRIMAIEVVM ARTIS ECCLESIASTICAE STILVM RESTAVRAVIT
LAVS TIBI DOMINE REX AETERNAE GLORIAE.²⁾

Ipolyi püspök tevékenysége nemcsak székvárosára szorít-
kozik, hanem kiterjedt egyházmegyéje minden vármegyéjének
nagyobb városára: Kőrmöcz-Bányára, hol a régi vártemplom

¹⁾ Azaz: A XIV. század elején magyarországi sz. Erzsébet tiszteletére
Károly Péter polgár buzgósága által dúsan alapított e kórház, oltárnokság s egyház,
az idők s emberek állhatatlansága által birtokaitól megfosztva, régi alakjából kivet-
köztetve disztelenül állott, már csak szentélyében fentartva, mint sz. Anna tisztele-
tére változtatott kápolna.

Az Ur 1876. esztendejében Ipolyi Arnold beszterce-bányai püspök a fen-
maradt szentélyt eredeti műzslésében helyreállítván, oltárral, fal- és ablakív-
festményekkel, padozattal és székekkel, dombormű- és szobor faragványokkal, torony-
nyal és kapuzattal ujonnan ékesítve, a paulai szent Vincéről nevezett keresztény-
szeretet-leányainak vezetése alatt levő nőnevelő intézet kápolnájaul rendelte. Nem
nekünk, Uram, nem nekünk, hanem a te nevednek legyen dicsőség!

²⁾ Magyarul:

AZ IMÁDANDÓ OLTÁRI SZENTSÉG KÁPOLNÁJA
MVLSTEIN VID ZÓLYOMI ALISPÁN BUZGÓSÁGA ÁLTAL
MCCCLXXIII. EMELTETETT S EGYKORI DISZÉT VESZTVE
MDCCCLXXVIII. IPOLYI ARNOLD BESZTERCZEBÁNYAI PÜSPÖK ÁLTAL
UJONNAN OLTÁRRAL, FAL- ÉS ABLAKFESTMÉNYEKKEL DISZITVE
A JAKABFALVI RÉGI OLTÁR FÉLRETETT KÉPEI ALKALMAZÁSÁVAL
HAJDANI EGYHÁZI MÜZSLÉSÉBEN HELYREÁLLÍTTATOTT
URAM NEKED LEGYEN HÁLA ÖRÖK DICSŐSÉG KIRÁLYA.

eredeti izlésben fényes restaurációját keresztül vitte, valamint Turócz-Szent-Mártonra, Privigyére és Bajmóczra. De nem szedhetem be a terepélyes fának minden levelét, nem szakíthatom le annak minden virágát, hogy koszorúmba kössem. És ha tehetném is, ki mérheti meg a szellemi hatást, melyet Ipolyi eszméi, művei, példája gyakorolnak? Azonban emlékét megőrizni elegendők a nagyszerű *üvegfestmények* is, melyeket Beszterce-Bányán kívül, hol nyolc ablakot ajándékozott a templomnak, a pozsonyi káptalani, a budapesti szent-ferenci, a budai koronázási, a privigyei plébániai templomok egy-egy festett ablaka századokig hirdetendik a „donator“ nagy nevét.

Beteljesedett tehát, amit *Szepesi Imre* latin muzsája püspöki beigtatása alkalmából jósszerűen énekelt:

Redibit aris fulgor, et arduae
Turres nitescent, atque scientiae,
Artes Dioecesisque laetos
Cuncta gerent renovata vultus.

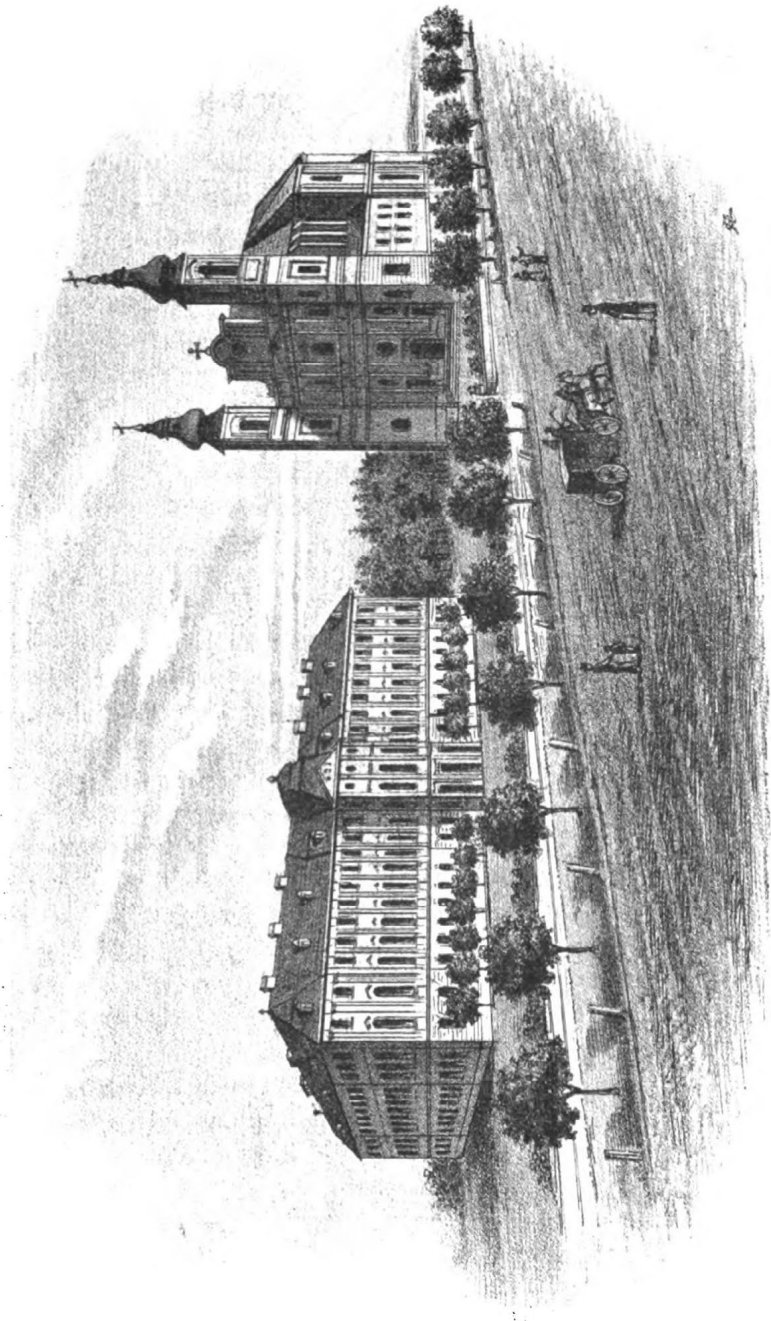
Mint hogy pedig Isten szent egyháza küldiszét nem mozgathatja elő méltón, kinek bensője nincs földiszítve a keresztény erények, a tudomány és művészet füzérével; Ipolyi püspök nemes és példás életén, a tanulság és lelkesedés kimeríthetetlen forrásán kívül, főpásztori leveleiben is lelkesedéssel oktatta papjait „a szeretetre és türelemre, mint a lelkipásztorkodásban fölöttébb szükséges erényekre,“ „a papi élet szentségére, az Istenben helyezett hitre, a szent tudományra, az ájtatosságra és mívelt társalgásra.“ Utmutatásai a bűnbánat szentségének helyes kiszolgáltatására, a szent miseáldozat méltó bemutatására, Isten igéjének köteles hirdetésére, valamint alaposságokban, úgy világosság, mint meleg előadás tekintetében mintaszerű főpásztori oktatások.

Valóban csak így sikerülhetett Ipolyi püspöknek egyházmegyéjét reformálnia és papságát, már a papnövédeket az egyházi művészetben, aquinoi sz. Tamás bölcsészetében, valamint a katecheticában behozott külön oktatás által oly jelesen ki képeznie, hogy azok mind a papi tudományosságban, mind élet-szentségben ne álljanak mögötte tagtársaiknak. Alázatosság, ragaszkodás az egyházhoz és főpásztorhoz, különös testvéri szeretet, buzgóság a templomban és iskolában, megelégedettség ékesítik őket minden más erények fölött. E tekintetben csak

egy példát akarok felhozni. Előbb 126 forint volt az elaggott papok nyugdíja a beszerce-bányai egyház-megyében; most püspöke példájára önkéntes adót vetett magára a megye szegény papsága és a nyugdíjasak évi járadékát 500 forintra emelte. Legyen itt megemlítve az is, hogy Ipolyi püspök a megyebeli segédlelkészek fölsegelésére tizennégyezer forintot áldozott. Végre szabadjon ide igtatnom élményemet, mely a beszercei megyében oly igen megörvendeztetett.

* * *

A bájos Nyitravölgyön utaztam fölfelé Bajmócig, Csáki Mátyus e híres fészkeig. Utközben, míg fuvarosom étete, meglátogatám a lelkészt. Egy mívelt öreg urat találtam tiszta, egyszerűen butorzott szobájában. Hamar a püspökre fordult beszédünk. „Püspökünk — mondá ő — igazán az secundum ordinem Melchisedek : feddhetetlen életü, jámbor, szelíd, tudós, igazságos, kegyes, adakozó. Sok püspököt volt szerencsém ismerni, ilyet keveset. Ön is pap, és tudja, hogy ami életünk merő áldozat. Tessék a jó Istennek! Elszakadva a mívelt világtól, mintegy számkivetve belőle, egyedüli örömünk, ha hiveink, testileg, lelkileg, valamit azt, gyarapodnak. Nem panaszképen hozakodom elő vele, de hogy kiemeljen, mekkora megnyugvásomra szolgál, hogy püspökünk tudja appretiálni helyzetünket, és minden alkalommal kimutatja, mennyire becsüli bennünk saját munkatársait. E tudat emeli lelkünket, ezért szeretjük őt legkivált, ez nyert meg számára sokakat azok közül is, kik nemzetiségi szempontból idegenkedtek tőle. Pedig ő nem bizalmasodik, nem tréfálkozik, nem pajtáskodik velünk, még a kanonokokkal se; hanem nyájassága, szeretete, finomsága által, még dorgálásában is megnyeri egész lelkünket. Öreg ember vagyok, a lelkesedésemből kifogytam, s a halálon kívül semmi mást nem várok; de a tűzbe mennék érte.“ Így az én jó öreg papom, kinek könnytől csillogtak szemei. Rövid vártatva hozzá tevő: „Kicsi dolgot mondok; ne nevéssen ki, mert jellemző. Még emlékezem rá, midőn a hivatalos leveleket egy papiros plachtán (így) kaptuk. A papir minősége közel állott az itatós papiroséhoz; ez egy lapon, a féliven rajta volt a címem, a rendelet, a püspök aláírása, pecsétje. Hagyján! De a stilus! Még a

A nagyváradl székessyház és püspöki palota.

cimzést, is, mintha restellették volna megadni, nevetlenül megrövidítették így: „Rde Dne!“ Most Ipolyi alatt a hermaneci gyár legfinomabb papírján, az ugynevezett ministeri papiron, egész íven, borítékban kapja a legkisebb káplán a rendeletet, melyet udvariasabban a párisi érsek irodája se bírna kiállítani.“

Örömmel hallgattam az öreg ur lelkes szavait, de nem mulasztám kiemelni *Hyross Mihály* prépostkanonok urat, a püspöki iroda igazgatóját, ki híven felfogta barátja és iskolatársa intencióit, és valóban jobb keze, mit az öreg ur készséggel elismert.

Nemcsak papsága, de világi hivei, sőt az összes lakosság vallás-felekezeti különbség nélkül törhetetlen ragaszkodással viseltetik Ipolyi iránt. Kitűnt ez minden alkalommal, főleg nagyobb ünneplések alkalmával, midőn például a felség őt az első osztályu vaskorona-renddel földiszíté és valóságos belső titkos tanácsosává nevezte ki. Hogy pedig e ragaszkodás nem személyes rokonszenv vala csupán, de jól megérdemlett, öntudatos, mély tisztelet, mutatja a fényes kiállítású díszalbum szövege, melylyel Beszterce-Bánya sz. kir. városa „tekintve ő Kegyelmességének iránta számos alkalommal tanusított nemes érzetét és jótéteményeit, nevezetesen annak létfeltételei és fejlődése érdekei előmozdításában való fáradozását és gondoskodását, melylyel iparát és kereskedelmét munkatanodák felállításával is előmozdítani törekedett, valamint az ország ipara felvirágzása és iparos osztályai sorsa előmozdítására pozsonyi híres történelmi beszéde által új lendületet adott, oly ékesszólón kimutatva annak nagy jelentőségét és fennen hirdetve, mint eddig senki más, az országazerte visszhangra talált és hazánk felvirágozására életkérdéssé vált nagy igazságot, hogy az iparos pálya ép oly tisztességes, hasznos és dicső, mint más tanult, hivatalnoki és közszolgálati pályák; — tekintve továbbá azt, hogy ő Kegyelmessége nemcsak méltón megírta remek munkái közt a város híres multja műveltsége történetét, hanem ő állította egyszersmind helyre saját költségén nagy áldozattal annak kiváló művészeti becsű egyházi műemlékeit, s ezeket ismét fényesen, ábrákkal díszített nagy művében kiadta, ez által pedig a nevezett város régi dicsőségét, annak egykori műiparát és művészetét éppen úgy megismertette és kiemelte, valamint a városnak mai jelentőségét és díszét nevelte; — tekintve végre, hogy a város ősi törvényhatósági joga megvédésére polgárai élén a kormánynál is fellépett, és általában a város és közönség javára mindenkor közre

munkálkodott": ő Kegyelmességét *Beszterce-Bánya sz. kir. város díszpolgárává választotta meg.*

Osztozik pedig a nagyrabecsülés ez érzelmeiben az egész ország, mely rég keveslette a beszterce-bányai püspöki széket Ipolyi piedestaljaul, midőn őt majd a nyitrai, majd az egri, veszprémi s egy a fővárosban fölállítandó főpásztori székre kandidálta. Volt-e komoly magva e kandidációknak, csak részben tudjuk, de hogy megürülvén a mult évben a váci, majd a *várad*i püspöki *szék*, Ipolyi püspököt azonnal megkinálták egymás után mind a kettővel, sőt a hosszasan vonokodót készítették az utóbbinak elfogadására: azt ép oly hitelesen tudjuk, valamint hogy tanui valánk azon általános örvendezésnek, melylyel 1886. évi februárius 18-án kelt legkegyelmesebb kinevezését a várad i püspökségre a magyar haza fogadta. Mert igazán tolmácsolják a közvéleményt a „Budapesti Társaság“ irói, midőn Ipolyi püspököt azon szavakkal jellemzik, hogy „voltak ugyan minden időben jeles főpapjaink, de ilyen főpapot csak századok szoktak adni a nemzetnek. Alakja, nyilvános működése amaz egyházi fejedelmekre emlékeztet, akik nagy dolgokat vittek véghez az egyház, a haza, az emberiség érdekében; de az ő fegyvere nem a szablya, hanem a gondolat, a szó, a toll.“ Hasonlón jellemezte egykoron a nagy Hunyadi Mátyás király Dóczy Orbánt, Eger műalkotó, tudomány- és művészetpártoló jeles püspökét, ki az ország akkori legnagyobb műemlékének, az egri székesegyháznak építését befejezte, a visegrádi királyi várat helyre állította, és ki emellett mint az ország kincstárnoka mindig tudott pénzt szolgáltatni királyának nagy országos hadaira valamint tudományos céljaira: „Universa talem virum — ugymond — Hungaria centum annis fortasse non genuit,“ egy század alatt alig szül nagy Magyarország ekkora férfiút¹).

S ezzel leteszem tollamat.

Megvallom magasztaltságomban koszorút akartam fenni Ipolyi püspök halántékára méltót, színpompában gazdagot, illatban dúsat. De látom, csak laza kötésű csokor, parlagi — ne mondjam: utszéli — virágokból telt munkámból.

Elégületlenségemet e fölött csak az enyhíti, hogy a tölem telhető legjobbat szeretettel és tisztelettel nyujtom.

¹) Lásd Bonfin Historiája első kiadása 3. és 18. lapjait; hasonlóan Galeotus De dictis et factis Mathiae regis 32. l.

A képek jegyzéke.

1. lap: Ipolyi püspök arcképe Kovács Mihálynak az országos képtárban levő festménye után.
7. „ A Stummer-család cimere: Boros Radó rajza.
14. „ Himzőminták a beszterce-bányai püspöki női-páriskolából; Boros rajza.
23. „ A beszterce-bányai, Ipolyi püspök által restaurált keresztút; Boros rajza.
31. „ Ipolyi dolgozó szobája Zohoron.
34. „ A deák-monostori román basilika; Boros rajza.
53. „ A szepesi falfestmény a XIV. századból.
56. „ Sz. László hermája és három sz. edény Ipolyi püspök régiség-gyűjteményéből; Boros rajza.
64. „ A Bartakovics érsek aranymiséjére vert érem lenyomata.
74. „ A szent-istván-társulati cimere a Házi Könyvtár címlapjáról; Boros rajza.
83. „ A bél-három-küti egyház díszkapuja és egyes részletei; Lippert József rajza után csoportosította Boros.
86. „ A szent-kereszt püspöki nyaraló; Bubics Zsigmond rajza.
91. „ A szent korona alkatrészei, amint azokat Ipolyi püspök rekonstruálta; Boros rajza.
100. „ A Megváltó domborműve a restaurált beszterce-bányai sz. Erzsébet-egyház csücsives portálján; Boros rajza
110. „ Üveg-festmény-részlet Ipolyi püspök donator képével a beszterce-bányai restaurált templomból; Boros rajza.
114. „ A restaurált székes-egyház Beszterce-Bányán; fénykép után.
121. „ Kath. nőnevelő-intézet Beszterce-Bányán; fénykép után.
126. „ A restaurált oltár Beszterce-Bányán 1504-ből; Storno F. rajza.
131. „ A nagy-váradi székes-egyház és püspöki lak; Bubics Zsigmond rajza.
134. „ Ipolyi püspök pecsétje; Boros rajza.

